

RAKSTU KRĀJUMS

TUKUMA NOVADA
KULTŪRVĒSTURE

V

TUKUMA MUZEJS

2000 - 2001

RAKSTU KRĀJUMS

**TUKUMA NOVADA
KULTŪRVĒSTURE**

TUKUMA MUZEJS

2000 - 2001

ISBN 9984-9159-8-0
UDK 908(474.3)(082)
Tu 214

Rakstu autori: T. Haļāpina, A. Ozola, I. Runkovska, L. Šulca, I. Znotiņa.

Tukuma novada kultūrvēsture. V grāmata. 2000.-2001.

Redkolēģija: Mag.Sc. Agrita Ozola, Mag.hist. Loāna Šulca, Mag. Sc. Dace Kazuša.

Atbildīgā redaktore: A. Ozola.

Sastādītāja: A. Ozola.

Teksta ievadišana: A. Ozola, I. Smuškova, L. Šulca.

Teksta redaktore: L. Akmens.

Ilustrāciju atlase: I. Znotiņa, I. Runkovska.

Datorsalikums: J. Bārdiņš.

Iespiests tipogrāfijā "Universums A" Tukumā.

Grāmatā ievietoti attēli no Tukuma muzeja krājuma (TMNM) un palīgkrājuma (Pgm), zinātniskā arhīva (MZa), Gotlandes mākslas muzeja izstādes kataloga "Voldemārs Matvejs". 2000. (GMM).

©Tukuma muzejs, 2002.

IEVADS

Tukuma muzeja rakstu krājums iznāk jau piekto reizi. Pēdējo gadu laikā mainījusies sabiedrība, muzejs un arī rakstu saturs. Pirmajā krājumā tika veidota retrospekcija par iepriekšējos gados paveikto, visi nākamie atspoguļo muzeja izstāžu un ekspozīciju tēmas. Kopš 1996. gada muzeja pētnieciskais darbs vērties plašumā. Esam centušies realizēt divus uzdevumus: vākt un apkopot informāciju par Tukuma rajona kultūrvidi un ar muzeja krājuma palīdzību atspoguļot tās mainību un vērtības.

Šodienas Latvija pamazām kļūst par informācijas sabiedrību ar modernām tehnoloģijām, un tradicionālajā kultūrvidē ienāk strauji mainīgā virtuālā vide. Ar datora palīdzību iespējams iegūt visdažādāko informāciju, iztēloties un izspēlēt visneiedomājamākās situācijas, modernie materiāli pārveido apkārtējo vidi līdz nepazīšanai.

Arī muzeji arvien lielāku uzmanību pievērš informācijai. Tās vākšana notiek gan arhīvos un bibliotēkās, gan aptaujājot iedzīvotājus. Materiāli muzejā ienākuši arī Tukuma pilskalna arheoloģiskās izpētes gaitā. Katru gadu notiek zinātniski kompleksās ekspedīcijas pagastos. Izdotas Pūres, Smārdes un Viesatu pagastu vēstures grāmatas, kā arī muzeja rakstu krājumos publicēti pētījumi par Degoles, Džūkstes, Engures, Jaunsātu, Lapmežciema un Slampes pagastiem.

Muzejs kļuvis par nozīmīgu kultūrtūrisma sastāvdaļu. 1994. gadā tika uzsākts tūrisma projekts "Ceļojums pa 57. paralēli", kas veicināja piedāvājuma attīstību Tukuma un Talsu rajonā. Projekts pāraudzis sākotnējās ieceres, un to pārņēmusi a/s "Aldaris". Tūrisma plūsma arvien pieaug. Tukuma muzejs kļuvis par vienu no populārākajiem pašvaldību muzejiem Latvijā. 2001. gadā vien to apmeklējuši 37603 cilvēki.

Agrāk apmeklētājs lielākoties bija pasīva skatītāja lomā, šodien arvien pieprasītākas ir dažādas interaktīvās programmas: maizes cepšana Pastariņa muzejā, Mākslas svētki un jaunlaulāto programma Durbes pilī, viduslaiku nodarbes un arī teātra spēle Pils tornī, apmācība audēju darbnīcā, gleznošana mākslas muzejā, izstāžu atklāšanas galerijā "Durvis". Muzeja piedāvājums ir ļoti plašs, un ikvienam tūristam ir iespēja Tukumā pavadīt interesantu dienu.

Vācot mākslinieciski, vēsturiski vai zinātniski vērtīgas, rajona kultūrvidei raksturīgas vai arī īpatnējas lietas, muzejs arvien tiecies pievērst uzmanību kultūras mantojuma saglabāšanas nepieciešamībai. Pēdējo gadu laikā muzeja krājums papildināts ar fotogrāfijām un dokumentiem, kas bijuši aizvesti no Latvijas Otrās pasaules kara beigu periodā vai padomju deportāciju laikā. Pateicoties Kultūrkapitāla fonda mērķprogrammai par nacionālas nozīmes projektu realizēšanu akreditētos muzejos, radusies iespēja iepirkt nozīmīgus eksponātus muzeja mākslas kolekcijai un topošajai ekspozīcijai Durbes pilī.

Muzeja jaunā koncepcija orientēta ne tikai uz muzeja krājuma papildināšanu un saglabāšanu, bet arī uz vērtīgu, muzejiskas nozīmes objektu apzināšanu vidē, to izpēti un informācijas nodošanu tūristiem, skolēniem, apkārtējiem iedzīvotājiem. Visa muzeja darbība virzīta uz teritorijas attīstības veicināšanu. Tas tiek veikts gan piesaistot tūristu plūsmu, gan iesaistoties sabiedrības izglītošanā, gan pilsētas attīstības plānošanas procesā.

Agrita Ozola,
Tukuma muzeja direktore

SATURA RĀDĪTĀJS

Ievads	3
SATURA RĀDĪTĀJS	4
MĀKSLA	
Ināra Runkovska. SEPTIŅDESMITO GADU LATVIEŠU GLEZNICĪBA TUKUMA MUZEJA MĀKSLAS KOLEKCIJĀ	5
Taira Haļapina. VOLDEMĀRA MATVEJA MANTOJUMS	10
VĒSTURE	
Loāna Šulca. ZANTES PAGASTS 20. GADSIMTA PIRMAJĀ PUSĒ. VĒSTURISKA UZZIŅA	20
KULTŪRVIDE	
Agrita Ozola. LAUKU SKOLAS LOMA KULTŪRVIDES VEIDOŠANĀ	43
MUZEOLOĢIJA	
Ināra Znotiņa. LIECĪBAS PAR SKRODERA AMATU UN APĢĒRBA VĒSTURI TUKUMA MUZEJA KRĀJUMĀ	53
Par autoriem	64

Ināra Runkovska

SEPTIŅDESMITO GADU LATVIEŠU GLEZniecība TUKUMA MUZEJA MĀKSLAS KOLEKCIJĀM

Septiņdesmitajos gados gleznotā un arī šajā laikā krājumā ienākusi nelielā Tukuma muzeja gleznu kolekcija veidojusies ļoti savdabīgi, bet tomēr likumsakarīgi.

Kā ikviena muzeja, tā arī Tukuma muzeja mākslas krājumu ir ietekmējusi attiecīgā laika mākslas vērtību skalas apzināšana (-ās) un respektēšana, nepieciešamība un prasība esošās kolekcijas paplašināt, daudzveidot.

Muzeja budžets 70. gadu beigās ir veidots tā, ka lielākas naudas summas tiek atvēlētas tieši gleznu iegādei. Tā ir arī muzeja iespēja gleznu autorus materiāli pabalstīt (varētu sacīt - stimulēt), iepērkot viņu darbus. Protams, pirmkārt tā ir Kultūras ministrijas tā laika politika - atbalstīt un veicināt jaunu mākslas darbu ienākšanu muzeju krājumos. Tā mūsu muzejā 1978. gadā no autoriem tiek iepirkta deviņas gleznas par kopsummu 4350 rubļu, bet 1979. gadā - 16 gleznas par 7260 rubļiem. Dārgākā glezna iepirkta no vecmeistara Kārļa Miesnieka 1977. gadā. Tas ir klusās dabas gleznojums "Medījums" (1955.), kura vērtība toreiz ir 1000 rubļu (lai muzejs varētu iepirkt gleznu par šādu summu, ir jāprasa Kultūras ministrijas atļauja). Gandrīz vai katru gadu tiek iepirkta glezns no Tukuma māksliniekiem L. Āriņa, A. Artuma un E. Melķa.

Šobrīd kolekciju muzeja krājumā pārstāv 33 autori ar 57

gleznām. No daudziem māksliniekiem esam iegādājušies vai saņēmuši dāvinājumā pa vienai gleznai, bet ir arī autori, piemēram, L. Āriņš ar šī perioda sešām gleznām - "Mākslinieka darbnīcā" (1971.), "Klusā daba" (1972.), "Pie loga darbnīcā" (1973.), "Gurzufas līcis" (1976.), "Ainava" (1979.) un "Bērniņa. Ganu diena" (1979.), A. Artums ar divām - "Tukuma tulpu lauki" (1970.), "Marts" (1973.). Kandavas novada mākslinieks V. Bērziņš, kurš bija ļoti interesanta personība un savdabīgs gleznotājs (bijis arhitektūras students, bet pēc izsūtījuma strādājis par grāvraci), pārstāvēts ar trim gleznām - "Kandavas stacija" (1971.), "Simtgadīgā" (1971.), "Novākti lauki" (1973.). No Tukuma novadniekiem krājumā vēl ir

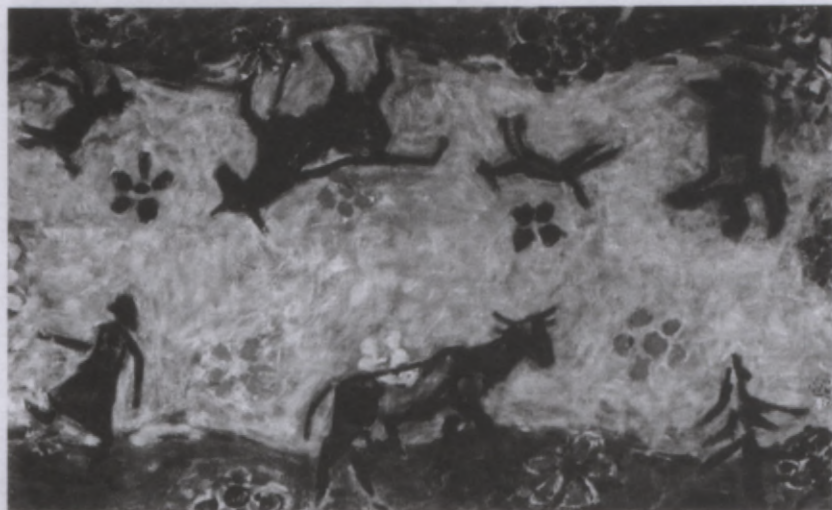
K. Neiļa, Ē. Gulbes, H. Siliņa, A. Zviedra, Sk. Elksnītes, T. Haļāpinas, A. Pauliņa un I. Strekāvinas glezns, kas darinātas tieši 70. gados.

2001. gada vasarā mākslas muzeja zālēs izstādē "Tukuma muzeja 70. gadu glezns" bija skatāma lielākā daļa (31 glezna) no šīs kolekcijas. To veidojot, gribējām pārliecināties par šo mākslas darbu kopskanējumu vienotā ekspozīcijā (iepriekš šāda izstāde nebija notikusi). Gribējām arī parādīt reālisma stila dažādo novirzienu iespējas, tieši 70. gadu latviešu glezniecībā, daudzu autoru daiļrades kontekstā.

Tukuma vecākās paaudzes mākslinieki izstādē katrs bija pārstāvēts ar vienu gleznu. Tā A. Artuma agrīnā pavasarī gleznotais Slocenes skats

A. Artums. "Marts". 1973. TMNM Mgl 320.

L. Āriņš. "Bērniņa. Ganu diena". 1979. TMNM Mgl 464.

"Marts" (1973.) atklāja meistara otai raksturīgu faktūrēti bagātu pelēcīgo toņu gleznojumu. A. Artums bija viens no retajiem Latvijas gleznotājiem, kurš savas ainavas ilgus gadus darināja plenērā, tās sākot un beidzot viena seansa laikā. Viņš gleznoja arī vēl sniegotā pavasara skatus, kad atklājas smalkas sfumato noskaņas, bet gleznojot salā stingst rokas.

Savukārt L. Āriņam bija izstādīta glezna "Bērniņa. Ganu diena" (1979.), kur dominē autora pārdzīvojums, atceroties ganiņa gaitas dzimtajā Lubānā pie Aiviekstes. Tādēļ gleznojums ir fantāzijas radīts, un tiši primitīvi, kā bērna rokas zīmētās figūriņas izvietotas abos upes krastos (skatījumā no augšas, no debesīm).

Trešais tukumnieks - E. Melķis visu mūžu bijis konsekvents dažādu kluso dabu gleznotājs, un viņa nelielais darbiņš "Maize" (1974.) izstādē pārsteidza ar patiesu un sirsnīgi reālu gleznojumu.

Vēl no vecākās paaudzes māksliniekiem izstādē bija pārstāvēti K. Neilis un M. Krūmiņš. Abi šie gleznotāji emigrēja no Latvijas 1944.

gadā, tādēļ interesanti bija skatīt viņu daiļrades attīstības pavērsienus svešatnē. K. Neilis savu dzīvi saistīja ar skais-to Austrijas pilsētu Zalcburgu, bet, daudz ceļojot un gūstot pasaules mākslas iespaidus, viņš savas gleznas veidoja kā atmiņu "mozaīku" un kultūras slāņu apkopojumu, to visu attēlojot dekoratīvi abstraktā gleznojumā un nosaucot par "Kompozīcijām" (Nr. 1., 2. utt.) M. Krūmiņš, bijušais V. Purviša audzēknis, savu

dzīves otro pusi vadīja Nūdžersijā (ASV). Izstādē skatāmā ainava "Ķieģelnīcas" (1974.) parādīja smaga darba skatu vēlas vakara saules apgaismojumā, kur drūmo noskaņu pastiprināja oranžo un tumši zilo toņu salikums. Šis gleznas krājumā ienākušas kā autoru dāvinājums dzimtajam Tukumam.

Jāpiemin arī vecākās paaudzes mākslinieki A. Zviedris un O. Jaunarājs. Viņu izstādītās gleznas "Mehānika" (1972.) un "Plaisas ledū" (1975.) liecināja, ka muzejs 70. gados vēlējies uzsākt arī abstrakti dekoratīvās glezniecības kolekcijas veidošanu, tā parādot, ka latviešu mākslinieki vienmēr ir bijuši eksperimentētāji, ļaujoties dažādu mākslas virzienu vilinājumam. Tomēr, mainoties muzeja iespējām, šie ir gandrīz vienīgie iecerētās kolekcijas darbi.

Dekoratīvi krāšņas likās kādreizējās irlavnieces Ērikas Gulbes gleznas. Viņas "Klusā daba" (1973.) ar spilgtu krā-

E. Melķis. "Maize". 1975. TMNM Mgl 267.

su laukumiem uzrunāja skatītāju ar kāpinātu emocionālu spriedzi. Līdzīgi kā H. Siliņa gleznas "Veltījums Artumam" (1978.) un "Ziedi dārzā" (1979.), kur uz tumši zilo toņu fona ar tīro, spilgto krāsu triepienu akcentiem (sarkans, dzeltens, balts, gaiši zils) tika radīta ekspresija un kontrasts, veidojās abstrahēts gleznojums.

Izstādes centrālo vietu ieņēma tā laika vidējās paaudzes redzamāko gleznotāju - B. Bērziņa, L. Endzelīnas, E. Iltnera, Dž. Skulmes, I. Zariņa, E. Grūbes - darbi.

Apbrīnu izraisīja izcilā gleznotāja B. Bērziņa "Klusā daba" (1973.) ar attēlotu tikko svilinātu cūkas galvu un malķa pagali tai blakus. Dzeltaini brūnais gleznas koptonis radīja autora lielo meistarību - formas plastiskumu atklāt ar vienas krāsas toņu variācijām. Saulaina likās E. Iltnera glezna "Jāņu diena" (1974.), kas saņemta kā autora ģimenes dāvinājums muzejam pēc sarīkotās E. Iltnera piemiņas izstādes Tukumā 1983. gadā. Vienkāršais gleznas sižets - no iekštelpas loga, kam katrā pusē ir pa ozollapu vainagam, redzams ārskats ar nopļautu pļavu, trim siena kaudzēm un jaunu siena šķūni vidū - lika domāt par simboliem, kas latviešu tautai saistās ar sakopību, ar mājas un lietu kārtību saulgriežu svētku priekšvakarā.

Septiņdesmito gadu jaunākās paaudzes gleznotājus izstādē pārstāvēja L. Purmale, M. Polis, V. Maldupe un J. Baklāvs. Kā fotoreālistisks noskaņas fiksējums bija veidota L. Purmales glezna "Apinis" (1976.) un M. Poļa "Krēsls" (1978.), kur autoru pietāte pret krāsu izcēla zaļo un

K. Neillis. "Kompozicija". 1979. TMNM Mgl 423.

zilo toņu smalkās nianses. Racionālāka likās J. Baklāna pilsetas ainava "Citadele" (1978.), kuras nedaudz geometrizētais zīmējums ļāva drosmīgāk ieskanēties zilajiem toņiem pret tumši oranžajiem, attēlojot gaismas atblāzmu uz ēku mūriem. Arī Vijas Maldupes gleznā "Kanāls" (1976.) zilpelēkie toņi un konturētais zīmējums izcēla norisēm bagātā sižeta atklāsni.

Vēl jāpiemin izstādītie Valsts Mākslas akadēmijas studentu nedaudzie gleznojumi, kurus 1979. gadā kā kursa darbus darinājuši S. Krastiņa, A. Zariņa, V. Rubulis, A. Pauliņš. Muzejā šīs gleznas ienākušas kā dāvinājumi. Šodien šie gleznotāji jau pārstāv latviešu vidējās paaudzes talantīgos māksliniekus, tādēļ bija interesanti aplūkot sākotni viņu izaugsmei.

B. Bērziņš. "Klusā daba". 1973. TMNM Mgl 290.

Ārpus šīs izstādes šoreiz palika to autoru gleznas, kuras eksponētas nesen.

Vēlreiz, atgriežoties pie šīs kolekcijas veidošanas pirm-sākumiem, jāsaaka, ka muzejam, iepērkot gleznas no autoriem, nācās saskarties ar dažādām situācijām un pat kurioziem. Nācās iepazīt arī māksliniekus kā savdabīgas un interesantas personības. Apmeklējot dažādu autoru darbnīcas kopā ar L. Āriņu, kurš bija mūsu muzeja eksperts, bija jāsecina, ka gleznu piedāvājums ir stipri ierobežots. Pārsvarā katrs mākslinieks par iespējamo summu (no 400 līdz 800 rubļiem) rādīja kādas trīs, taču biežāk gan tikai vienu gleznu. Dažiem gleznotājiem darbnīcas bija patukšas, jo daudzi darbi ceļoja pa izstādēm.

Tā Borisu Bērziņu bija izraudzījuši par pirmo mākslinieku mūsu kolekcijai. telefoniski iepazīstināts ar mūsu ieceri, viņš bija izdomājis rādīt brūnos toņos gleznoto kluso dabu ar cūkas galvu un tiekoties teica, ka tā godam pārstāvēs viņa vārdu mūsu muzejā. Bija mazrunīgs un maz rādīja arī citas gleznas, lai gan, apmeklējot šo gleznotāju, tik ļoti gribējās redzēt visu uzgleznoto.

Kā nākamā bija māksliniece Līvija Endzelina. Zinājām, ka viņa pie gleznas strādā lēni un ilgi. Viņas atbilde bija: "Bet man jau nekā nav!" Tomēr tiekoties viņa atturīgi parādīja kluso dabu ar trim nokaltušām saulespuķēm un teica, ka to vēl vajadzētu pabeigt. Taču nelielā formāta glezniņa mums likās tikpat gatava, kā tajā attēlotās melnās sēkli-

E. Iltneris. "Jaņu diena". 1974. TMNM Mgl 362.

ņas sauso saulespuķu galvās. Tāpēc nācās mākslinieci pierunāt šo gleznu pārdot tādu, kāda tā ir. Mums palika iespāids, ka L. Endzelīnai ir ļoti grūti šķirties no katra sava darba, tāpēc arī bija šī atruna.

Interesanta un silta bija tikšanās ar Imantu Vecozolu viņa mājīgajā darbnīcā Bergos. Tiem, kas zina, ka mākslinieks strādā gandrīz tikai ar mēli baltajiem toņiem, veidojot ļoti gaišu un niansēti smalku kluso

I. Vecozols. "Baltie trauki". 1977. TMNM Mgl 289.

dabu gleznojumus, liksies interesanti, ka mūs pārsteidza darbi ar rūsganos toņos gleznotajiem māla traukiem. Autora paša veidotās darbnīcas plauktos bija sakrāti dažādi podi un podiņi, krūzes un kannas, kas, papildinot ar iemīļoto ķiploku vai melno rutku, ķirbju vai siera rituļa akcentiem, šeit varēja radīt neskaitāmus šedevrus. Mākslinieks mums rādīja trīs gleznas - divas bija rūsgani "mālainās", kuras pārsteidza ar savu krāsainību, un viena neliela balto trauku grupa, varbūt ne no tām izcilākajām, tomēr pietiekami smalks un pabiezi faktūrēts gleznojums (atbilstošs mūsu piedāvātajai nelielajai summai). Izvēloties sirds tiecās uz mālainajos toņos gleznotajām, tomēr bija jādomā par to, ka no katra mākslinieka muzejam jāiegādājas pats raksturīgākais un tipiskākais, ko ar vienu gleznu var parādīt, tādēļ iepirkām nelielā izmēra gleznu "Baltie trauki" (1977.)

Citāda tikšanās bija ar gleznotāju Induli Zariņu. Viņa darbnīca atradās Vecrīgā savdabīgā telpā, kur liela loma bija ierādīta atsevišķām stila mēbelēm un izmeklētiem traukiem. No pašas tikšanās sākuma sapratām, ka māksliniekam nekā nav, ko piedāvāt muzejam. Tomēr beidzot tika parādīta (precīzāk būtu teikt - izvilkta) glezna, kas saucās "Atmiņas par Venēciju" (1976.). Noskaņā diezgan patumša klusā daba ar trim priekšmetiem - glāze uz apakštases, kauss un citrons uz palodzes ar ūdeni grimstošo ēku sārtajiem mūriem fonā. Pārsteidza gleznas labajā pusē platā melnā ēka. Likās, ka mākslinieks šādā veidā bija it kā mēģinājis gleznu saīsināt. I. Zariņš tajā laikā bija pā-

rāk nozīmīga personība, lai pateiktu, ka muzeja kolekcijai šis darbs nav īsti piemērots. Tāpēc noklusējām savas domas un gleznu tomēr nopirkām.

Arī mākslinieks Georgs Šenbergš mums piedāvāja tikai vienu gleznu, taču tā tūlīt kā pārle iemirdzējās ar savu smalko kolorītu un ažuuro zīmējumu. Jāsaka, ka G. Šenbergu mēs pazinām jau sen, jo viņš piedalījās tukumnieku izstādēs un allaž visus bija pārsteidzis ar katreiz izstādītu tikai vienu, bet ļoti sevišķu, varētu teikt, filigrāni izstrādātu darbu. Tā mūsu krājumā ienāca viņa glezna "Puķes" (1978./1979.). Mākslinieku Šenbergu ģimene dzīvoja ļoti pieticīgi, tādēļ muzeja piedāvātā summa - 550 rubļu - viņiem šķita liels atspaidis.

Bija arī citādi atgadījumi. Zinājām, ka talantīgā gleznotāja Biruta Delle arī dzīvo vairāk kā pieticīgi un ka viņa 1977. gadā uzgleznojusi un jau Rudens izstādē parādījusi ļoti interesantu gleznu "Kurš olīvu dārzā bij' lieks...". Mākslinieci pārsteidza un iepriecināja mūsu izvēle, arī piedāvātā summa viņai likās liela bagātība, bet dienā, kad bija iepirkumi (tas notika ar Rīgas 6. komisijas veikala starpniecību), B. Delle gleznu neatveda. Norūpējusies viņai zvaniņu, taču atbilde mani pārsteidza: "Vai ir vērts pūlēties un vest, ārā ir tik slikts laiks." (Bija janvāris un slapjdraņķis.) Žēl, ka šī glezna nenonāca mūsu krājumā, lai gan vēlāk to ieguva Latvijas Mākslinieku savienības fonds. Tātad tai bija muzejiska vērtība.

Gaišā piemiņā paliks tikšanās ar toreiz jaunajiem un daudzsološajiem māksliniekkiem V. Maldupi un J. Baklānu. Šī gleznotāju ģimene tik-

L. Eglite "Pie spoguļa". 1979. Mgl 322.

ko bija sākusi sevi apliecināt izstādēs, un muzeja piedāvājums iegādāties no abiem gleznas viņus patiesi iepriecināja. Tikāmies viņu Strēlnieku ielas klusajā dzīvoklī, kas, šķiet, arī kalpoja par darbnīcu. Telpas bija tik tīras un no mēbelēm brīvas, ka zināmā mērā sasaucās ar viņu gleznu skaidrību. No V. Maldupes muzejs toreiz iegādājās gleznu "Kanāls", bet J. Baklāns piedāvāja liela formāta skatu ar pilsētas ēku gleznojumu. Jāsaka, ka gleznas iespaidīgā izmēra dēļ sapratām, ka vajadzēs speciālu transportu. Muzejs gleznu iegādājās, bet vēl neatveda uz Tukumu. Vēlāk J. Baklāns parādīja citu gleznu "Citadele". Tā bija stipri mazāka, bet mākslinieciskajā ziņā daudz interesantāka. Vienojāmies abas gleznas samainīt. Žēl, ka pēc gadiem šie abi mākslinieki tik agri aizgāja no dzīves.

Šodien, pārskatot šo kolekciju, jāsaka, ka, mainoties muzeja budžeta iespējām, nepaspējām iepirkt gleznas no daudziem labiem māksliniekiem. Tā mūsu krājumā nav neviena B. Baumanes, L. Būmanes, D. Lielās, H. Heinrihsones, A. Jurjānes un citu interesantu autoru darba, kas darītu šo 70. gadu glezniecības kopskatu vēl krāšņāku un daudzveidīgāku.

Voldemāra Matveja mantojums

Tukuma novadnieks, mākslinieks un mākslas teorētiķis Voldemārs Matvejs (13.10.1877-16.05.1914) ir cilvēks, kolēģis, domātājs, kuram manā dzīvē un darbā ir neatņemama vieta un nozīme. Voldemāra Matveja dzīves stāsts ir tikai 36 gadus ilgs. Viņš dzimis Rīgā un kristīts Pētera baznīcā. Pētera draudze bija vācu draudze, un tādēļ, domājams, viņa māte sevi pieskaitīja baltvāciem. Agrī zaudējis tēvu, Voldemārs auga patēva M. Stūres ģimenē kopā ar divām pusmāsām. Patēvs bija turīgs namsaimnieks, kurš "turēja" - tā tolaik teica - Rīgas stacijas restaurāciju (restorānu), kur pulcējās arī darījumu pasaules ļaudis.

Stūres kungs gribēja padēlu audzināt par lietišķu cilvēku, neievērojot viņa dotības un tiekšanos pēc mākslas. Tikai pabeidzis reālskolu, Voldemārs varēja sākt studijas V. Blūma Rīgas Zīmēšanas un gleznošanas skolā. Rīgā tā bija lētākā mākslas skola, kas sagatavoja audzēkņus iestājam Pēterburgas Mākslas akadēmijā. To apmeklēja mazturīgā jaunatne, lielākoties zēni no laukiem.

Voldemārs Matvejs mācījās kopā ar Voldemāru Zeltiņu, Kristjāni Ceplīti, Jāni Jaunsudrabiņu, Aleksandru Štrālu. 1902. gadā viņš skolu beidza, bet cerības turpināt izglītību nepiepildījās, jo patēvs "tādām mulķībām" naudu nedeķa. Voldemārs Matvejs devās uz sava tēva dzimto pusi - Tukumu, strādāja Tukuma pilsētas skolā un reālskolā par skolotāju, lai

sapelnītu naudu studijām. Kaut arī viņa skolotāja laiks Tukumā bija tikai viena ziema, skolnieki uz visu mūžu atcerējās viņa personības iespaidu un turpināja viņa aizsākto.

Pazīstamākais no viņiem bija skolotājs Fricis Braucējs. Pabeidzis Pēterburgā barona Štiglica Zīmēšanas skolu, viņš piedalījās Pirmajā pasaules karā, ar strēlniekiem pārnāca mājās, uzcēla un nodibināja Smārdes pamatskolu un atbalstīja spējīgus audzēkņus. Viņa atbalstu studijām Latvijas Mākslas akadēmijā saņēma arī Arturs Lapiņš.

1903. gadā V. Matvejs devās uz Pēterburgu, bet akadēmijā iestāties vēl neizdevās, tādēļ viņš iestājās Jana Cionglinska privātsudijā. Nepazūda arī saikne ar bijušajiem Blūma skolas biedriem.

1905. gadā Rīgas mākslas dzīve bija manāmi aktivizējusies. Bija uzcelts Rīgas pilsētas mākslas muzejs. Tur notika pirmā muzeja atklāšanas mākslas izstāde, kurā piedalījās arī latviešu mākslinieku pirmā paaudze - V. Purvītis, J. Rozentāls un citi. Arī jaunajiem gribējās teikt savu vārdu. Ja Rīga vēl bija "par augstu", gribējās savu mākslu parādīt citur.

1904. gadā Voldemārs Zeltiņš un Kristjānis Ceplītis organizēja pirmo izstādi Koknesē. To 1905. gadā ar V. Matveja atbalstu parādīja arī Tukumā, Viesīgās biedrības namā. Ar šo izstādi varam sākt skaitīt sākumu mākslas izstāžu darbībai Tukumā.

Tikmēr Pēterburgā bija pagājuši studiju gadi J. Cionglinska studijā, un 1905. gadā

Tukuma reālskolas skolotāji. 2. rindā 1. no kreisās - V. Matvejs. 1903./1904. mācību gads. TMNM Mza

V. Matvejs ap 1907. gadu.

Voldemārs Matvejs iestājās Pēterburgas Mākslas akadēmijā. Šo laiku atminējās viņa studiju biedrene Varvara Dmitrijevna Bubnova:

“Ievēroju viņu jau J. Cionglinska studijā spriežam, strīdamies, analizējam. Akadēmijā, lielajā zīmēšanas zālē, viņš šķita mazliet neparasts. Mūsējie jau bija paspējuši noziest priekšautus ar krāsām, bet šis cilvēks kārtīgā uzvalkā atgādināja ārzemnieku. Otrajā mācību pusgadā man gāja grūti. Es pēkšņi biju pazaudējusi ierasto ceļu, nevarēju saprast savus vadītājus. V. Matvejs bija ievērojis manu noskaņojumu, bieži iesaistīja mani sarunās par glezniecību. Viss viņa stāstītais man bija jauns. Tas reizē vilināja un baidīja. Viņš rādīja kādu mākslas grāmatu, skaidroja reprodukcijas no renesanses, protorenesanses, gotikas un baroka. Es sāku nolasīt ne tikai saturu, sa-

vā klusajā, drusku dobjajā balsī viņš “atvēra man acis” par formu raksturu, ritmu, kompozīciju, proporcijas un to savstarpējās attiecības gleznas plaknē, gaismas poēziju, kompozīcijas uzbūves abstrakciju.”

1909. gada pavasarī Voldemārs Matvejs ar trim studiju biedrenēm aizbrauca uz Maskavu un redzēja S. Ščukina galerijā modernās Rietumeiropas mākslas izstādi. Tās iespaidā pilnībā izmainījās visas krievu mākslas skolas jaunākās paaudzes mākslas izpratne un arī pati daiļrade ne vien Maskavā, bet arī Pēterburgā. Viņi redzēja, apjūsmoda, bet arī analizēja Rietumeiropas mākslas “Ziedu”. Nosaucot tikai dažus vārdus, varam saprast, kā viņi ieraudzīja impresionismu (Klodu Monē), ekspresionismu, fovismu, futūriskumu (Matisu, Braku, Van-Dongenu, Pikaso). Gluži vai apreibuši viņi atgriezās Pēterburgā.

Tajā pašā vasarā V. Matvejs

devās pirmajā ārzemju ceļojumā. Līdz Parīzei un lielajiem mākslas centriem tas gan vēl nesniedzās. Mākslinieks nonāca Gotlandē, un visu modernisma košumu pārskanēja šīs salas unikālā dvēsele. Zemes platība te aptuveni tik liela kā Kurzeme. Uz tās no vietējā baltā kaļķakmens, vietējo amatnieku projektētas, celtas un izdailotas paceļas simts baznīcas tīrā gotikas stilā. Voldemārs Matvejs fotografēja, gleznoja, savāca visus iespējamus materiālus.

Man Gotlande pavērās daudz vēlāk.

1993. gadā, kad salā vēl nebija bijusi, bet rakstīju apcerējumu “Voldemārs Matvejs Gotlandē”. Toreiz Matveja ceļojumu pārdzīvoju kā vīziju. tagad man ir interesanti, cik tālu vai dziļi no viņa darbiem esmu izlasījusi stāstu par salu.

“Voldemāram Matvejam bija 31 gads, kad viņš nonāca Gotlandē. Pirmais, kas atšķīrās no visa daudzniecīgu jūk-

Pēterburgas Mākslas akadēmijas N. Dubovska ainavas meistardarbnīcas audzēkņi. 2. rindā 2. no kreisās - V. Bubnova, 3. rindā 2. no kreisās - V. Matvejs. TMNM MZa.

ļa, kādā viņš bija mitis Rīgā un Pēterburgā, bija salas vienotās kultūras brīnums - gotika. Sarkanie Visbijas jumti pelēcīgi vēsajā salas gaisā uzdziedēja un iedegās sarkani brūngano dakstiņu toņos. Katra skaldne jauna, neatkārtojama un visas kopā veido pilsētas daudzšķautņu veselumu. Un tomēr šī glezna ir tikai pirmais solis. Voldemārs Matvejs iegāja dievnamā. Tikai te pilnībā atvērās salas vēsture, raksturs, reliģijas un mākslas būtība. Viņš redzēja balti balsinātu telpu, kurā visas līnijas tiecās augšup. Pa smailloku logiem arī no āra ieplūda balta gaisma, dūca ērģeles, skanēja spalgu sievu gari stiepts korāļa dziedājums. Cilvēks sarunājās ar Dievu, un vienīgais krāsainais bija daļēji apgleznotas, apsūbējušas,

V. Matvejs. "Biskaps". Skulptūra no Guldrupes baznīcas. Gotlandes Vēstures muzeja kolekcijā. GMM.

kokā grieztas skulptūras. Draudze te vienmēr kopā ar senču izteikto domu par dievību. Pēc dievkalpojuma V. Matvejs sarunāja ar mācītāju atļauju baznīcā gleznot."

Īstenībā V. Matvejs gotiskās skulptūras ieraudzīja un gleznoja Gotlandes vēstures muzejā un kokgriezumi iespaidoja mākslinieku kā tautas radošā spēka fenomēns. Tikko piedzīvojis modernās mākslas "nevaldāmos" jauno izteiksmes veidu meklējumus, viņš saprata, ka radoša un varena ir arī tautas darinātā māksla, ka tai ir tikpat liela vērtība kā augstu skolu vai neatkarīgu protestētāju radītajai.

"Tagad grūti noteikt, kura glezna radās pirmā, varbūt pirmā viņu piesaistīja skulptūra, kura 1910. gada izstādē vienkārši nosaukta "Koka skulptūra". Vēlāk šī glezna ieguva nosaukumu "Biskaps" un tagad glabājas Tukuma muzejā. Visu lieko šai gleznā mākslinieks ir atmetis - gadjuma rakstura krītošās ēnas, spīdumus, apaļi telpisko dimensiju. Stāva proporcija tēlā bija veidota kā viduslaikos pieņemts, kad tēli novietoti augstu un no lejas skatīti. Lai galva nezustu maziņa perspektīvē, to darināja lielāku. Tēlu it kā pietuvināja sienai, kura kļuva vienkārši par izkliedētu gaismas kulisi. Runāja bīskapa seja - piedošana un svētība acīs un rokās (rokās, kuru nemaz nav). Šī glezna nav mākslinieka darināta studija ceļojumā - kāda atvērta dvēsele te senlaikos radījusi dievbijības simbolu."

Pēdējos četros dzīves gados Voldemārs Matvejs katru vasaru devās studiju ceļojumos. Otrās ceļojums bija pa Vidusēiropu un Angliju. Londonā, Briselē, Berlinē, Antverpenē

viņš muzejos un kolekcijās fotografēja āfrikāņu tēlniecību. Pilnībā nostiprinājās mākslinieka atziņa par primitīvās, respektīvi, tautas mākslas vērtību, kura līdz tam bija vākta un atzīta tikai kā mežoņu elku dieviņi - amuleti.

1910. un 1911. gada vasarās mākslinieks kopā ar V. Bubnovu apceļoja Itāliju. Te viņa studijās ievijās seno fresku motīvu samtainība mazajās piekrastes baznīcās. Pilsētas gan kalnos ieaugušas, gan kailā māla paugurā. Laukumi un ielas, arhitektūras nacionālās iezīmes.

1912. gada vasara dalījās Itālijas un Francijas daļās. Francija sāka dominēt. Tās ainavu - Parīzes laukumu Montmartra kalna virsotnē - viņš izvēlējās par diplomdarba motīvu. Te viņš aizrāvās ar koptu grāmatu ilustrāciju studēšanu bibliotēkās, bet tie tomēr bija tikai daži vasaras mēneši.

Ziemā tika gatavoti akadēmijas atskaites gleznojumi un pirmais lielākais atskaites diploms - glezna "Augļu dārzā". Tā, tāpat kā "Labības plāvēji" un "Sēņotājas", ir Latvijas motīvi, un vēstulē Regīnai mākslinieks apliecināja, ka viņa sārtajā jaciņā ir centrālais tēls "Augļu dārzā". Jau savedot gleznu Rīgā izstādei "Krievu secesija" 1909. vai 1910. gadā, V. Matvejs iepazinās ar jaunu meiteni, kura viņam it kā simbolizēja pašu Latviju. Regīna Pētersone mācījās Rīgas Voldemāra Maldoņa pirmajā latviešu sieviešu ģimnāzijā ar manu māmiņu Ritu Viksniņu vienā klasē. Ģimnāziju viņas beidza 1913. gadā. Regīnai tad varēja būt ap 17 gadu. Voldemārs viņu aplidoja, rakstīja vēstules no ārzemēm, sauca viņu par līgavu.

1910. gadā bija neticami daudz notikumu, kuru vidū un vadībā vienmēr min Voldemāru Matveju. Pēterburgā nodibinājās jauno mākslinieku biedrība "Jaunatnes Savienība". Ar mecenāta L. Ževeržejeva palīdzību tā izdeva žurnālu, kura redaktors un daudzkārt arī rakstu autors bija V. Matvejs. Tika sarīkota liela krievu modernās mākslas izstāde "Krievu secesija". Tā vispirms notika Pēterburgā, tad Maskavā un arī Rīgā. Darbus sagādāja un atveda, izstādīja un aprakstīja avižrakstos V. Matvejs. Savas teorētiskās zināšanas par daiļrades pamatiem viņš apkopoja grāmatā "Faktūra". Tā vienīgā iznāca vēl autora dzīves laikā. Tai pašā laikā tika uzrakstīta grāmata "Nēģeru māksla" un savākti materiāli apcerējumam "Ziemeļsibirijas (Ziemeļāzijas) tautu tēlniecība", kura palika rokrakstā un pazuda divdesmitajos gados Maskavā.

"Jaunatnes Savienības" žurnāls Nr. 1 iznāca Pēterburgā 1912. gada aprīlī. Tas iztirzāja mūsdienu mākslas un estētikas jautājumus. Voldemārs Matvejs rakstā "Jaunās mākslas principi" uzsvēra, ka "brīvā daiļrade nav dabas atdarinājums, bet radošas dvēseles iekšējā balss. Tā ir vispārējs princips, kas sevī ietver vēl daudz citu principu. Katra priekšmeta ārējā veidolā slēpjas tā noslēpums, ritms. Forma to atklāj". (Citāts saīsināts. - T. H.)

"Jaunatnes Savienībā" darbojās ne tikai mākslinieki, bet arī dzejnieki, kuri parasti bija visskaļākie strīdnieki disputos. Žurnālā V. Matvejs publicēja arī ķīniešu dzeju krājumu "Ķīniešu stabule", ko no ķīniešu valodas atdzejojis V. Jegorjevs. Es, savukārt, to

atdzejoju no krievu valodas un ievietoju savā atvadu runā Valsts mākslas muzejā, aizejot pensijā 1978. gadā. Šeit viens piemērs.

Li Tai Po

Ziema klāt...
Sniegs,
vai baltu taureņu mākonis
nedzirdami nolaidies pār tumšo, veco zemi...
Arājs skumjā mulsumā paveras apkārt
un klusu, kā negribot, noliek rīkus
līdz pavasarim,
un krūtis viņam pilnas skumju;
ir mirusi viņa draudzene zeme.

Toreiz

pavasari viņš uzticēja tai sēklu,
kurā slēpās viņa skaistākās cerības.
Kad sazēla lauks, cerības piepildījās,
viņš gavilēja laimē.
Nu beidzies viss:
Sniegs
kā baltu taureņu mākonis
klusitēm nolaidies pār tumšo, vēso zemi.

Pārējie raksti žurnālā bija tikpat radikāli. Tā I. Škoļņiks rakstīja par vajadzību radīt jaunās krievu mākslas muzeju: "Pastiprinātā tempā tagad drāžas mākslas attīstība, aizraujas ar teoriju un matemātiku, mulsina futūristi, kubisti, pūristi, bet šajos meklējumos ir burvība, krāšņums, kas nezina fantāzijai robežu."

Par pūrismu rakstīja B. Bobrovs un D. Burļuks. D. Vararova (V. Bubnovas pseidonīms. - T. H.) publicēja apceri par persiešu mākslu: "Persu mākslinieka aci īpaši iepriecināja divas izteiksmes formas. Pirmkārt tā ir nepārtraukta, plūstoša un lokana, savīta un izlocīta līnija, otrkārt - plakne. Dodot plaknei vienas vai otras krāsas spēku, mākslinieks iegūst gleznā valdonīgu mieru vai nerimtīgu kustību. Persietis i' nedomā attēlot reālu dzīvi. Viņš darbojas vienīgi plastiskā veidā, aizraujoties ar atrautām formām un līnijām."

Žurnāla otrais numurs iznāca 1912. gada jūnijā. Volde-

mārs Matvejs turpināja jaunās mākslas principu izklāstu, izskaidrojot radošās brīvības principu: "Tik labi ir būt pirmatnējam mežonim, justies kā naivam bērnam, kurš vienlīdz priecājas par mirdzošu pērli un spīdīgu akmentiņu un nepazīst priekšmetam piedēvēto cenu. Jaunrades sākotne ir rotaļa, enerģijas pārpilnība, dzīvības spēku regulācija. Katram indivīdam ir savs žests, instinktīva gudrība, savs kamertonis." Turpinājumā viņš analizēja pirmatnējo tautu mākslu, rietumu un Bizantijas mākslas kanonus. Visskaļāko troksni sacēla žurnālā ievietotais futūristu manifests, ko 1910. gadā Turinā, Čiarelli teātrī, publicēja "mākslinieki, literāti, studenti un visu citu profesiju un šķiru pārstāvji, pakļaujoties pirms gada "Figaro" Marinetti futūristiskās dzejas virzienam".

Rakstos jaunības enerģija un domas spēks cēlās, mutuļoja un atrāvās no ierastajiem kanoniem. Protams, Mākslas akadēmijai tas bija pilnīgi nepieņemami. V. Matvejā radās konflikti. Viņš kādu laiku tika izslēgts un tad atkal uzņemts.

Tiktāl medaļas viena puse - pārskats par Voldemāra Matveja dzīvi un darbību. Otra medaļas puse bija tā, kā viņa darbi un domas ienāca manā dzīvē un to veidoja. Gadu gaitā biju rakstījusi un runājuši par daudziem latviešu māksliniekiem, bet Matveja daiļrade un personība man īstenībā kļuva par mūža tēmu. Agrā jaunībā biju gan tikai lasījusi viņa grāmatu par Āfrikas tēlniecību un muzejos redzējusi dažas gleznas.

Tikai 1960. gada janvārī, kad no Tatjanas Kačalovas Latviešu un krievu mākslas muzejā

pārņēmu glabāšanā glezniecības nodaļu, ieraudzīju īsto V. Matveju. Starp 3000 muzeja gleznām viņa 116 mazās studijas mirdzēja, tad gribējās uzziņāt vairāk, dziļāk. Reiz jautāju Otto Skulmem, runājot par Rīgas mākslinieku grupu: "Jūs cienījāt Matveju?" "Mēs viņu dievinājām!" atbildēja profesors.

Un tad... 1965. gadā glezniecības fondos ienāca maza, trausla dāma ar "bubi" frizūru, kāda toreiz galīgi nebija modē. Viņa teica: "Es nupat atgriezies no svētceļojuma!"

"No svētceļojuma?" es pārjautāju.

"Jā. Mēs bijām Tukumā. Redzējām muzejā Voldemāra Matveja darbus."

Tā iepazīnos ar Varvaru Bubnovu - Voldemāra Matveja studiju, ceļojumu un domu biedru.

"Bijām arī lauku mājās ar lielām eglēm ezera krastā!" viņa turpināja. Es ņēmu no plauktiem visas 116 gleznas, klausījos V. Bubnovas paskaidrojumus un ierakstīju tos katras gleznas zinātniskajā kartītē. Kad māksliniece aizbrauca uz savu mītnes pilsētu Suhumi, sākās mūsu sarakste. Tagad vairāk par 100 viņas vēstuļu glabājas Pēterburgā, Krievu muzeja mākslinieku arhīva grafikas nodaļā, kopā ar viņas darbiem un Voldemāra Matveja fondu. Divos nākamajos gados, iesaistot darbā mākslas zinātniekus Ļeņingradā, Maskavā un Rīgā, gatavojām zinātnisko konferenci Voldemāra Matveja 90 gadu piemiņai. Mākslinieki bieži nāca gleznu krātuvē skatīt V. Matveja darbus, jo muzeja ekspozīcijā bija izstādīts viens vai divi. Runājām ar K. Ubānu, U. Skulmi, J. Lie-

V. Matvejs. "Berkovas ainava". 1913. T. Haļapinas foto. 60. gadi.

piņu. Patiesi svētki bija sarunas ar Ģedertu Eliasu, kurš tieši tai laikā pēc 1906. gada mācījās Parīzē, lai gleznotu un studētu moderno mākslu. Vismaz tikpat bieži nāca jaunie gleznotāji - E. Iltners, I. Zariņš, U. Zemzaris. Uldis ne tikai skatīja Matveja darbus, bet arī nofotografēja diapozitīvos visas gleznas. Vienu eksemplāru viņš dāvāja muzejam, un es tos izmantoju daudzām lekcijām. Turpinājās sadarbība ar Ļeņingradu un Maskavu. Zinātnieki un mākslinieki kopā gatavoja konferenci. Es uzrakstīju izstādes katalogu V. Matveja 90-gades atceres izstādei un tulkoju V. Matveja uzrakstītās grāmatas.

1967. gada jūnijā lidoju uz Suhumi pie Varvaras Bubnovas, lai saskaņotu visu konferences programmu. Skatījām Ulda diapozitīvus, vēlreiz noklausījimos atmiņas un atziņas, pierakstīju tās. Kaut daži vārdi jāpasaka par šo ceļojumu un manām saimniecēm. Varvarai bija divas māsas. Viena no tām apprecēja Japānas sūtni Krievijā Ono kungu un, karam sākoties, aizbrauca viņam līdzīgi uz Ozsaku Japānā. Viņiem līdzīgi aizbrauca arī Varvaras māte. Pēc dažiem gadiem, kad V. Bubnova jau bija beigusi Pēterburgas Mākslas akadēmiju un Vēstures fakultāti Maskavā un strādāja Vēstures muzejā, saslima vi-

ņas māte un aicināja Varvaru braukt pie viņas.

V. Bubnova nodeva Latvijas sūtniecībā Maskavā visas gleznas, par kurām te runājām, kā dāvanu Latvijas Valsts mākslas muzejam. Tā šīs gleznas nonāca pils muzejā. Tikai 1945. gadā, kad abu lielo Rīgas muzeju krājumus sadalīja pēc nozarēm, latviešu un krievu māksla nonāca bijušajā Rīgas muzejā un uz pili aizceļoja visa aizrobežu mākslas kolekcija. Voldemāra Matveja piezīmes aizsāktajām grāmatām, manuskriptus un rokrakstus V. Bubnova atstāja Krievijas Vēstures muzeja arhīvā, jo cerēja drīz atgriezties. Taču Japānā pagāja 35 gadi, mācot Osakas universitātē krievu literatūru, gleznojot akvareļus, darīdams asējumus, rīkojot izstādes. Suhumi viņa dzīvoja kopā ar māsu - vijolnieci. Anna Dmitrijevna mācīja Suhumi Mūzikas skolā, un visu dienu dzīvoklī skanēja mūzika. Rīta pusē mēs abas ar Varvaru gleznojām, vēlāk viņa rakstīja referātu konferencei. Vakaros māja bija pilna dažādu vecumu māksliniekiem, vai arī mēs ciemojāmies pie viņas draugiem. Trešajā dienā no Maskavas, kā Venēra no putām, izpeldēja PSRS Zinātņu Akadēmijas Austrumu kultūras institūta darbiniece T. Černova. Viņa tikko bija atgriezusies no Senegālas, kur risinājās Āfrikas tautu kultūras forums. Kā foruma kulmināciju viņa bija rādījusi Voldemāra Matveja (V. Markova - V. Matveja pseidonīms) grāmatu "Nēģeru māksla" - pirmo sacerējumu Eiropā un pasaulē, kas āfrikāņu skulptūru neanalizēja kā primitīvu elku dieviņu, bet gan augstas klases mākslu. T. Černova bija atsteigusies, jo uzzinājusi, ka Suhumi mēs

ar Varvaru gatavojam konferenci par V. Matveju. Tūdaļ arī vietējā prese ierunājās, ka Suhumi satikušās trīs āfrikānietes.

1967. un 1968. gadu mija bija ļoti auksta, un V. Bubnova ar pavadoni, burvīgu gruzīnu kņazi T. Šalamberidži, nežēlīgi sala. V. Matveja izstādi es biju iekārtojusi muzeja pirmajā stāvā pa labi, kur parasti bija krievu mākslas ekspozīcija. Konferencei telpu sakārtoju pēdējā zālē. Parasti uz šādiem pasākumiem ieradās 30 līdz 40 apmeklētāji. Šoreiz vietas nepietika. Bija daudz mākslinieku, vai visa akadēmija. Rīta cēlienā nācās saspīesties, pēcpusdienā pārvietojāmies uz lielo zāli otrā pusē. Mazliet dīvains bija mirklis, kad iepazīstināju abas V. Matveja līgavas. "Vai jūs bijāt tā, kas no Pēterburgas atveda zārku?" jautāja Regīna. "Un jūs bijāt tā, kura mani sagaidīja stacijā!" atbildēja Varvara.

Varvara Bubnova lasīja referātu "Par daiļradi", kuru rakstīja vasarā, un risināja Matveja izvirzītos daiļrades tapšanas principus. Tai pašā laikā 1968. gada janvārī man izdevās žurnālā "Māksla" latviešu valodā publicēt viņas atmiņu stāstījumu "Voldemāra Matveja pēdējie dzīves gadi". Visu konferenci ierakstījām magnetofona lentē, tikai paradokss... Kad es to prasīju saimniecības darbiniekam Grodelim, viņš izbrīnījies teica, ka lentu jau izlietojis smukai mūzikai un konferenci nodzēsis.

Sākumu sadarbībai ar Krievu muzeja darbiniekiem un īpaši ar grafikas nodaļas vadītāju Jevgeņiju Kovtunu tiešām neatceros. Tā kā es glābju ne tikai latviešu, bet arī

krievu mākslu, tad man patāvīgi bija vajadzīgas ziņas no Ļeņingradas, un tāpat viņiem no manis. Atceros, ka ilgu laiku Misiņa bibliotēkā šķirstīju laikrakstus, tulkoju rakstus par krievu mākslu Latvijā un sūtīju tos uz Krievu muzeju. V. Matveja vārds mūsu sadarbībā uzpeldēja pašā sākumā, kad J. Kovtuvs lūdza mani pārtulkot J. Dombrovska grāmatas "Latviešu mākslas vēsture", kas izdota Rīgā 1925. gadā, nodaļu par Voldemāru Matveju.

Jānis Dombrovskis bija mans skolotājs Rīgas 3. ģimnāzijā tikai vienu gadu, bet viņa stundas bija interesantas. Vajadzēja ne tikai zīmēt ģipšus, bet arī zināt krietnus gabalus mākslas vēsturē. Kovtunam nosūtīju nodaļas tulkojumu un tagad saprotu, cik tā viņam bija svarīga pēterburdzieša V. Matveja raksturojumam. J. Dombrovskis raksta: "Sekošana jaunām mākslas atziņām mūsu glezniecībā sākās ar Voldemāru Matveju, kurš uzskatāms par latviešu modernās glezniecības tēvu. Matvejs isajā jaunu mākslas vērtību meklējumā pilnajā darbībā atteicās no akadēmiskās mākslas tradīcijām un pievērsās gotikas, itāļu primitīvīstī, bicances un pirmatnējās kultūras tautu studijām."

J. Kovtuna referāts konferencei tāpat kā V. Bubnovas devums bija konferences smaguma punkti. Ļoti pamatīgi izmantojot arhīvus, patāvīgu kontaktu ar V. Bubnovu, mākslinieku lietas Krievu muzejā, viņš radīja pilnvērtīgu apcerējumu "Vladimirs Markovs un āfrikāņu mākslas atklāšana". Viņš rakstīja par moderno mākslu "Matiss, Derēns, Pikaso, Vlaminiks bija pirmie, kas āfrikāņu elku die-

viņos redzēja patiesu mākslu. Gados pirms Pirmā pasaules kara notika arī nēģeru mākslas teorētiskā atzišana - radās pirmie raksti par šo jaunatājumu. Pats nozīmīgākais no tiem tika uzrakstīts Krievijā, kurai nebija ne koloniju Āfrikā, nedz kaut cik ievērojamu nēģeru tēlniecības krājumu." J. Kovtuns, kurš ikdienā strādāja par grafiku, ne tikai pamatīgi raksturoja vēsturisko vidi un Āfrikas tēlniecības būtību: "Markovs bija viens no pirmajiem teorētiķiem Krievijā, kas uzstājās pret eiropocentriskās mākslas koncepcijām, kuras uzskatīja antīko grieķu kanonu par paraugu, pēc kura lidzināties."

Nāk atmiņā, kā mūsu konferenci uztvēra tēlnieki. Matvejs - tā bija tēma gan gleznotājiem, gan teorētiķiem un tēlniekiem. Bieži izstādē kaut kur klusi malā stāvēja K. Zemdega, klausījās stāstījumu. Par V. Matveja grāmatu un kubisma iespaidiem runājām ar E. Melderi, domās dalījāmies ar Teodoru Zaļkalnu. Viņš Pēterburgā draudzējās ar V. Matveju, ciemojās pie viņa un pie sevis uzņēma viņus abus ar V. Bubnovu. Vēlāk T. Zaļkalna atmiņas pierakstīja viņa skolnieks I. Lukažs, un šī bagātība arī vēl gaida publikāciju. Tāpat jau konferenci klausījās arī mūsu tā laika noteicēji - mākslas zinātnieki. Tūliņ dabūju dzirdēt, cik tālu es savos "meklējumos" esmu nomaldījusies no īstenā marksisma-ļeņinisma estētikas ceļa. Laimīgā kārtā gan pirmajā dienā mani vārdiem svētot, Ilga Kreituse bija aprunājusies "par šo kliezozo formālismu" ar Āriju Skridi un vēl kādu mākslinieku. Nākamajā dienā viņa jau bija atsteigusies uz muzeju un gaidīja mani pie

dežuranta, lūdza, lai es pārtulkojot V. Bubnovas referātu un nolasot to mākslas vēsturnieku sekcijai Mākslinieku savienībā, lai paaugstinātu līmeni. Protams, ka es to izdarīju - nolasīju lekciju, bet cik tas augstināja manu līmeni, nevaru spriest.

Rīta sēdē mans bija pēdējais referāts, kas, īstenībā, vairāk lidzinājās ekskursijas vadišanai izstādē. Es krēšlos sēdētājus piecēlu kājās, izstāgājām izstādi, un es par katru darbu stāstīju tā vēsturi, bet, galvenais, uzsvēru Voldemāra Matveja teorijas un daiļrades domu kopību. Sāku ar plastiskā simbola meklējumiem kompozīcijā - plaknes uzsvāru, izvairīšanos no krītošām ēnām, trīsdimensiju zīmējuma un dziļas perspektīves. Runāju par formu dinamiku un plastiku, izteiktām līnijām un laukumiem. Analizēju viņa pēdējo četru dzīves gadu māksliniecišķās formas un satura meklējumus. Raksturoju V. Matveju kā mākslinieku - dzejnieku, vērotāju, domātāju. Nobeidzot izteicu viņa vietu latviešu glezniecībā, viņa darbu un jaunas formas meklējumus, prasību apvienot daiļo ar saturā dziļo, kas izteiksmi rada individuālā, oriģinālā skatījumā - nenoraidot, bet pārveidojot pagātnes mantojumu.

Man pašai gan tai laikā plašāk publicēties neizdevās. Tā mana liecība par konferences laiku ir viena sleja laikrakstā "Literatūra un Māksla" 1967. gada 30. decembrī "Voldemārs Matvejs par Āfrikas mākslu".

Vakara sēdē Jurgis Skulme lasīja referātu par latviskās dzīves ziņas līniju V. Matveja glezniecībā, par to, kā latviešu etnogrāfiskās formas cilvēka un lietu izteiksme un lat-

vju sētas raksturojums veido īpašu nacionālo "seju". Referātā atspoguļojās Jurgā un viņa tēva Ugas Skulmes ciešā domu kopība, tajā izmantoti materiāli, kurus U. Skulme bija vācis grāmatai par V. Matveju. Šī latviskā līnija veidojās arī no Regīnas Pētersones agrākā stāstījuma. Es viņu iepazinu, tikai gatavojot konferenci. Uga Skulme ar viņu bija ticis jau sen un arī publicējis piecas V. Matveja vēstules Regīnai. Reiz sastapu profesoru uz ielas. Viņš nekad nelaida garām jaunus, nepavaicājis, ko dara un domā. Teicu, ka darbojos ar "V. Matveja tēmu". "Par V. Matveju rakstu es!" viņš stingri noteica. Laiki nebija tādi, ka viņš būtu varējis grāmatu publicēt. Tā konferencē dēls, kaut daļēji, varēja piepildīt tēva ieceri.

Kā švirkstoša raķete konferences noslēgumā uzliesmoja maskaviete T. Černova ar savu stāstu par V. Matveja grāmatu Senegālas Āfrikas Kultūras forumā. Vēlāk gan viņa man vienatnē atzinās, ka "neesot spējusi" pateikt, ka V. Markovs-grāmatas "Nēģeru māksla" autors esot latvietis. Tā nu Āfrikā viņš esot zināms kā pirmais krievu mākslas zinātnieks, kas viņus sa-pratis.

Ziņas par konferenci un arī manu referātu, protams, tūliņ sasniedza Ļeņingradu, un saņēmu ielūgumu no Mākslinieku savienības Ļeņingradā nolasīt to māksliniekiem, Tā ar Ulda Zemzara diapozitīviem somā devos uz pilsētu pie Ņevas. No šī brauciena atmiņā palikušas Mākslinieku savienības Ļeņingradas nodaļas ēkas karaliskās marmora kāpnes. Laikam raksturīgi šis pilsētas pilim, ka kāpņu telpu plašie un dievišķie marmori un mar-

gotie čuguna režģi aizved cilvēku maziņu, maziņu senos gadsimtos. Telpa, kurā lasīju lekciju, bija neliela ar 30 līdz 40 klausītājiem. Lielāko tiesu tie bija vecākā vai pat pavisam veca gada gājuma. Kā pēc tam uzzināju, dažas dāmas bija vēl V. Matveja laika biedres Pēterburgas akadēmijā. Klausītāji bija tik inteligenta paskata, ka nevarēju viņus barot ar vienkāršu daiļrades analīzi. Pie katra attēla pastāstīju tikai par laiku un vietu, kad tas radīts, un kādus vārdus par kompozīciju. Tad ļāvu klusējot skatīties. Man pašai bija pārsteigums, cik monumentālas attēlu palielinājumā bija kļuvušas V. Matveja mazās studijas. Mākslinieki klausījās ar aizrītu elpu. To var just no tā, ka telpā ir absolūts klusums un spriedze. Pēc tam pārrunājām redzēto, un Krievu muzeja direktors lūdza mani nolasīt vēl otru lekciju muzejā mākslas zinātniekiem. "Bet tad gan jums jārunā!" viņš teica. "Tur nebūs mākslinieku." Muzejā lasīju lielā zālē, un skatītāju bija vairāk par simtu. Šoreiz priekšnesums bija ar pamatīgu analīzi un V. Matveja daiļrades principu izklāstu.

Pēc tam darbs ievirzījās parastajās slīdēs. Turpināju tulkot V. Matveja rakstus un konferences materiālus. Turpinājās sarakste, un arvien kāds kopējs pasākums radās ar Valsts Mākslas akadēmijas zinātnisko laboratoriju, kuru tobrīd vadīja Jurgis Skulme. Pagāja gadi.

1976. gadā Tatjana Suta bija iecerējusi televīzijā filmu ciklu par latviešu mākslu. Pirmo rakstīju par A. Alkšņa, J. Rozentāla, J. Valtera laiku. Otrā saucās "Ceļi un strupceļi". Tā it kā tēloja mirkli

A. Dombrovska izveidotajā Ziemeļblāzmā, kur kādu laiku mitinājās Kr. Barons, V. Zeltiņš, A. Štrāls, tika spēlēts teātris un "apgrozījās" bijušie V. Blūma skolas audzēkņi. Galvenā satura līnija bija V. Matveja, J. Madernieka uzskatu cīņa ar akadēmiķiem. Ints Burāns tēloja V. Matveju, K. Auškāps - A. Štrālu. V. Zeltiņu atveidoja J. Kuplais no Liepājas teātra. Arī abas līgavas piedalījās. Vadošas lomas bija arī J. Maderniekam - Harijam Liepiņam un R. Zariņam - Artūram Dimiteram. Teksti, kurus runāja aktieri, bija viņu attēloto mākslinieku rakstu citāti. Krietni pasēdēju Misiņa bibliotēkas specfondā, tos izrakstīdama. Mans pienākums filmā bija tos analizēt no šīs dienas viedokļa. Režiju vadīja Ģirts Nagainis. Saskaņa darbā lieliska, bet... Sāka rādīties zemūdens akmeņi. Redaktoei no galda nozaga pārraides tekstu. Kas tur liels! Sanācām pie Taņas Sutas ar Ģirtu un tekstu atjaunojām, jo mēs jau to zinājām no galvas. Nekā, ar to nepietika! Ģ. Nagaini aizsūtīja komandējumā uz Kaukāzu, režiju pārņēma Māriete Balode. Sākām no gala. Bija paredzēta skaista filmas izskaņa: tālumā aizskan zirga pakavu klaboņa un redzama ir V. Matveja glezna ar jātnieku, kas dodas uz rožaino sapņu pili. Pēdējā filmēšanas dienā nervozēja inženieri, teica ka pietrūkstot filmas, un beigās neuzņēma. Pēc filmas demonstrējuma televīzijā mani no visām pusēm apsveica mākslinieki, un ne tikai... Piezvanīja diriģents Jānis Milzāris, kurš labi pazina R. Zariņu, un teica: "Zariņš bija kā izspļauts." Paši saprotat - Dimitera lieliskais tēlojums! Tā nepavisam nedomāja biedre

ne L. Reihmane, kura nupat par R. Zariņu bija aizstāvējusi diplomdarbu. Nosūdzēja mūs biedrim A. Grigulim, un abi kopā uzrakstīja septiņas lappuses garu sūdzību, nosauca mūs par kaitniekiem, nosūtīja TV direktoram "mēru pieņemšanai". Labi, ka direktors gadījās "normāls". Atdeva sūdzību T. Sutai un Ģ. Nagainim, kurš jau bija mājās no Kaukāza, piebilstot, ka "Grigulim jau smiltis birstot laukā", bet noteica, ka jāraksta pretraksts. Tas tapa tikpat garš. Labi, ka sūdzības rakstā bija pamatīgi daudz faktu un nezināšanas kļūdu. Mums nevajadzēja daudz piepūlēties. Iznāca vienkāršs kļūdu labojums. Tikai... atkal nācās par V. Matveju pailgi klausēt, kamēr 1984. gadā man izdevās izdot "Faktūru". Tā iznāca Latvijas PSR Kultūras ministrijas Metodiskā kabineta izdevumā, manā tulkojumā no krievu valodas. Nopriecājos, ka reiz aizliegumi būs pārvarēti, bet par agru biju priecājusies. Manuskripts bija nonācis ministra Kaupuža vietnieka V. Batraga rokās. Viņš bija sašutis, ka mākslas skolām par mācību grāmatu grib izdot tekstu, kurā Dievs ir rakstīts ar lielo burtu. "Dieva dēļ, ja tādēļ neizdos grāmatu, Dievs neapvainosies, ka viņa vārda šai teikumā nebūs!" Kaut gan manuskriptā ar to sākās teikums un latviešu valodā visi teikumi sākas ar lielo burtu. "Faktūra" iznāca. No 2000 eksemplāriem gan tikai puse. Tikko to bija izlasījuši mūsu ideoloģijas korifeji, tā R. Lāce izsauca mani uz Mākslinieku savienības zinātnieku sekcijas sēdi, nosēdināja rindā ar diviem Pujātiem - J. Rozentāla un R. Blaumaņa muzeja vadītāju I. Pujāti un mākslas zinātnieku Jāni Pujā-

tu - un ņēma mūs visus stros-tēt: par J. Rozentālu, par Lat-gales keramiku un par "Fak-tūru". Neaizmirstami mirkļi! Diemžēl nebija ko smieties, negatīvi atsaucās arī prese. Toties mākslinieki rautin iz-rāva to tūkstoti, un tas tūdaļ pat kļuva par bibliogrāfisku retumu.

Ja piecus gadus pēc V. Mat-veja nāves - 1919. gadā - V. Bubnovai ar avangarda mākslinieku palīdzību bija iz-devies izdot V. Matveja (V. Markova) grāmatu "Nēģeru māksla", tad manā tulkojumā tā Latvijā iznāca Leona Bri-eža izveidotajā žurnālā "Grā-mata" tikai 1990. gadā. "Fak-tūra" latviski iznāca arī ārze-mēs mākslas zinātnieka Jāņa Siliņa tulkojumā. Mēs kādu laiku sarakstījāmies.

Kad J. Siliņš rakstīja grāma-tu par viduslaikiem, viņš lū-dza mani aprakstīt tās vasa-ras arheologu izrakumus Daugmalē. Aprakstīju, aizsū-tīju, bet piebildu, ka, šādu tē-mu rakstot, viņam būtu vieg-lāk, ja pats piedalītos izraku-mos. Laikam jau apvainojās, tādēļ viņa "Faktūras" tulkoju-mu neesmu redzējusi. Pasa-kai līdzīgs arī ir stāsts, kā tā tulkota angļiski. Džeremijs Hovards - zinātnieks no Sv. Endrjū universitātes Skotijā bi-ja apprecējis krievieti, iemā-cījies krievu valodu un "Fak-tūru" izvēlējies par vielu sa-vai disertācijai.

Vēl 1985. gadā man izdevās latviešu valodā žurnālā "Avots" publicēt V. Matveja rakstu "Jaunās mākslas prin-cipi" no 1912. gadā izdotā žur-nāla "Jaunatnes Savienība".

Voldemāra Matveja 100 ga-du piemiņas izstādi no Valsts Mākslas muzeja fondiem sa-

rikoja P. Savickis muzeja ot-rā stāva vestibilā.

1987. gadā es visu V. Mat-veja un citu autoru rakstu tul-kojumus latviski ar kopēju no-saukumu "Voldemāra Matve-ja mantojums" nodevu izdev-niecībā "Zinātne". To pieņe-mot, man direktores vietnieks teica, ka tas jau viņam vien būšot jālasa, jo direktorei lat-viešu valoda esot pasveša. Tā nu šī manuskriptu kaudze stā-vēja, stāvēja, bet nu pazudu-si, kā saka, "ar galiem".

Pēdējā vēstule no V. Bub-novas pienāca 70. gadu vidū ar pārmetumu, ka es tikai par sevi vien rakstot, ne par V. Matveju. Tādām vēstulēm viņai vairs neesot spēka. Es netaisnojos, jo zināju, ka var-būt klusējot jāgaida vēl dau-dzi gadi.

Tā, mazliet skumji varētu beigties stāsts par Varvaru Bubnovu. Reiz, kad runājām par Gotlandi, es jautāju: "Mat-vejs jums bija ļoti tuvs?" "Es biju viņa sieva," viņa klusi un vienkārši atbildēja.

Turpinājās sarakste ar Jev-gēniju Kovtunu, kurš nu jau desmitgadi strādāja monogrā-fiskus darbus par krievu avan-gardu.

1982. gada rudenī saņēmu vairākas vēstules no V. Bub-novas krustmeitas. Viņa bija samainījusi trīs istabu dzīvokli Suhumi ar vienistabas dzīvokli Ļeņingradā un pārvedusi turp V. Bubnovu. Šai gadā, atzīmējot viņas 95 gadus, Ja-pānas ķeizars bija viņai pie-šķīris Dārgakmeņu vaiņaga ordeņa ceturto pakāpi par krievu valodas, kultūras un mākslas popularizēšanu Japā-nā un Japānas popularizēša-nu Krievijā.

1982. gadā es biju Ļeņingra-

dā, ciemojos pie V. Bubno-vas un viņas māsas krustmei-tas. Varvara Dmitrijevna ma-ni saņēma uzposta ar lielu šal-li ap pleciem, pie kuras bija piesprausts ordenis. "Vai tā es drikstu rādīties?" viņa jautāja, jo bija tērpta pavalkātā parka halātiņā. "Tā būs pavisam la-bi!" krustmeita teica, "Jūs sa-tiksieties ar Tairu!"

"Cik skaisti!" izsaucās Var-vara, sasveicinoties, kad es vi-ņai kā dāvanu ieliku rokā pa-šas darinātu dzintara karuli. Tad viņa ātri, ātri sāka runāt japāņu un franču valodas mai-sijumā ar dažiem krievu vār-diem. Atkārtoja visu laiku "Cik skaisti!" un klausījās manu rā-mo stāstu par avangarda māks-las stāvokli Latvijā šodien. Sa-pratu, ka viņa no tā visa uz-tver tikai manu klātbūtni un gaišas atmiņas par draudzību. Kad pārrunāju šo viesošanās ar J. Kovtunu, viņš teica: "Jā, izdzisusi mūsu svecīte."

Pārbraukusi mājās, uzglez-noju V. Bubnovu ar zilo šalli un ordeni. Otru portretu da-rināju ar cipresēm fonā, kā es viņu redzēju Kaukāzā. Nāko-šajā gadā pirmais portrets bi-ja izstādīts kārtējā Tukuma mākslinieku izstādē.

Un tad V. Bubnovas 100 ga-du atcerei Irina Petrovna Ko-ževņikova Ļeņingradas Māk-slinieku savienībā organizēja konferenci viņas piemiņai. Šī dāma bija pievākusi visus V. Bubnovas manuskriptus, saraksti, mākslas darbus. Vai-rākus gadus daudzas reizes lūdzu viņu atdot manas vēs-tules, bet viņa arvien atteicās, līdz reiz rakstīja, ka ar kāda japāņu labvēļa naudu viņa tās varētu publicēt faksimilā, ja es atsakos no autora tiesībām. Ne jau es tik svarīga, lai mani publicētu faksimilā ar visām manām kļūdām krievu valo-

dā. Gribēju un gribu, lai arī šī sarakstes daļa būtu Pēterburgā, krievu muzeja arhīvā un rīcībā. Uz jubilejas konferenci es paņēmu līdzīgu Varvaras portretu izstādei. Tā notika kādā bibliotēkā, cilvēku no malas, šķiet, nemaz nebija, tikai Ļeņingradas kultūras un mākslas pārstāvji, Japānas sūtniecības darbinieki. Stāstīja atmiņas. Arī es. Nobeidzot es dāvināju pašas gleznoto V. Bubnovas portretu viņas darba vietai - Osakas universitātei. Otro portretu, kas man ilgi stāvēja uz molberta, izprasīja I. Koževņikova Varvaras piemiņas istabai Bernovo muižā, kur bija izveidots piemiņas muzejs Aleksandram Puškinam. Viena no V. Bubnovas vecvecmāmiņām bija rada "slavenajai" Annai Kernai - Puškina jūsmas objektam, kurai veltītas dzēšanas. Tā visu mūžu dzīvoja Bernovo, bet man Bernovo svarīga tādēļ, ka tur mūža pēdējo vasaru dzīvoja un gleznoja V. Matvejs.

Darbu par V. Matveju un avangarda mākslu Latvijā turpināja Irēne Bužinska Valsts Mākslas muzeja filiālē - T. Zaļkalna muzejā. Viņai izdevās noorganizēt V. Matveja lasījumus, kas bija ne tikai starptautiskas konferences. Tos rotoprintā viņa izdeva latviešu, krievu un angļu valodās. Te 20. gadsimta avangarda mākslas un teorijas jautājumus risināja zinātnieki no Rīgas, Ļeņingradas, Maskavas, Odesas, Varšavas un Ķīres Fairies Skotijā. Protams, es jau sen biju pensijā, bet arvien mani aicināja piedalīties. Mana daļa bija V. Matveja daiļrades analīze nelielā izstādē "Matvejs - gleznotājs" turpat T. Zaļkalna muzejā, kas bija veidota no "pašu" muzeja fondiem.

Kādā starpbrīdī runājos ar Jirži Maļinovski no Varšavas un Džeremiju Hovartu no Skotijas. Jirži jautāja, vai ir grūti iemācīties latviešu valodu. "Nepavisam," es atbildēju, "ja sākumam zina sanskritu, latīņu un lietuviešu, tad latviešu ir pavisam viegla!" Džeremijs jautāja: "Kādēļ jūsu analīzes pilnīgi atšķiras no mums visiem?" "Jūs un pārējie zinātnieki aprakstāt lietas, idejas, laikmetus. Es to skatu no iekšpuses, no daiļrades procesa būtības."

Vajadzīgas jau ir abas pieejas. Kad noprivatizēja T. Zaļkalna muzeju, I. Bužinska pārgāja darbā uz "lielo muzeju". Viņai radās jauni un plaši uzdevumi, bet arī V. Matveja tēmu viņa risināja tālāk. Viņa atrada V. Matveja draugus un sakarus, turpināja "Regīnas līniju". Atrādās pat fotoplates ar Āfrikas tēlniecības un Ziemeļāzijas masku attēliem, iznāca raksti žurnālos "Grāmata" un "Avots". No platēm izgatavojāja augstas raudzes attēlus izstādei Valsts Mākslas muzejā, kur atkal bija zinātnieku un mākslinieku tikšanās.

Visbijas dome, kurai ar Tukuma domi ir draudzība, 1994. gada vasarā aicināja sešus Tukuma māksliniekus piedalīties vasaras nometnē. Visu braucienu aprakstīju laikraksta "Tukuma Ziņotājs" 1994. gada 10. septembra numurā publicētajā rakstā "Plenērs te, plenērs tur". Es gan biju iztēlojusies, kā V. Matvejs darbojās Gotlandē. Nu es biju tur, redzēju Gotlandes Vēstures muzeja Viduslaiku tēlniecības zālē skulptūras, kuras bija ieraudzījis V. Matvejs. Kolēģi teica, es esot sākusi starot. Māksliniece no Gotlandes Maija Vennersdāla saru-

nāja man atļauju šai zālē gleznot, un es uz sagatavotām akvareļa pamatnēm zīmēju "Biskapu" no Tukuma muzeja, "Oijes madonnu" no Valsts Mākslas muzeja, "Krustā sisto". Šīs gleznas bija izstādītas mūsu atskaites izstādē Visbijā un arī mūsu "sešnieka" atskaites izstādē "Dievu zeme - Gotlande" Durbes pili.

2000. gadā I. Bužinska noorganizēja septiņu V. Matveja gleznu izstādi Visbijā, un es katalogā rakstīju lappusiti "Gotlandes tēlniecība V. Matveja gleznās". Gotika Gotlandē kļuva par sākotni V. Matveja mākslas teorijai. Gleznas uzdevums viņam bija ne tikai attēlot motīvu, bet gan saprast un pierādīt mākslas būtību. To arī es varētu uzskatīt par savu uzdevumu.

V. Matveja gleznas Tukuma muzeja krājumā.

1. "Biskaps" ap 1909. g., audekls, eļļa. 65x28 Mgl 6.
2. "Kompozīcija" (koka skulptūra) ap 1909. g., audekls, eļļa. 98,5x70. Mgl 67.
3. "Studija", audekls, eļļa. 11,9x17,9. Mgl 63.
4. "Studija", audekls, eļļa. 18,3x12,2. Mgl 64.
5. "Studija", audekls, eļļa. 11,5x17,5. Mgl 65.
6. "Studija", audekls, eļļa. 18x12. Mgl 66.

Izmantotā literatūra:

1. Voldemāra Matveja 90 gadu dzimšanas dienas atceres izstādes katalogs. Sastādījis - T. Haļāpina. LPSR Valsts Mākslas muzejs, R., 1967.
2. Skulme J. Voldemārs Matvejs. // Māksla, 1967., Nr. 9.
3. Bubnova V. Voldemāra Matveja pēdējie dzīves gadi. // Māksla, 1968., Nr. 1.
4. Matvejs V. (Markovs V.) Jaunās mākslas principi. - Tulkojusi T. Haļāpina. // Avots, 1990., Nr. 8.
5. Haļāpina T. Gotlandes tēlniecība Voldemāra Matveja gleznās. // Voldemārs Matvejs. Izstādes katalogs. Gotlandes Mākslas muzejs, R., Neputns, 2000.
6. Любославская Т. В. И. Матвейс и "Союз Молодежи" // Родник, 1990, № 8.
7. Цирева О. Размышления у картин Филомова, Филомов и Матвейс. Чтения В. Матвея, 1. 1991.
8. Ховард Дж. Concerning Voldemars Matvejs. Чтения В. Матвея, 1. 1991.
9. Бубнова В. Воспоминания о В.И.Матвее. Чтения В. Матвея, 1. 1991.
10. Арския И. В. Матвей и В.Татлин. Чтения В. Матвея, 1. 1991.

ZANTES PAGASTS 20. GADSIMTA PIRMAJĀ PUSĒ

VĒSTURISKA UZZIŅA

Vispārējais pagasta raksturojums

Zantes pagasts atrodas Tukuma rajona dienvidrietumu daļā diezgan tālu no rajona centra - Tukuma pilsētas un jau ilgu laiku tiek "uzskatīts par vienu no tumšākajiem nostūriem". Pagasts robežojas ar kaimiņos esošajiem Vānes, Zemītes, Viesātu pagastiem Tukuma rajonā un Gaiķu un Remtes pagastiem Saldušos rajonā.

Pagasts atrodas Amulas upes austrumu krastā. Tās sīko pieteku ielejas un spēcīgie iedobtie veidojumi bija ar samērā stāvām un augstām ieleju nogāzēm. Paugurainā virsma pacēlās līdz pat 157 metriem virs jūras līmeņa, bet upes ielejā noslidēja līdz 75 metriem virs jūras līmeņa.

Purvu procents Zantē bijis mazs - 0,07%. Pagasts īpaši bagāts ar mežiem. 1935. gadā visvairāk mežu aizņemtās platības bija Plāņu novadā - 1800 hektāru.¹ Plašākie tūrumi atradās pagasta vidienē un austrumu malā. Lauksaimnieciski izmantojamā zeme aizņēma 75% no pagasta platības.

Arhīvu materiālos var atrast dažādas ziņas par pagasta kopējo platību, kā arī par iedzīvotāju skaitu dažādos laika posmos. Divdesmitajos un trīsdesmitajos gados Zantes pagasts robežojās ar Zemītes, Matkules, Vānes, Irlavas un Jaunpils pagastiem. Tā kopējā platība bija apmēram 3854

hektāru jeb 37 km². Savukārt 1992. gadā pagasta platība bija 96 km². Pēc 1923. gada zemes taksācijas pagasts tika novērtēts par 103 664 latiem.²

Ziņas par iedzīvotāju skaitu dokumentos ir šādas: 1921. gadā Zantes pagastā dzīvojuši 980, 1924. gadā - 930, 1929. gadā - 1000 un 1935. gadā - 1713 iedzīvotāji, tai skaitā 853 vīrieši un 860 sievietes. Savukārt 1992. gadā pagastā bija tikai 746 iedzīvotāji. Iedzīvotāju blīvums 20. un 30. gados bijis 26 iedzīvotāji uz vienu kvadrātkilometru.³

1939. gadā Zantes pagasts bija vienīgais Tukuma apriņķī, kur dzīvoja visvairāk vācu tautības pārstāvju - 27% no kopējā pagasta iedzīvotāju skaita. Tas izskaidrojams ar lielo vācu kolonistu ieceļotāju skaitu pagastā 20. gadsimta sākumā. Taču lielāko iedzīvotāju daudzumu vienmēr veidojuši latvieši - 70% un

krievi - 37% no kopējā pagasta iedzīvotāju skaita, bet 3% iedzīvotāju bijuši poļi.

Pirmo reizi Zantes nosaukums minēts 1541. gadā. Kaut gan pagasts citu vidū ne ar ko sevišķu nav izcēlies, tomēr tam bijušas vairākas īpatnības. Pagastā darbojušās dažādas tirgotavas, rūpniecības uzņēmumi un liels skaits visdažādāko biedrību.

Pagasta administratīvo robežu maiņa

Zantes pagasts ir viens no tiem pagastiem, kura robežas mainījušās samērā maz. Laika posmā no 19. gadsimta beigām tas bijis pazīstams ar nosaukumiem 'Зантенская', 'Santen' un 'Zantes pagasts'.⁴

Pagasta teritorija sastāvēja no diviem novadiem - Zantes novada jeb *Santen* un Plāņu novads jeb *Plabnen*, kur katrā atradās pa muižai ar tādu pašu nosaukumu. Līdz

Zantes pagasta centrs. Dumpju mājas. Nezināma autora foto. 20. gadi. TMNM 31448

1918. gadam administratīvo robežu maiņu nav.

1922. gada 17. septembrī Zantes pagasta padome pieņēma lēmumu pievienot pagastam no kaimiņos esošā Pētertāles pagasta sešas mājas: "Jaungrebji" - Nr. 1., 2., 3., "Mazgrebji", "Lielgrebji", kā arī pie pēdējās piederošo "Strautu" mazmāju.⁵ No Aizupes pagasta tika pievienotas divas mājas - "Kristapbrūveļi" un "Ezernieki".⁶ Mājas pievienotas pēc pašu iedzīvotāju vēlēšanās ērtības labad.

Šajā laikā pirmo reizi izskatnēja arī doma par Aizupes pagasta Jaundziru novada pievienošanu Zantes pagastam, jo bija jau ieplānota Jaundziru pamatskolas pievienošana skolai "Zante". Tika atkārtots arī 1921. gada 10. februāra ierosinājums par pagasta atdalīšanu no Talsu apriņķa un pievienošanu Tukuma apriņķim, jo Tukuma apriņķa robežas apgāja Zantes pagastam apkārt, turklāt Tukums no pagasta centra bija 33 verstis, bet Talsi - 54 verstis tālu.⁷ Šī iedzīvotāju vēlme atbalstu sagaidīja 1925. gada 1. aprīlī, kad to atdalīja no Talsu un pievienoja Tukuma apriņķim.

1922. gada beigās pagastam pievienoja Remtes pagasta "Strupiņu" mājas, no Zemītes pagasta - "Kaldurus" un 16 mājas no Aizupes pagasta Jaundziru novada.⁸ 1926. gada janvārī Zantes saimniecību skaitu pavairoja Grenču pagasta "Strazdiņu" mājas, Irlavas pagasta "Mazbitšķēpi", "Lielbitšķēpi", "Celmiņi", "Mazplatauši", "Lielplatauši", "Mazspuņa Birze", Remtes pagasta "Kuņķuru Siliņi", "Zaķi", "Skudras", "Videnieki", "Vaiķi", "Ēveles", "Mazēveles" ("Bērziņi") un "Gožas". Tāpat kā iepriekšējās reizēs māju

Dīķis Zantē. Nezināma autora foto. 50. gadi. TMNM 31430.

pievienošana notikusi iedzīvotāju ērtības labad.

1926. gada sākumā jaunpievienoto iedzīvotāju kopskaits pavisam bija 115, zemes kopplatība - 874 hektāru. Līdz ar to tagad visā Zantes pagastā bija 1100 iedzīvotāju, bet zemes kopplatība - 4602 hektāru.⁹

1926. gada februārī no Remtes pagasta vēl pievienoja "Kaliņus", "Smilgājus" un "Plāņu krogu",¹⁰ bet 18. septembrī - "Lasišus", "Intas", "Dziru Sudmaļus", "Amatnieku saimniecību Nr. 9", "Austrīņas" un "Strautniekus" no Jaundziru novada. Pagasta padomes sēdē tika norādīts, ka jau tagad visa Jaundziru novada korespondence iet caur Zanti, daudzi Jaundziru zemnieki ir biedri Zantes Pien-saimniecību un Sadraudzīgās biedrībās un arī pienu pārstrādāja Zantes kopmoderniecībā.¹¹ Līdz ar to 1929. gadā no Aizupes pagasta atdalīja visu Jaundziru novadu un pievienoja to Zantes pagastam, jo jau tā daudzas saimniecības bija pievienojušas Zantei iepriekš.

1929. gadā Zantes pagastam pievienoja arī "Radziņu" mājas no Matkules pagasta,¹² bet 1933. gada 11. augustā no Zantes pagasta atdalīja un pievienoja Struteles pagastam "Lielbitšķēpu" mājas.¹³ Turpmākajos gados Zantes pagasta robežas administratīvajām izmaiņām netika pakļautas.

Pagasta administratīvās iestādes 20. un 30. gados

Katrā pagastā vietējā mēroga jautājumus izlēma pagasta valde un padome. Valdē bija valdes priekšsēdētājs, tā biedrs un divi valdes locekļi - kopā četri cilvēki. Pagasta padomē bija 12 līdz 15 locekļi. Pagasta tiesā strādāja tiesas priekšsēdētājs un trīs tiesneši. Pārvēlēšanas pagasta tiesā, valdē un padomē notika ik pēc četriem gadiem.

Pirmās ziņas par Zantes pagasta valdi attiecas uz 20. gada sākumu. 1921. gadā Zantes pagasta valdes priekšsēdētājs bija I. Ķezbers, bet viņa biedrs - M. Riekstiņš.¹⁴ 1922. gada 10. maijā viņu vietā ievēlēja par priekšsēdētāju Krišu Jākobsonu un viņa biedru - Frīdrihu Nikolaju.

Par pagasta padomes priekšsēdētāju ievēlēja Kārli Ķenkaru. Taču viņu drīz vien nomainīja K. Oliņš, bet par priekšsēdētāja biedriem kļuva Krišs Jākobsons un Frīdrihs Nikolajs. Pirms tam pagasta padomes priekšsēdētājs bija Heinrihs Zvirbulis.¹⁵

1923. gadā pagasta padomes priekšsēdētājs bija Krišs Oliņš, priekšsēdētāja biedrs - Miķelis Sproģis, valdes priekšsēdētājs - Heinrihs Zvirbulis, valdes locekļi - Krišs Saulīte un Ernests Bērziņš.¹⁶ Pagasta padomē bija 11 locekļi: Vilhelms Vegerts, Reinholds Redlihs, Frīdrihs Nikolajs, Jānis Nolnergs, Heinrihs Zvirbulis, Krišs Jākobsons, Kristaps Melbiks, Johans Oelke, Kārlis Ķenkaris, Fricis Zauls un Fricis Valters.¹⁷

1922. gadā pagastā tika izveidotas ienākumu apvērtēšanas un revīzijas komisijas. Revīzijas komisijā ievēlēja Jāni Ķezberu, Miķeli Saulīti un Krišu Finki;¹⁸ ienākumu apvērtēšanas komisijā - Kārli Ķenkaru, Frici Kauliņu, Vilhelmu Oelki, Jāni Lagzdiņu un Indriķi Siliņu.¹⁹

1923. gada 10. janvārī par pagasta tiesas priekšsēdētāju ievēlēja Pēteri Saulīti; par tiesnešiem - Juri Rudzi, Jāni Radziņu, Kārli Bērtulsonu, Jāni Liekmani, Kārli Oelki un Ernestu Bērziņu.²⁰

1925. un 1926. gadā pagasta padomes sastāvs bija nedaudz mainījies. Tajā darbojās K. Oliņš, M. Sproģis, E. Čerbēns, A. Elke, A. Kokoške, F. Zauls, K. Ķenkaris, I. Alksnis, V. Ventlands, H. Zvirbulis, K. Saulītis, E. Bērziņš. Pēdējie trīs bija arī pagasta valdes locekļi.²¹ Pagasta priekšsēdētājs bija Heinrihs Zvirbulis.²²

1926. gada 26. aprīlī notika tiesas pārvēlēšanas, bet 1928. gadā par pagasta padomes priekšsēdētāju atkārtoti ievēlēja Krišu Oliņu, par viņa biedru - Krišu Jākobsonu, par valdes priekšsēdētāju - Heinrihu Zvirbuli.²³

1928. gadā pagasta padomē jau bija 15 locekļi: K. Jākobsons, I. Alksnis, K. Ķenkaris, M. Kokoške, G. Valters, L. Šlaks, E. Frīdrihs, A. Klebe, M. Saulīte, I. Krečeris, M. Kauliņš, K. Oliņš, R. Markvarts, H. Zvirbulis un M. Saulīte. Valdes locekļi bija arī A. Klebe un M. Saulīte.²⁴

1929. gadā notika Zantes pagasta tiesas vēlēšanas. Par tās priekšsēdētāju ievēlēja Pēteri Saulīti, par tiesnešiem - Rūdolfu Saulīti no "Lekužām", Jāni Grivitu no "Mazplataušiem" un Kārli Elki no "Elkiem".²⁵ Tā kā daži pagasta padomes locekļi - Miķelis Kokoške, Emīls Frīdrihs un Rūdolfs Makvarts - neapmeklēja padomes sēdes, viņu vietā tika ievēlēti jauni, proti, Kārlis Elke, Vilhelms Vegerts un Kārlis Dallings.²⁶

1931. gada 21. decembrī notika kārtējās pagasta tiesas vēlēšanas. Par tiesas priekšsēdētāju ievēlēja Frici Viģantu no "Lāsītēm", par tiesas locekļiem - Krišu Jākobsonu no "Aizkalniem", Leonu Šlaku no "Imantām III" un Frici Nadziņu no "Prātniekiem".²⁷

1931. gada 10. martā notika arī kārtējās pagasta padomes vēlēšanas, kurās par priekšsēdētāju ievēlēja Kārli Zoldneru, par pagasta padomes priekšsēdētāja biedru - Eduardu Pauli. Par pagasta padomes locekļiem vēl kļuva Kārlis Ķenkaris, Mārtiņš Saulītis, Jēkabs Alksnis, Indriķis Siliņš, Niklāvs Ābele, Kārlis Zig-

Zantes vējdzirnavas. Nezināma autora foto. 60. gadu sākums. TMNM 31431/1

munds, Kristaps Rūtēns, Mārtiņš Kauliņš, Kārlis Elke, Johans Elke, Hermanis Vuckis, Vilhelms Elhe un Otto Kronbergs. Par pagasta valdes priekšsēdētāju ievēlēja Otto Kronbergu, par valdes priekšsēdētāja biedru - Kārli Zigmundu.²⁸

1932. gadā tika pieņemts lēmums, ka, sākot ar 1933. gada 1. janvāri, pagasta valdes kārtējās sēdes jānotur katrā mēneša pirmajā un trešajā otrdienā.²⁹

1933. gadā pagasta valde ziedoja Ls 150 no neparedzētajiem izdevumiem Brīvības pieminekļa celšanai. Valsts Prezidents pēc tam atsūtījis pateicības rakstu.³⁰

1935. gadā pagasta padomē bija 14 locekļi: Kārlis Zoldners, Heinrihs Zvirbulis, Eduards Paulis, Hermanis Vucke, Jēkabs Alksnis, Žanis Valdmanis, Mārtiņš Saulītis, Kārlis Zigmunds, Ernests Bērziņš, Kārlis Ķenkaris, Mārtiņš Kauliņš, Ernests Grims, Indriķis Siliņš un Krišus Saulīte.³¹

1937. gadā par pagasta tiesas priekšsēdētāju ievēlēja Fri-

ci Vīgantū, par tiesnešiem - Krišu Jākobsonu, Frici Pelēci un Jēkabu Osi.³²

1939. gadā pagasta valdes priekšsēdētājs bija Heinrihs Zvirbulis, bet valdes locekļi - Mārtiņš Saulītis, Kārlis Zigmunds un Leons Šlaks. Par pagasta sekretāru jau ilgu gadus strādāja Ēriks Bružāns, par sekretāra palīgu - Jānis Riekstiņš.³³

1940. gadā Zantē bija vērojama tam laika posmam reta parādība - vienā pagastā divas ciema padomes. Pagasta izpildkomitejas priekšsēdētājs Kārlis Zellis (amatā no 1940. līdz 1947. gadam) parakstīja lēmumu par ciema padomju sadali. Pirmo ciema padomi nosauc par Dzirū padomi ar centru Zantes "Intās", otro - par Staru padomi ar centru Zantes "Staros", par pirmo izpildkomitejas priekšsēdētāju Dzirās ievēlot Niklāvu Rūsi un Staros - Miķeli Krūtaini.³⁴ Zantes pagasta izpildkomitejas locekļi bija Fricis Augstmanis, Roberts Feldmanis un Donats Kļaviņš.³⁵

Četrdesmitajos gados - kara laikā - pagasta vecākie bieži mainījās. Tā 1941. gada 5. augustā pagasta vecākais bija Kārlis Zvirbulis,³⁶ valdes locekļi - Egons Liekmanis un Kārlis Freimanis.³⁷ Savukārt 1942. gada 10. jūlijā valdes priekšsēdētājs bija Kārlis Ķenkars, valdes locekļi - Kārlis Zvirbulis, Kārlis Freimanis un Ādolfs Bružāns.³⁸ 1944. gada sākumā pagasta vecākais joprojām bija Kārlis Ķenkars, bet viņa palīgi - Kārlis Zvirbulis un Ādolfs Podnieks. Šajā laikā pagasta padomē bija deviņi locekļi: Žanis Beseris, Fricis Brucis, Žanis Lauva, Vilis Aselbaums, Jānis Rezevskis, Ernests Birģelis, Pēteris Gardovičs, Jēkabs Saulīte un

Jānis Grīnbergs. Pagasta sekretāra amatā joprojām bija Ēriks Bružāns.³⁹

1945. gadā pagasta izpildkomitejas sastāvā ietilpa Roberts Feldmanis, Teodors Tillers, Donats Kļaviņš, Staņislavs Daukste, Niklāvs Rūsis, Ernests Grīntāls un Marta Bergmanis. Pagasta sekretārs bija Miķelis Krečeris.⁴⁰ Pagastā tika izveidota zemes ierīcības komiteja, kurā bija Kārlis Zellis, Konstantīns Obrickis, Velta Burdais un Miervaldis Čuders.⁴¹

1947. gada 21. februārī Tukuma apriņķa izpildkomiteja Zantes pagasta ciema padomes darbību vērtēja kā neapmierinošu. Šajā laikā izpildkomitejas priekšsēdētājs bija Kudlis, sekretārs - Viļumsons.⁴² Zantes ciema izpildkomitejas priekšsēdētāja vietnieks bija R. Feldmanis, ciema priekšsēdētājs - E. Grīntāls, kuru jau 25. februārī nomainīja Atis Ķeniņš. Dzirū ciema priekšsēdētājs bija Ž. Bullis.⁴³

Pagasta ēkas un iestādes

Viena no galvenajām pagastā iestādēm bija pagasta nams,

kur uzturējās pagasta valde un notika valdes un padomes sēdes. Pagasta nams atradās ķieģeļu ēkā, bijušajā skolas namā. Pie nama atradās septiņu hektāru liels zemes gabals.

Pagasta namā kancelejas vajadzībām tika atvēlētas trīs telpas. Trīs istabas ar virtuvi bija arī darbveža dzīvoklim. Ziņnesim bija viena istaba, policijas kārtibniekam - divas. 1929. gadā pagasta nama telpas bija apmierinošā stāvoklī.⁴⁴

Pati pagasta nama ēka bija celta 1885. gadā. Tas bija viena stāva mūra nams, kas remontēts 1926. gadā. Pie pagasta nama atradās vairākas saimniecības ēkas - kūts, malkas šķūnis un vāgūzis.⁴⁵

Zantes pagastā bijusi arī viena nespējnieku patversme, kas izvietojusies Zantes muižā. 1937. gadā šeit mitinājušies 33 nespējnieki - astoņi vīrieši, 15 sievietes un desmit bērni.⁴⁶

Vēl viena nozīmīga iestāde pagastā, bez kuras pakalpojumiem būtu grūti iztikt, bija pasta-telegrāfa kantoris, kas

Zantes pamatskola, bij. muižas kungu māja. J. Vitola foto. 1996. gads. TMNM 6046.

no 1928. gada darbojās pagasta namā. Tā pārzinis bija Nikolajs Zvirgzdiņš. Otrā pasta nodaļa atradās Jaundziru "Cerībās" - piecus kilometrus no pagasta nama. Tās pārzinis bija Jānis Cinis.⁴⁷

Vēl pagastā bija arī pasta palīgnodaļa, kuras pārzinis bija pagasta darbvedis. Telefonu pagastā ievilka 1930. gadā no Irlavas pasta-telegrāfa kantora.⁴⁸

Tirdzniecība un rūpniecība Zantes pagastā 20. gadsimta 20. - 30. gados

Pirmās ziņas par Zantes pagasta rūpniecības uzņēmumiem un tirgotavām attiecas uz 20. gadiem. Šie uzņēmumi piederēja gan biedrībām, gan privātpersonām.

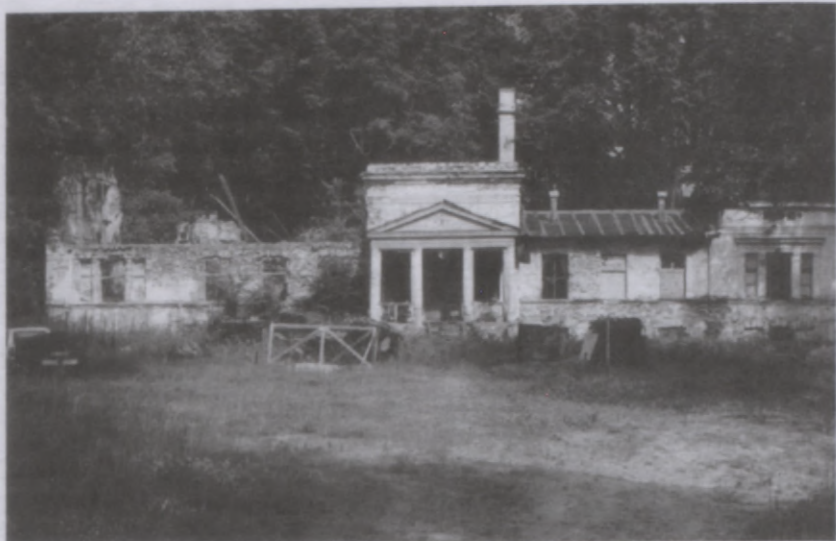
1920. gadā pagastā bija tikai viens uzņēmums - eļļas spiestuve un šķindeļu zāģis, kas piederēja H. Šrānam.⁴⁹

No 1923. gada Zantes muižā darbojās Zantes Piensaimnieku sabiedrības kopmoderniecība. 1934. gadā tajā strādāja trīs darbinieki, bija tvaika katls 10 HP. Kopmoderniecība pastāvēja vēl 1944. gadā.⁵⁰

No 1924. gada Jaundziru muižā pastāvēja Jaundziru Piensaimnieku sabiedrības kopmoderniecība. 1935. gadā tā atradās Jaundziru novada "Cerībās". Tajā strādāja divi strādnieki un to darbināja 10 HP jaudīgs tvaika katls.⁵¹

1929. gadā Zantes pagastā atradās divas reibinošo dzērienu tirgotavas: Jaundziru Piensaimnieku sabiedrības tirgotavā pārdeva alu un vīnu promešanai,⁵² bet Zantes Sadraudzīgās biedrības tirgotavā darbojās bufete.

No 1931. gada Zantes pagasta "Piešos" darbojās Vie-

Plāņu muižas kungu mājas drupas. J. Vitola foto., 1996. gads. TMNM Pgm 6010.

satu Piensaimnieku sabiedrības krejošanas punkts ar 2 HP lielu petrolejas motoru.⁵³ Punktā strādāja viens cilvēks. 1932. gadā "Smiltiņu" mājās darbojās galdniecības uzņēmums. Tā īpašnieks bija Jēkabs Oliņš. Palīgstrādnieku uzņēmumā nebija. Tajā bija tvaika katls (6 HP).⁵⁴ "Liepiņās" 30. gadu sākumā ar pārtikas produktu, gaļas un augļu uzpirkšanu un pārdošanu nodarbojās Hugo Ratke.⁵⁵

1932. gadā pagasta valde pieņēma lēmumu katru gadu 20. septembrī noturēt Zantes pagastā gadatirgu.⁵⁶

1935. gadā pagastā jau bija vairāki tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumi, tai skaitā divas dzirnavas, četri pārtikas veikali, viens kokapstrādes uzņēmums un krejošanas punkts.

Dziru dzirnavas darbojās jau no 1923. gada. To īpašnieks bija Haralds Jakobovskis, kas dzirnavas bija saņēmis no Valsts Zemes fonda. Dzirnāvās bija viens rupji maļamais un viens grūbu gaņģis, kā arī putraimu skaldītājs. Tās darbināja 36 HP jaudīga turbīna. Tika nodarbināts arī viens

strādnieks. Četrdesmito gadu beigās dzirnavas nodeva pārtikas kombināta rīcībā. Dzirnavas atradās arī "Sudmaļu" mājās. To īpašnieks bija kāds Tinte, bet dzirnavas nomāja Žanis Meters. Algots darbspēks tajās netika izmantots.

Viens pārtikas veikals atradās "Centībās". Tā īpašnieks bija Jaundziru Piensaimnieku sabiedrība, bet ikdienā tajā tirgojās Ēriks Videnieks. Pārtikas veikals atradās arī "Pie-

Zantes vējdzirnavas. J. Vitola foto., 1996. gads. TMNM Pgm 6035/2.

šos". 1933. gadā tā īpašnieks bija Armīns Dambis, bet 1935. gadā - Fricis Skujiņš. Indriķim Briģim piederošais veikals atradās Zantes krogū, bet Zantes muižā bija Zantes Pien-saimnieku biedrībai piederošais pārtikas veikals. Te atradās arī biedrībai piederošais koku apstrādāšanas uzņēmums, bet "Piešos" - krejošanas punkts "M. Riekstiņš un biedri".⁵⁷ Savukārt 1937. gadā atļauju savā mājā "Alkšņos" atvērt vīna tirgotavu promnešanai saņēma Alberts Strēlnieks.⁵⁸

Jaundziru pienotava. Nezināma autora foto. 20. gadi. TMNM 24649.

1944. gadā situācija pagastā bija izmainījies, jo bija radušies daudzi jauni uzņēmumi. Pagastā atradās dažādu preču veikals, kura īpašnieks bija Zantes Patērētāju biedrība.⁵⁹ Darbojās arī tekstiluzņēmums Zantes pagasta "Plāņos", kura īpašnieks bija Valdis Žaklis. Šeit tika apstrādāti lina stiebrīņi. Uzņēmumā bija nodarbināts viens strādnieks, bija lina mīstāmā-kulstāmā mašīna, kas apretēšanas darbus neizdarīja, jo bija sabojājies dzinējspēks, tādēļ strādāja ar nepilnu jaudu.⁶⁰

Pagastā turpināja darboties abas dzirnavas, podniecība un ķieģeļnīca, kā arī vairākas kuļģarnitūras. "Sudmaļu" vējdzirnavu īpašniece šajā laikā bija Anna Bērziņš, bet Zantes Dziru dzirnavu īpašniece - Zantes pagasta valde. Podniecība un ķieģeļnīca "Rainos" piederēja Haraldam Ginteram, savukārt labības kuļģarnitūras piederēja Jānim Strazdam "Cērpniekos", Kārlim Ķenkuram "Ārlavās" un Valdim Žaklim "Plāņos". Viņam bez kuļģarnitūras piederēja arī lina apstrādes mašīna. Transporta uzņēmumu Zantē nebija.

1940. gadā atļauju tirdzniecības vietas pārvietošanai no Zantes pagasta

"Stūrniekiem" uz "Jaundzirām" saņēma Anna Cinks. Šeit tika pārdotas visdažādākās preces.⁶¹ Šajā pašā gadā atļauju tirdzniecības uzņēmuma "Fricis Videnieks" darbībai jaunā vietā saņēma tā īpašnieks Fricis Videnieks. Viņa veikals, kura apgrozījums 1939. gadā bija 30 000 latu,⁶² tika pārvietots uz "Centībām".

Zantes pagasta "Stūrīšos" no 1940. gada aprīļa darbojās Miķeļa Riekstiņa malkas tirdzniecības uzņēmums. Pats īpašnieks par savu nodarbošanos teicis:

"Pats malku pēc iespējas centīšos personīgi apstrādāt. Tirdzniecība nebūs mana galvenā nodarbošanās, bet ar to gribu sagādāt līdzekļus manas mazās saimniecības, kuras ienākumi ir mazi, nolietoto ēku atjaunošanai."⁶³

Ļaudis vēl 20. gadsimta 90. gados runāja, ka Zantes veikalos varējuši nopirkt visu - no adatas līdz pat zirgam.

Lauksaimniecība Zantes pagastā no 19. gadsimta beigām līdz 20. gadsimta 30. gadiem

Latviešu tautas balsts vienmēr ir bijusi zemniecība. Ilgus gadsimtus tā ir smakusi smagajā klaušu jūgā, bet 19. gadsimtā agrārajā sfērā notika lielas pārmaiņas. Pirmkārt, šo procesu iezīmēja zemnieku brīvlaišana 1817. gadā Kurzemē, 1819. gadā Vidzemē, bet 1861. gadā - Latgalē. Taču ne jau viss solītais piepildījās uzreiz.

Deviņpadsmitā gadsimta 60. gados zemnieku saimnieciskais stāvoklis manāmi uzlabojās. Daudzi zemnieki sāka izpirkt savas mājas no muižas zemes. Mājas iepērkot, daļu no pirkšanas summas zemniekiem vajadzēja samaksāt tūlīt, otru daļu viņi maksāja muižniekiem pakāpeniski. Atlikumu zemnieki daudzu gadu laikā maksāja muižnieku kreditbankai.

Tā 19. gadsimta beigās Latvijas laukos izveidojās vecsaimniecības. Zantes pagastā tādu bija ap 40. To vidū vislielākās bija "Zantiņi" (91,33 desetīnas), "Celmi" (84,67 desetīnas), "Bērziņi" (75 desetīnas), "Kupčas" (70 desetīnas),

Zantes pienotavas, bij. veikala ēka. Nezināma autora foto. 50. gadi. TMNM 31357.

“Skujas” (61,51 desetīna) un “Podi” (60,80 desetīnas). Vismazākā vecsaimniecība bija “Galiņi” - 21,83 desetīnas.⁶⁴ Zantes pagastā bija arī daudz mazaizsaimniecību.⁶⁵

Divdesmitā gadsimta sākumā zemes iepirkšana sākās Plāņu novadā. 1911. gadā maksa par zemi bija no 50 līdz 60 rubļiem par pūrvieta. Daudzi zemnieki palika parādā, jo nespēja samaksāt augošo rentes maksu. Dažiem rente nebija nomaksāta pat par 10 līdz 12 gadiem un parāds sniedzās jau pāris tūkstošu rubļu vērtībā. 1910. gadā parādu spējuši nomaksāt tikai divi bagātākie zemnieki. Daudziem mājas bija aprakstītas un pārdotas ūtrupē.

Jauns pakāpiens lauksaimniecības attīstībā bija 1920. gada agrārlikums. Līdz ar to visas muižas viņu līdzšinējiem īpašniekiem atsavināja, pasludinot tās par valsts īpašumu. Šo muižu zemes izveidoja “Valsts Zemes fondu”. Agrākajiem muižu īpašniekiem, kas nebija cīnījušies pret Latvijas valsti, atstāja no 50 līdz 100 hektāriem zemes, bet

daudziem - ne vairāk par 50 hektāriem. Visu pārējo zemi sadalīja jaunsaimniecībās - vidēji ne lielākās par 22 hektāriem. Tiesības iegūt zemes gabalus bija katram Latvijas pilsonim. Priekšroka tika dota cīnītājiem par Latvijas neatkarību.

Zantes pagastā 1920. gada 8. novembrī tika izveidota zemes rīcības komiteja ar priekšsēdētāju Miķeli Riekstu. Par priekšsēdētāja biedru ievēlēja Jāni Nolbergu, bet par sekretāru - Kārli Grīnhofu.⁶⁶

Grantiņu labības šķūņa būvniecība. Nezinām autora foto. 1935. gads. TMNM 31370.

1923. gadā tika izveidota jaunsaimniecību vērtēšanas komisija, kuras locekļi bija Kārlis Berhelsons no “Celmiem” un Valdis Zaglis no “Aizgrāviem”.⁶⁷

Kā liecina arhīvu materiāli, Valsts Zemes fondā ieskaitīja no Zantes muižas 600 pūrvieta, no Plāņu muižas - 800 pūrvieta. Zantes muižā tika izrentētas 389, bet Plāņu muižā - 419 pūrvieta zemes.⁶⁸

Ļoti daudz muižas zemes - 2803,03 pūrvieta - nonāca mežsaimniecību īpašumā. No Plāņu muižas Remtes mežsaimniecības rīcībā nokļuva 2224,03 pūrvieta, īpašnieku lietošanā - 160 pūrvieta, rajonam iznomātas 419 pūrvieta zemes. Savukārt no Zantes muižas Remtes mežsaimniecības rīcībā bija 1060 pūrvieta, bet īpašniekiem iznomātas 422 pūrvieta, kopskaitā 1482 pūrvieta zemes.⁶⁹ Arī citu muižu neapstrādātās zemes 305 pūrvieta kopplatībā piešķirtas 13 saimniekiem (pa 10 līdz 50 pūrvieta katram).⁷⁰

1925. gadā Zantes muižā dzīvojošajiem lozēšanas kārtībā tika piešķirti nelieli ze-

Zantes pagasta "Gravnieku" māju saimnieks Ernests Dišlers ar dēlu Jāni topošā šķūņa vietā. Nezināma autora foto. 1934. gads. TMNM 31404.

mes gabaliņi uz vienu. Pavisam zemi ierādīja 12 skolotājiem, tai skaitā skolotājam A. Saulītei, J. Ķiplokam, A. Viooumsen, J. Gerstendorfam, skolas apkalpotājam Izidoram Veislam. Pie pagasta nama zemi iedalīja ziņnesim K. Liepam un policijas

kārtībniekam.⁷¹ Daudzi jaunsaimnieki saņēma sēklas aizdevumus.

Jaunsaimniecību veidošanās turpinājās arī 20. gadu beigās. Par to liecināja daudzie zemes pieprasījumi.

Divdesmitajos un trīsdesmi-

tajos gados pagastā bija 286 sētas ar 7204 hektāriem zemes. No tiem 7% bija meži, 18% - ganības, 58% - tīrumi.⁷² Zantes pagasta zeme bija auglīga, taču pievienotajā Jaundziru novadā tā novērtēta augstāk nekā pārējā pagasta daļā.⁷³ 1927. gada revīzijas komisijas nekustamo īpašumu sarakstā bija ierakstītas 120 vecsaimniecības un 18 jaunsaimniecības.⁷⁴ 1935. gadā pagastā bija reģistrētas 143 vecsaimniecības un 88 jaunsaimniecības.⁷⁵

Pagastā ieceļoja daudz strādnieku no Lietuvas, Polijas, Latgales un citiem valsts pagastiem. Viņu vidū visvairāk bija laukstrādnieku. Taču bez viņiem ienāca arī daudz būvstrādnieku un mežstrādnieku. Tā 1929. gadā pagastā ieceļoja 300,⁷⁶ 1931. gadā - 134, bet 1937. gadā - 309 cilvēku.

Kulšanas talka "Jaunzemjos". Nezināma autora foto. 1932. gads. TMNM 24640.

Kultūras biedrības un savienības 20. gadsimta 20. un 30. gados

Zantes pagastā 20. un 30. gados ritēja aktīva kultūras dzīve. Pavisam pagastā izveidojās 20 dažādas biedrības un savienības.

Latvijas brīvvalsts laikā pagastā darbojās četras bibliotēkas, kas piederēja dažādām pagasta sabiedrības biedrībām:

1. Zantes Sadraudzīgās biedrības bibliotēka, kurā atradās 1112 dažādu grāmatu sējumi, darbojās Zantes muižas telpās un tās pārzinis bija skolotājs Kārlis Knauts;

2. Jaundziru biedrības bibliotēkā Zantes pagasta "Stūrniekos" atradās 336 sējumi un bibliotēkas pārzine bija Lize Untiķis;

3. Zantes sešklasīgās pamatskolas bibliotēkā ar 830 sējumiem pārzinis bija skolotājs Kārlis Knauts;

4. Jaundziru skolas biedrības bibliotēkā glabājās 350 sējumi, pārzinis bija Jānis Saulītis.⁷⁷

Pagastā bija izveidojušies Zantes Sadraudzīgā biedrība, Zantes Piensaimnieku sabiedrība, Jaundziru Piensaimnieku savienība, Zantes Savstarpējā ugunsapdrošināšanas biedrība, Zantes Krājaizdevu sabiedrība, Zantes Brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrība, Biškopības biedrība "Pumpurs", Jaundziru Bibliotēkas biedrība, Jaunsaimnieku-sīkgruntnieku partijas Jaundziru nodaļa, Latvijas Mājsaimnieku veicināšanas biedrības Zantes nodaļa, Vācu vecāku savienības Zantes nodaļa, Zantes Vācu jaunatnes savienība, Jaundziru lauksaimnieku mašīnu koplietošanas biedrība "Lī-

Zantes Sadraudzības biedrības tautas nams, bij. muižas dāris. Nezināma autora foto. 20. gadi. TMNM 31335.

dums", Latvijas Pretalkohola biedrības Jaundziru nodaļa, Aizsargu nodaļa, Aizsardžu nodaļa, Zantes pagasta Lauksaimniecības biedrība, 541. Zantes Mazpulka organizācija "Zelmenis" un Zantes Bibliotēku biedrība.

Zantes Sadraudzīgā biedrība, dibināta 1903. gadā, darbojās Sadraudzīgās biedrības namā, tās priekšnieks bija Kārlis Ķenkars.

Zantes Piensaimnieku sabiedrība dibināta 1923. gadā. Katru gadu sabiedrības jubi-

lejas pasākumos tika sarīkoti saviesīgi vakari. Pirmajos sešos pastāvēšanas gados bija izbūvētas telpas koplietošanas veikalam, mašīnu koplietošanas punktam un ierīkoti dzīvokļi strādniekiem, nobrūgēts ceļš gar pienotavu apmēram 200 m² platībā. Vēl bija izveidota vaislas lopu stacija, kuru vadīja lopu pārraugš. Tika darbinātas spundeļmašīnas, gateris un maļamais gaņģs.⁷⁸

1925. gada rudenī šī biedrība pārgāja uz jaunām telpām Zantes muižā.⁷⁹ 1927. gadā

Vakarešana Zantes skolā vai tautas namā. Nezināma autora foto. 1926.-1929. gads. TMNM 24643.

Zantes sadraudzīgās biedrības 25 gadu jubilejas svinības. Nezināma autora foto. 1928. gads. TMNM 31400.

Piensaimnieku sabiedrība atvēra kooperatīvo nodaļu Plāņu krogā un koloniālpreču tirgotavu Leišu krogā.⁸⁰ Sabiedrība nomāja arī ledus pagrabu muižā. 1924. gadā Pien-saimnieku sabiedrībā bija 30 biedri.⁸¹

Jaundziru Pien-saimnieku sa-vienība, kas atradās Aizupes "Leļos", dibināta 1924. gadā. Tās priekšnieks bija Fridrihs Kalviņš.

Zantes Savstarpējā ugunsap-drošināšanas biedrība dibinā-ta 1923. gadā un atradās Zan-tes pagasta "Puļķos". Tās priekšnieks bija Jēkabs Alksnis, kurš darbojās arī pagas-ta valdē.

Zantes Krājaizdevu sabied-riība arī atradās Zantes pagas-ta "Puļķos". Tā dibināta 1929. gadā un sākotnējais priekšsē-dētājs bija Jēkabs Alksnis. Vi-

ņu amatā nomainīja Fricis Vi-gants.

Zantes Brīvprātīgo ugun-sdzēsēju biedrība dibināta 1933. gadā un atradās "Zantiņos". Tās priekšsēdētājs bija Heinrihs Zvirbulis.

Biškopības biedrība "Pum-purs" atradās Zantes pagasta "Kalējārlavās". Tā dibināta 1934. gadā. Par priekšsēdētā-ju darbojās Kārlis Ķenkaris.

Zantes pagasta "Siļos" dar-bojās Jaundziru Bibliotēkas biedrība, kas dibināta 1925. gadā. Tās priekšsēdētājs bija Ernests Grims.⁸² Savukārt Jaunsaimnieku-sīkgruntnieku partijas Jaundziru nodaļa dar-bojās Jaundziru pamatskolā. Tā bija dibināta jau 20. gadu sākumā.⁸³

Par Zantes Vācu jaunatnes savienību zināms vien tas, ka 1938. gada 2. janvārī tā sarī-

kojusi teātra izrādi un savie-sīgu vakaru.⁸⁴ Arī par Zantes pagasta lauksaimniecības biedrību zināms tikai, ka tā dibināta 1938. gadā. Bet par Latvijas Mājsaimnieku veicinā-šanas biedrības Zantes nodaļu⁸⁵ un Vācu vecāku sa-vienības Zantes nodaļu⁸⁶ šobrīd nav izdevies atrast nekādu ziņu.

Jaundziru Lauksaimnieku mašīnu koplietošanas biedrī-ba "Lidums" dibināta 1929. gadā. Tās priekšsēdētājs bijis Ernests Grims un tās valdes sēdekļis atradās Zantes pagas-ta "Jaundzirās".⁸⁷

Latvijas Pretalkohola bied-riības Jaundziru nodaļas priekšsēdētājs bijis Žanis Si-liņš.

Zantes Aizsargu nodaļa di-bināta 1926. gadā un tās priekšnieks bijis Mārtiņš Sau-

lite. Arī Aizsardžu nodaļa dibināta tai pašā gadā un tās priekšniece bija Anna Saulīte. Savukārt 541. Zantes Mazpulka organizācijas "Zelmenis" vadītāji bijuši skolotājs Kārlis Knauts un Alfrēds Zvirbulis.

Zantes Bibliotēku biedrība dibināta jau ap 1890. gadu. Tās priekšsēdētājs bijis skolotājs T. Bergs. Šeit glabājās ap 500 grāmatu, taču starp tām nav bijis tādu autoru kā Rainis, Aspazija, I. Asars u. c. Biedrības darbība iedzīvotājus nav apmierinājusi, tajā glabājušās tikai vecas un nolietotas grāmatas un avīzes. Jaunas pienāca ļoti reti. Arī avīzes šeit lasīja ļoti maz. Teātra izrādes un kultūras pasākumus biedrība rīkoja ļoti reti, bieži tie bija bez kāda satura. Galvenais šai biedrībai bija pilna bufete un biežās zaļumballes.⁸⁸

Pagasta sabiedrisko dzīvi mēģināja organizēt arī biedrības, kas nedarbojās kultūras sfērā. Tā, piemēram, 1934. gada 18. februārī Jaunsaimnieku-sikgruntnieku partijas Jaundziru nodaļa Jaundziru

pamatskolā sarīkojusi teātra izrādi - H. Krūmiņa komēdiju "Modernais lauksaimnieks".⁸⁹

Izglītība Zantes pagastā 20. gadsimta 20. un 30. gados

Izglītības jautājums visā Latvijā vienmēr bijis aktuāls. Šķiet, ka Zantes pagastā tas visos laikos risināts nopietni.

Zantes skolas ēka celta 1885. gadā. 1918. gadā Zantes pamatskolā mācījās 47 skolēni, tās pārzinis bija skolotājs Teodors Bergs,⁹⁰ kas savulaik beidzis Irlavas skolo-tāju semināru.

1920. gadā pagasta valde pieņēma lēmumu skolu ierīkot Zantes pilī. Šajā laikā Zantes skolā mācījās tikai latviešu bērni. Par skolas pārzini iecēla Jāni Zemmeru, 1921. gadā viņa vietā nāca skolotājs Jānis Birznieks,⁹¹ ko 1922. gadā nomainīja Jānis Ķiploks.⁹²

Zantes skolotāji darbojušies arī Tukuma apriņķa skolu valdē (to izveidoja atbilstoši 19. gadsimta pirmās puses skolu pārvaldes noteikumiem un tajā tolaik darbojās baznīcas virspriekšnieks un divi garī-

gās kārtas locekļi⁹³). Tā 1922./23. mācību gadā šajā skolu valdē no latviešu skolas ievēlēja Frici Zaulu, bet no Zantes vācu skolas - Reinholdu Redlihu.⁹⁴

1923. gadā Zantes pamatskolā mācījās ap 50 bērnu. Stundu sarakstā ietilpa visdažādākās zinības, proti, 1. un 2. klasē mācīja latviešu valodu, rēķināšanu, aplikāciju, apkārtnes mācību, glītrakstīšanu un zīmēšanu; 3. un 4. klasē - rēķināšanu, dabas mācību, latviešu un vācu valodu, kokdarbus zēniem un rokdarbus meitenēm, ģeogrāfiju, aplikāciju, geometriju, vēsturi, zīmēšanu un rotaļas.⁹⁵

1924. gadā pagasta skolu padomē ievēlēja no Zantes pamatskolas Kristapu Melnbiksi, bet no vācu skolas - Fridrihu Nikolaju. Par Zantes pamatskolas pārzini ievēlēja Krišu Skautu, par skolotāju pieņēma Valliju Holmu.⁹⁶

1925. gadā par skolas pārzini iecēla Valliju Holmu, kas beigusi Rīgas Skolotāju institūtu.⁹⁷ Kaimiņos esošais Aizupes pagasts šajā laikā sedza visus izdevumus par Jaundziru novada bērnu skološanu Zantes sešklasīgajā pamatskolā.⁹⁸

1925./26. mācību gadā Zantes pamatskolā ierīkota II pakāpe blakus I pakāpei, un skola pārgāja uz jaunām telpām Zantes muižas kungu mājā, kur tā atrodas vēl šodien.⁹⁹

1925. gadā Zantes pagasta revīzijas komisija pēc skolas apskates secināja, ka vecās skolas telpas, salīdzinot ar jaunajām Zantes muižā, ir sliktā stāvoklī.¹⁰⁰ Līdzšinējā skolā izvietojās pagasta valde.¹⁰¹

1926./27. mācību gadā sko-

Zantes astoņgadīgās skolas skolotāji. 1. rindā no kreisās: Velta Lapsa, Helēna Zakrevska, Marija Blumbaha, Astra Fadejeva, Līvija Bērziņa, Ella Lāce. 2. rindā: Ilga Gintere, Skaidrite Šmelde, Hugo Ginters, Andris Kapinš, Arnolds Šmits, Inta Liepiņa. Nezināma autora foto. 1969. gads. TMNM 31442.

Jaundziru pamatskolas 4. klases izlaidums. 1. no kreisās skolotājs Apriķis. 1. no labās - skolotājs Pēteris Rācenājs. Nezināma autora foto. 1956. gads. TMNM 31366.

lu apmeklēja ne tikai skolēni no Zantes, bet arī 26 skolēni no Jaundziru novada.¹⁰²

1927. gadā pagasta skolu padomē ievēlēja Frici Zaulu no Zantes pamatskolas un Krišu Oliņu no vācu skolas.¹⁰³ Viņi savos amatos palika arī 1928. gadā.

1927. gadā skolēnu skaits ir manāmi pieaudzis - 149, t.i., 14% no visa iedzīvotāju skaita (49 skolēni bija latvieši, bet 94 - vācu tautības bērni).¹⁰⁴ Daži bērni skolu neapmeklēja vispār, jo mācījās mājās, vai arī nedarija to trūkuma dēļ.¹⁰⁵

1929. gadā Zantes pamatskolu beidza 24 skolēni. Par skolotājiem strādāja Anna Saulīte, Kārlis Knauts (pieņemts 1926. gadā, vadīja arī mazpulku organizāciju), V. Rupenheits, Fr. Zauls, Valija Holms. Šajā gadā visās pagasta skolās sākās trūcīgo skolēnu ēdināšana.¹⁰⁶

Revīzijas komisijas materiālos par 1929./30. mācību gadu atrodamas ziņas, ka toreizējās skolas telpas bija apmierinošā stāvoklī. Skolā bija trīs klases ar 49 skolēniem, no ku-

riem I nodaļā mācījās astoņi skolēni, II nodaļā - 10, III nodaļā - pieci, IV nodaļā - 10, V nodaļā - 13 un VI nodaļā - trīs skolēni. Ir ziņas, ka tālākais skolnieks no skolas dzīvoja septiņu kilometru attālumā. Skolā nakšņoja seši skolēni, taču gribētāju bija vairāk, bet tas nebija iespējams, jo trūka telpu.¹⁰⁷

1935. gadā skolas pārzinis bija Kārlis Knauts.¹⁰⁸

1937. gadā skolēnu skaits bija jau ievērojami pieaudzis - 101. Pie skolas atradās apmēram 8,67 hektāru liels zemes gabals, kas sadalīts muižā dzīvojošajiem skolotājiem.¹⁰⁹

1945. gadā skolas direktors bija Kārlis Knauts, taču viņš tika atlaists no darba par aktīvu propagandu kara laikā par labu vācu varai.¹¹⁰ Arī skolotāja M. Selga tika atlaista par sava dzīvesbiedra atbalstīšanu pretpadomju darbībā. Viņu vietā par skolotājiem pieņēma Jūliju Beseri un Laumu Feldmani. Skolotāja Besere tika nozīmēta arī par Zantes skolas direktori.¹¹¹

1945./46. mācību gadā Zantes skolu pārdēvēja par sep-

tiņgadīgo skolu. 1953./54. mācību gadā to reorganizēja par vidusskolu. Līdz ar vidusskolas atvēršanu sākās rosīgs darbs: darbojās daudz pulciņu, ansamblu, orķestris, dramatiskais kolektīvs un leļļu teātris. Diemžēl skolēnu skaita samazināšanās dēļ Zantes vidusskola 1963. gadā tika reorganizēta par astoņgadīgo skolu.

1990. gadā skolu pārdēvēja par Zantes deviņgadīgo skolu. Skolā mācījās 104 skolēni, strādāja 13 skolotāji.¹¹²

Zantes vācu skola celta 19. gadsimta beigās no mūra. 1909. gadā tā bija I pakāpes skola. 1927. gadā tā izveidota par II pakāpes, bet 1928./29. mācību gadā - par sešklasīgo pamatskolu. Skolas ēka ir barona Hāna dāvinājums Zantes vācu kolonistiem skolas un dievkalpojumu vajadzībām. Pēc 1920. gada agrārreformas ēka ar diviem hektāriem zemes pārgāja Zantes pagasta pašvaldības īpašumā. Zināms, ka 1913. gadā šeit strādāja viens skolotājs.¹¹³

1921. gadā vācu skolā skolotājas Šarlotes Veinbergas vietā ieradās Ada Villumsen.¹¹⁴ 1923. gadā darbā tika pieņemts Johans Gerstendorfs. Šajā laikā vācu skolā skolēnu salīdzinoši bija vairāk nekā latviešu skolā - 60.¹¹⁵

1923./24. mācību gadā skolā darbojās tikai divi skolotāji - Johans Gerstendorfs un Ada Villumsen. Arī mācību programma bija atšķirīgāka: 0. klasē un 1. klasē stundu sarakstā bija ticības mācība, vācu valoda un gramatika, rēķināšana, apkārtnes mācība, rakstīšana un dziedāšana, 2. un 3. klasē - vācu valoda un gramatika, latviešu valoda, rē-

ķināšana, dabas zinības, ticības mācība, vēsture, dziedāšana un ģeogrāfija.¹¹⁶

1924./25. mācību gadā skolā mācījās jau 104 skolēni.¹¹⁷ Vācu skolu apmeklēja tikai Zantē dzīvojošie bērni. No Jaundziru novada skolnieku nebija.¹¹⁸

1927. gadā pēc Vācu savienības Zantes nodaļas lūguma nolēma pieņemt darbā skolotāju Hedvigu Kozlovski. Skolotāja "Elku" mājās bija ierīkojusi savu privāto skolu, kuru apmeklēja deviņi skolēni.¹¹⁹

1928. gadā tika pieņemts darbā trešais skolotājs, kas izpildīja arī skolas pārziņa pienākumus, - Nikolajs Feierabends.¹²⁰

1929. gadā Zantes vācu skolā I pakāpē mācījās 22 skolēni, II pakāpē - divi skolēni, bet Jaundziru pamatskolā - 14 skolēni.¹²¹ Šajā laikā vācu skolā par skolotāju strādāja arī Krišs Oliņš.

1931. gadā izvirzīja jautājumu par vācu sešklasīgās skolas likvidāciju un pievienošanu Zantes skolai, jo vācu bērnu skaits saruka - viņu bija tikai 54, taču pagaidām jautājumu atcēla.¹²²

1932. un 1933. gadā pagasta skolu valdē ievēlēja no Zantes skolas Otto Kronbergu, no Jaundziru skolas - Kārlis Zigmundu, no vācu skolas - Vilhelmu Elki.¹²³

Jaundzirās pamatskola izveidota jau 1858. gadā.¹²⁴ Par to informāciju īpaši daudz nav izdevies atrast, taču zināms, ka 1935. gadā te par skolas pārziņi strādāja Jānis Saulīte.¹²⁵

1938. gadā par skolotāju pieņemts Edvīns Gerstendorfs. Viņš beidza Vācu Vecāku savienības Pedagogu sagatavošanas iestādi.¹²⁶

Jau 20. gados tika izvirzīts jautājums par Jaundziru skolas apvienošanu ar Zantes skolu, jo 1925. gadā Jaundziru novads pievienojās Zantes pagastam (līdz tam tas bija Aizupes pagastā). Taču šis jautājums tā arī palika neatrisināts un Jaundziru skola eksistēja kā atsevišķa izglītojoša vienība.

Tā kā vācu tautības iedzīvotāji masveidā izceļoja no Latvijas 1939. gadā nolēma slēgt Zantes pagasta sešklasīgo vācu pamatskolu. Skolas inventāru nolēma nodot Zantes sešklasīgajai un Jaundziru I pakāpes pamatskolai.¹²⁷

Reliģiskā dzīve Zantes pagastā

Zantes pagasts ietilpa Zemītes evaņģēliski luteriskajā draudzē, kuras mācītājs 1935. gadā bija Leopolds Roze.¹²⁸ Luterāņu pagastā bija visvairāk - 76%, katoļu - 16%, baptistu - 7%.¹²⁹

Lai arī luterāņu bija visvairāk, savas baznīcas pagastā tiem nebija. Pagastā atradās baptistu baznīca. Tā atradās pie Kandavas-Saldus ceļa divus kilometrus no pagasta nama. Šeit sludinātājs bija Elke Benjāmiņš, kas dzīvoja vecajā skolas namā.¹³⁰ Trīsdesmitajos gados baptisti bieži savus dievkalpojumus noturēja Zantes skolā. Baptistu dievnamu sagrāva Otrā pasaules kara laikā.

Pagasta katoļu draudze savus dievkalpojumus noturēja Alkšņu krogā.¹³¹ 1948. gadā draudzes prāvests bija Jānis Mendins.

Medicīna

Zantes pagastam ļoti reti bijuši savi ārsti, vecmātes, veteriņārsti. Pagasts atradies kaimiņu pagastu medicīnas darbinieku kompetencē. Taču aptieka gan Zantei visu laiku bijusi sava.

1920. gadā pagasta aptiekārs Indriķis Villerts saņēma atļauju ierīkot zāļu izsniegšanas vietu.¹³² 1923. gadā par aptiekāru tika pieņemts Žanis Ottersbergs. Viņš ieguva atļauju tirgot zāles līdz pat 1939. gadam.¹³³ Pati aptieka atradās pie pagasta nama.¹³⁴ Ēka celta 1888. gadā no ķieģeļiem.¹³⁵ 1927. gadā Žaņa Ottersberga īpašumā nonāk arī zemes platība - augļu dārzs pie aptiekas 0,37 hektāru platībā.¹³⁶

1924. gadā pagastu apmeklēja un pagasta iedzīvotājus izmeklēja dakteris Katlaps no Irlavas,¹³⁷ bet 1926. gadā pagastam bija savs ārsts - dakteris Bilovs.¹³⁸ 1927. gadā kopīgi ar Remtes pagastu tika algots ārsts un ierīkota ambulance. Šajā gadā par ārstu strādāja Neimanis.¹³⁹

Divdesmitā gadsimta sākumā par pagasta vecmāti strādāja Anna Neiberģa. Pēc viņas nāves 1925. gadā šajā darbā pieņēma Evdokiju Kezberi no "Mazervinteniem".¹⁴⁰ Savukārt 1927. gadā par vecmāti pagastā strādāja Anna Strauss no Irlavas.¹⁴¹

1931. gadā Zantes, Remtes un Struteles pagastiem bija viena kopēja ārste,¹⁴² bet 1935. gadā uz Zanti vizītēs brauca rajona ārste Elīze Gedīņa no Remtes. Vecmāte joprojām bija Anna Strauss, bet vetārsts - Jānis Bētiņš no Kandavas.¹⁴³

Zantes vācu kolonisti

Zantes vācu kolonija izveidojās Tukuma apriņķī 1907. gadā. Pēdējos 100 gados Zantes muižā valdījuši daudzi un dažādi kungi. Katrs no tiem centās izskaust apkārtējos mežus. Visu gadu vairākās vietās strādājuši gateri. Tā tas turpinājies, kamēr mežu tikpat kā vairs nav bijis. Muižas īpašnieki sākuši zemi pārdot pa trīs līdz desmit desetinām lielos gabalos (kopējais daudzums 300 desetinū), prasot 20 līdz 24 rubļu par pūrvieta, kas bija ļoti zema maksa. Tā kā latviešu vidū neviena zemes pircēja neesot bijis, muižas īpašnieks Bredrihs aicinājis šurp vācu kolonistus no Volīnijas, Polijas un citām guberņām.¹⁴⁴

Kolonisti zemi pirkuši pa 10 līdz 155 desetinām uz 45 izmaksas gadiem.¹⁴⁵ Lielo un vidējo saimniecību īpašniekiem bija noslēgts katram savs kontrakts, bet mazo saimniecību īpašniekiem, kam bija tikai 10 desetinās zemes, - pa vairākiem viens kontrakts. Tā kā bijusi muižas zeme bija iekļāta, vāciešiem vajadzēja atmaksāt gan muižas īpašniekam, gan bankai.¹⁴⁶

Kā raksta tā laika avīzes, kolonisti zemi iepirkuši pēc 1887. gada kroņa zemju taksācijas.¹⁴⁷ Zemes pārdošanas rezultātā tika sadalītas arī agrākās kalpu mājas. Kolonistiem, kas nopirka kādu no ēkām, vajadzēja to noplēst trīs gadu laikā un uzcelt uz savas zemes no jauna. Tiem, kas dzīvoja uz meža zemes, ēkas tik ātri neizdevās uzcelt.¹⁴⁸

Pēc Bredriha uzaicinājuma Zantē ieradusies aptuveni 250 kolonistu jeb 45 ģimenes. Viņi tika apgādāti arī ar šaujamajiem ieročiem. Starp kolo-

nistiem 112 bija pieaugušie, 141 - bērns. Astonas ģimenes tika noņemtas kalpu mājās, 35 - uz muižas zemes iepirktiem zemes gabaliem, 29 ģimenes - uz iestrādātas un labas muižas zemes, bet 16 ģimenes - uz nocirsta meža zemes.¹⁴⁹ 145 dvēseles jeb 35 ģimenes bijuši luterāņi, 108 dvēseles jeb 10 ģimenes - baptisti.¹⁵⁰

Vācieši bijuši diezgan mānticīgi. Viņi avīzes nav lasījuši, tikai reliģiska satura lapeles.¹⁵¹ Kopumā ņemot, vācu kolonizatori nekādi lieli strādnieki nav bijuši. Zemkopja darba prata 32 ģimenes. Trīspadsmit ģimenes piekopa amatniecību, blakus zemes darbam strādādamas vēl kurpnieka, namdara, mūrnieka vai dreimaņa darbus. Daudzi strādāja par kalpotājiem blakus pagastā - Grenčos.¹⁵² Sievietes rokdarbus piepratušas visai maz. Visas drēbes bijušas pašdarinātas. Parasti tērps bija no katūna.¹⁵³ Laikraksts "Dzīve" 1912. gadā rakstīja:

"Vācieši liedzās pat rupju maizi ēst. Rītos latvietis jau ap saules lēktu bija druvā, bet vā-

cietis vēl astoņos no rīta nebija kafiju dzēris. Lasīt un rakstīt pratēju starp viņiem bija maz."¹⁵⁴

Sevišķi grūti klājies mazo saimniecību īpašniekiem. Tie bieži nonākuši parādos un gājuši lūgt aizdevumus pie bagātajiem tautiešiem vai latviešiem.¹⁵⁵ Kā norādīja tā laika avīzes, latviešu un vāciešu attiecības bijušas labas un konflikti nebija izcēlušies.

Vairums vāciešu ikdienā pieturējās pie vācu valodas. Tikai bērni iemācījušies latviski. Arī uzvārdi vairumam bija izteikti vāciski. Bija tikai divas ģimenes ar polisku uzvārdu - Kokoške un divas ar uzvārdu Zerecky.¹⁵⁶

Kā norādīja tā laika avīzes, tāda vācu sēklas iesēšana latviešu tautā nebija nekas labs. Pateicoties šiem kolonistiem, 20. un 30. gados Zantes pagasts bija vienīgais visā apriņķī, kur vāciešu tautības ļaužu bija visvairāk.

Divdesmito gadu sākumā vairums vāciešu ieguva Latvijas pavalstniecību un bija aktīvi politiskie un kultūras

Bijusī vācu kolonistu - baptistu draudzes lūgšanu nams. J. Vitola foto. 1996. gads. TMNM Pgm 6031.

darbinieki pagastā, kā, piemēram, pagasta padomes locekļi Kokoške un Gelke.

1939. gadā sākās vāciešu izceļošana. No 60 ģimenēm pagastā uz dzīvi Latvijā palika tikai divas ģimenes. Saimniecības inventārs tika pārdots tirgū turpat pagastā. Līdz ar to veidojās iedzīvotāju deficīts, kas ir jūtams vēl šodien.¹⁵⁷

Zantes pagasts Otrā pasaules kara beigās

Zantes pagastā ievērojamas cīņas Otrā pasaules kara laikā nenotika. Tomēr tika sagrautas vairākas ievērojamas celtnes, piemēram, baptistu dievnams. Šajā karā slavena kļuva Plāņu muiža. Te 1945. gada 8. maijā kapitulāciju parakstīja 24. vācu kājnieku divīzija, kuru vadīja ģenerālis, Baltijas vācu barons fon Šulcs. Tika saņemti gūstā ap 5000 vāciešu kareivju un virsnieku. Par to stāsta piemiņas akmens Aizupē pie "Trūbu" mājām. Tās bija beigas "Kurzemes katlam".

"Pēc uzvaras divīzijas štābs novietojās Plāņos. Pēc saņem-

Leģionāru apbedījums Smiltiņu kapos. J. Vītola foto. 1996. gads. TMNM Pgm 6029.

šanas gūstā vienā no Plāņu muižas istabām viss jau bija sagatavots bezierunu kapitulācijai. Ģenerālis A. Kalniņš mierīgi, pārliecinoši nolasīja vāciešiem noteikumus, kādā kārtībā jāpadodas gūstā, kur jānoliek ieroči, jānovieto tehnika un viss divīzijas īpašums." Tā savās atmiņās raksta gvardes pulkvedis Francis Miežis.¹⁵⁸

Plāņu muižu karš skāra maz. Štalta, balta no ārpuses, nedaudz aplupusi, tā krāšņa parka vidū Amulas krastā sagaidīja 1945. gada 8. maiju. Bet to, ko neizdarīja karš, paveica cilvēku necieņa, bezatbildība un vienaldzība. Šodien no Plāņu muižas maz kas palicis pāri.

Padomju laika izsūtīšanas Zantes pagastā

Viena no tumšākajām latviešu tautas vēstures lappusēm bija izsūtīšana. Tā bija padomju varas represija pret tautu, kad pēc iepriekš sastādītiem sarakstiem arestēja tūkstošiem cilvēku. Sievietes un bērnus nosūtīja uz kolektīvajām saimniecībām Sibīrijā, bet vīriešus - uz Gulaga nometnēm.

Izsūtīšana negāja secen arī Zantes pagastam. Diemžēl, nav skaidru ziņu, cik cilvēku tika izsūtīti 1941. un 1949. gadā. Ir zināms, ka 1941. gadā no "Cērpnieku" mājām izsūtīts Fricis kaļķis,¹⁵⁹ dzimis 1904. gadā, savukārt 1949. gada 25. marta represijas skāra 13 mājas:¹⁶⁰

māju nosaukums-izsūtīto vārds, uzvārds-izsūtītā dzimšanas gads:	
"Bumbieri" Lina Skujāns	1886.
Alfrēds (dēls)	1926.
"Čabas" Milda Jurgevičs	1900.
Augusts Jurgevičs	1906.
Agris (dēls)	1937.
Ēriks (dēls)	1939.
"Lekužas" Rūdolfs Saulītis	1895.
Liība	1899.
Marija (meita)	1925.

Aizsargs Kārlis Zvirbulis. Nezināma autora foto. 30. gadu beigās. TMNM 31351.

Velta (meita)	1931.
Liība (māte)	1876.
"Pamparas" Reinholds Šmēlds	1903.
Liība	1923.
Vija (meita)	1943.
Laimonis (dēls)	1945.
Guntis (dēls)	1941.
Andris (dēls)	1938.
"Krazas" Emīlija Kronsbergs	1892.
Ādolfs Podnieks (brālis)	1892.
"Ripiņas" Matilde Paulis	1890.
Minna (māsa)	1876.
Mārtiņš Emsis (tēvs)	1863.
"Ezernieki" Kristaps Grīnhofs	1879.
Anna (sieva)	1895.
Maija (meita)	1930.
Milda (meita)	1932.
"Aizvalki" Krišs Jākobsons	1884.
Late	1894.
Kārlis (dēls)	1930.
Visvaldis (dēls)	1930.
Gunārs (dēls)	1934.
Lillija (meita)	1937.
Modris (dēls)	1939.
"Veclodīņi" Jānis Gulbis	1884.
Lizete	1896.
Silvija (meita)	1925.
Skaidrīte (meita)	1936.
Eduards (dēls)	1940.
"Skujas" Jēkabs Balodis	1879.
Kārlis (dēls)	1913.
Voldemārs (dēls)	1918.
"Vaiķi" Miķelis Verkavs	1885.
Lida	1893.
"Jaunlodīņi" Kārlis Godvalks	1885.
Anna	1892.
Mirdza (meita)	1924.
Sillija (meita)	1927.
Vera (meita)	1928.
"Bērznieki" Krišs Oliņš	1873.
Anna	1898.
Mirdza (meita)	1931.
Ausma (meita)	1924.

Kolektivizācija Zantes pagastā un lauksaimniecības attīstība šodien

Tūlīt pēc jaunas valsts iekārtas nodibināšanas 1940. gadā sākās pārkārtojumi pēc padomju modeļa visās dzīves sfērās. Rūpniecībā tā bija uzņēmumu nacionalizācija, un līdzīgi procesi ritēja arī lauksaimniecībā.

1940. gada 30. jūnijā laikraksts "Valdības Vēstnesis" publicēja likumu par zemi. Līdz ar to tika izveidots Valsts Zemes fonds (VZF), kur ietilpināja baznīcu, klosteru un draudžu zemes, daļu no zemes īpašumiem, kas pārsniedza 30 hektāru, un visas "tautas ienaidnieku" un "spekulantu" zemes. Zeme kļuva par tautas īpašumu.

Pēc pirmā zemes reformas posma - VZF izveidošanas, paredzēja sadalīt jaunas saimniecības 10 hektāru lielumā zemes pieprasītājiem - sīkzemniekiem, nomniekiem vai graudniekiem, deputātiem-laukstrādniekiem un laukstrādniekiem.

Piemīņas akmens represētajiem pagasta iedzīvotājiem. J. Vitola foto. 1996. gads. TMNM Pgm 6015.

Zantes-Zemītes lielceļš. Nezināma autora foto. 50. gadi. TMNM 19519.

Reforma bija jāpabeidz līdz 20. septembrim. Galvenā persona reformas veikšanā bija apriņķa mērnīks. Pagastos likumu par zemi realizēja zemes ierīcības komitejas, kurās darbojās Zemkopības ministrijas pārstāvis, vietējais mērnīcības darbu vadītājs, viens izvēlēts pagasta padomes loceklis, pagasta sekretārs un divi pagastā dzīvojošie izvēlēti zemes pieprasītāji.

Arī Zantes pagastā tika uzskaitītas "spekulantu" zemes, taču Centrālā zemes ierīcības komiteja šis ziņas noraidīja kā nepamatoti pieskaitītas tautas ienaidniekiem vai zemes spekulantiem.¹⁶¹

Zeme bija nepieciešama arī sabiedriskajām vajadzībām. Tukuma apriņķim savu pieprasījumu iesniedza arī Lauksaimniecības departamenta Zvejniecības un Zivkopības daļa - par diksaimniecības ierīkošanu vairākos pagastos, tai skaitā arī Zantes pagasta "Plāņos".¹⁶²

1940. gada 3. oktobrī tika izdota Centrālās zemes ierīcības komitejas instrukcija par vācu izceļotāju un citu bezvēsts prombūtnē esošo per-

sonu zemju sadalīšanu un piešķiršanu. Tā paredzēja šīs zemes sadalīt, atstājot to lietotājiem 10 līdz 30 hektārus, bet valsts vajadzībām rezervēt daļas ar labākajām zemēm.

Zantes pagastā tika uzskaitīti 66 vācu izceļotāju zemes gabali.⁰

Zantes pagasta valde 26. augustā ziņoja apriņķa mērnīkam par 135 iesniegtajiem zemes pieprasījumiem, no kuriem 22 noraidīti, bet vēl palikušas nepiešķirtas sešas saimniecības.¹⁶⁴ Sarežģījumus jauno zemes gabalu iedalīšanā radīja starpgabali.

Agrārreformas gaita paredzēja mašīnu un traktoru staciju (MTS) un mašīnu-zirgu iznomāšanas punktu (MZIP) veidošanu. Zanti apkalpoja Remtes MTS. 1941. gadā MZIP iekārtoja "Mežmuižā".¹⁶⁵

1945. gada jūnijā VZF Zantes pagastā bija ieskaitīta 21 saimniecība.¹⁶⁶ Pēc kara iesāktā reforma bija jāturpina. Pagastu zemes ierīcības komisija saņēma zemes pieprasījumus. Zantes pagastā līdz 2. jūlijam bija iesniegti 138 zemes pieprasījumi.¹⁶⁷ Savukārt

1945. un 1946. gadā 16 zemnieki pagastā zemi saņēma pirmo reizi.¹⁶⁸

Kā liecina ziņas rajona laikrakstā "Tukuma Ziņotājs" 1945. gada 3. jūlijā, Zantes pagastā zemes reformas darbs ritēja apmierinoši. VZF bija ieskaitīti 2702 hektāri zemes, piešķirtas 96 saimniecības 1440 hektāru platībā. Vēl nesot apmierināti 42 zemes pieprasītāji.¹⁶⁹

1946. gadā pagastā bija izveidojušās 113 saimniecības - jaunie un vidējie darba zemnieki.¹⁷⁰ 1948. un 1949. gadā saimniecību un zemnieku skaits Zantē jau bija ievērojami pieaudzis. Proti, Dziruiem 780 iedzīvotājiem bija 238 saimniecības, tai skaitā 164 bija zemnieku saimniecības (616 iedzīvotāji), 65 strādnieku (141 iedzīvotājs), 5 kalpotāju (13 iedzīvotāji) un 4 amatnieku (10 iedzīvotāji) saimniecības. Zantes ciemā bija nedaudz mazāk saimniecību - 277 (843 iedzīvotāji), tai skaitā 135 bija zemnieku (483 iedzīvotāji), 82 strādnieku (184 iedzīvotāji), 42 kalpotāju (103 iedzīvotāji), 5 amatnieku saimniecības (15 iedzīvotāji) un 13 kolhoza sabiedrības (58 iedzīvotāji).¹⁷¹

Pakāpeniski sāka atdzimt Remtes MTS. Zantes pagasta aramzemi sāka apstrādāt arī Zemītes MTS. Zantē savas MTS nebija.

1947. un 1948. gadā tika sastādīti jauni "budžu" saimniecību saraksti. Šajos sarakstos ietilpa saimniecības, kurās izmantoja algotu darba spēku, un saimniecības, kuras vācu okupācijas laikā sadarbojušās ar vācu varas iestādēm. Un tās bija:¹⁷²

Doņi bij. vācu kolonistu māja. J. Vitola foto. 1996. gads. TMNM Pgm 6043

Saimniecības nosaukums- Īpašnieks-Zemes platība 20. - 30. gados-Zemes platība uz 1947. gadu-Noziegums pret padomju varu			
"Podi" Zelma Rupenheits	70,4 ha	15 ha	pielieto algotu darba spēku
"Platauši" Jēkabs Kainiņš	64,74 ha	30 ha	(izmanto kulģarnitūru)
"Bitšķēpi" Otto Kronbergs	64,1 ha	23 ha	pielieto algotu darba spēku, atņēmis jaunajiem mazzemniekiem sējumus
"Intas" Andrejs Šturms	60,74 ha	27 ha	pielieto algotu darba spēku
"Lasiši" Fricis Vīgants	76,99 ha	8 ha	(izmanto kulģarnitūru) pielieto algotu darba spēku
"Cirpnieki" Amālija Lasis	56,38 ha	15 ha	(izmanto kulģarnitūru)
"Briviņi" Ernests Herberts	47 ha	30 ha	izmanto algotu darba spēku
"Ratenieki" Late Kalējs	39,94 ha	13,9 ha	(izmanto kulģarnitūru) izmanto algotu darba spēku
"Jaunbrūveri" Jānis Zigmunds	50,3 ha	27,3 ha	nodarbinājis gūstekņus kā algotu darba spēku
"Tuči" Jānis Zoldners	46,3 ha	20,7 ha	vācu varas aktīvs atbalstītājs

Nākamais solis agrārās reformas realizācijā bija kolhozu dibināšana. Zemnieki tam sīvi pretojās, taču nodokļi un kvotas valstij pieauga tik lielā mērā, ka zemniecība tika pilnībā noplicināta un zemniekiem nekas cits neatlika kā stāties kolektīvajās saimniecībās - kolhozos.

Zantes pagastā izveidojās seši kolhozi - "Plēsums", "Zante", "Vilnis", "Varonis", "Rīts" un Ždanova vārdā no-

sauktais kolhozs. Daži no tiem pastāvēja tikai gadu. Zantes pagasta iedzīvotājs Fricis Augstmanis atceras kolektīvizācijas procesu pagastā:

"Mums ar izpildkomitejas priekšsēdētāju Kudli bija viens no sarežģītākajiem darbiem - jāsagatavo darba zemnieki pāriešanai kolektīvajās saimniecībās. Lai labāk veiktos darbi, mēs ar aktīvu noorganizējām aģitbrigādi. Ciemu sadalījām pa rajoniem; lai vakaros aģitbrigāde būtu gaidīts viesis, sākām ar referātu, pēc tam bija pārrunas un noslēgumā viencēliena teātra luga. Lielas grūtības mums sagādāja kolhozu priekšsēdētāju izraudzīšana un kolhozu dibināšana."¹⁷³

Pirmais lauksaimniecības artelis Zantes pagastā izveidojās 1948. gada 25. februārī. Tas bija Ždanova vārdā nosauktais kolhozs. Pirmais priekšsēdētājs bija Viktors Joņins. Tāpat kā visos kolhozos, arī "Ždanovā" pirmie iesākuma gadi bija smagi. Kolhoza valdē bija Krišus Gailis, Staņislavs Buko, Solomons Laižāns. Saimniecībā bija lauk-

saimniecības brigāde ar brigadieru Andreju Immermani un posminiekiem Krišu Gaili, Ernestu Birģeli, Konstantīnu Lisovski, Staņislavu Korotkiju. Pavisam šajā brigādē bija četri posmi, katra posma pārziņā bija sava kolhoza teritorija.

Kolhoza teritorija savā īsajā pastāvēšanas laikā vairākas reizes mainīja robežas. Klāt nāca zemnieku saimniecības un Valsts zemes fonda zemes.

1950. gada 8. janvārī kolhoza valdes priekšsēdētājs Viktora Joņina darbība tika novērtēta kā neapmierinoša. Tādēļ 15. februārī notika valdes un valdes priekšsēdētāja pārvēlēšanas. Par valdes priekšsēdētāju ievēlēts Staņislavs Buko.

Uzskatot, ka darba kvalitāte augš un līdz ar to arī darba disciplīna, atzīstot, ka vairāku kolhozu apvienošanās - lielsaimniecību izveidošana - dos panākumus, 1950. gada 27. maijā tiek pieņemts lēmums apvienoties ar lauksaimniecības arteli "Zante".¹⁷⁴

1949. gada 5. martā izveidojās lauksaimniecības artelis "Plēsums". Par tā priekšsēdētāju ievēlēja Luciānu Jozānu. Arteļa centrs bija "Čabu" mājas, kur tika ierīkots kantoris un noturētas kolhoza valdes sapulces. Kolhozā apvienojās 29 saimniecības. Tāpat kā "Ždanovā", arī "Plēsumā" tika izveidota lauksaimniecības brigāde ar diviem posmiem. Par brigadieru nozīmēja Ati Ķeniņu. Pārvēlēšanas kolhozā notika 23. maijā. Par jauno priekšsēdētāju ievēlēja Jāni Grīviņu, bet par viņa vietnieku - Ati Ķeniņu.

1950. gadā tika izveidotas divas brigādes lauku darbos un viena būvbrigāde.¹⁷⁵ Taču lauksaimniecības artelis "Plēsums" bija nabadzīgs, tādēļ 1950. gada 27. jūnijā tika pieņemts lēmums apvienoties ar lauksaimniecības arteli "Vilnis".¹⁷⁶

Vēl 1948. gada nogalē Zantes pagastā izveidojās lauksaimniecības artelis "Rīts" ar priekšsēdētāju Andreju Rubaņecu priekšgalā. 1949. gada

15. maijā kolhozā jau bija 147 biedri, taču, tāpat kā citos pagasta kolhozos, arī šeit priekšsēdētāji mainījās diezgan bieži. Un tā jau 1949. gada 8. septembrī par priekšsēdētāju ievēlēja Niklāvu Ābeli. Lēmumu apvienoties ar lauksaimniecības arteli "Varonis" pieņēma 1950. gada 27. jūnijā.¹⁷⁷

1949. gada 5. aprīlī tika reģistrēts kolhozs "Vilnis". Par kolhoza priekšsēdētāju ievēlēja Jēkabu Vinakmeni, par priekšsēdētāja vietnieku - Jāni Osi. Izveidoja laukkopības brigādes ar pieciem posmiem un būvbrigādi. 1950. gada 18. februārī priekšsēdētāja amatā stājās Jānis Škapars.

1950. gada 5. jūlijā kolhozi "Vilnis" un "Plēsums" izveidoja vienu lauksaimniecības arteli "Plēsums". Par jaunās saimniecības priekšsēdētāju ievēlēja Teodoru Šķēli.¹⁷⁸

Lauksaimniecības artelis "Varonis" Zantes pagastā bija reģistrēts 1949. gada 9. aprīlī. Tā priekšsēdētājs bija R. Gerdovičs. Arī te tika izveidota lauksaimniecības brigāde ar pieciem posmiem, un, tāpat kā citi mazie kolhozi, tas 1950. gada 27. jūnijā apvienojās ar lauksaimniecības arteli "Rīts".

Vēl 1949. gada 4. aprīlī tika reģistrēts arī lauksaimniecības artelis "Zante", kas, nemainot savu nosaukumu, pagasta teritorijā pastāvēja visus gadus līdz pat izjukšanai 1992. gadā. Tā pirmais priekšsēdētājs bija R. Feldmanis.

Lielākoties kolektīvās saimniecības nav sevi nekad attaisnojušas. Tā tas bija arī Zantes pagastā. Pagastu teritorijās esošās kopsaimniecības noteica pagastu ekonomisko at-

Salmu kūtis cūkām. Nezināma autora foto. 1960. gads. TMNM 11619.

Smiltiņkalns Zantes pagastā. J. Vitola foto. 1996. gads. TMNM Pgm 6024.

tīstību, kas Zantē nekad nav bijusi virs vidusmēra.

Pēdējos kolhozu pastāvēšanas gados stāvoklis kļuva arvien sliktāks. Padomju saimniecībā "Zante" bieži mainījās direktori. Ražošanas un resursu rādītāji arvien bija vienīgi no sliktākajiem rajonā. Zantes saimniecība regulāri savilka galus kopā, pateicoties dotācijām, bet saimniecības centrā par budžeta līdzekļiem tika uzcelts jauns veikals, plašas administratīvās ēkas, daudzdzīvokļu mājas un glīts bērnudārzs.

1992. gadā Zantes pagasts bija viens no rajona līderiem individuālajā gaļas un piena ražošanā. Divi jaunsaimnieki - Valdis Tiltiņš un Jānis Bērziņš - rūpējās ne tikai par savu saimniecību attīstību, bet arī par Plāņu muižas drupu saglabāšanu.

Arheoloģijas un arhitektūras pieminekļi Zantes pagastā

Zantes pagastā nav īpaši ievērojamu vietu, taču starp kultūras pieminekļiem ir daži ievērojami objekti.

Arheoloģijas pieminekļi Zantes pagastā, kas atrodas valsts aizsardzībā:

- Venteru pilskalns pie "Venteriem",
- Venteru senkapi,
- Upuru kalns pie "Venteriem",
- Dārziņu senkapi (*Zviedru kapi*) pie "Dārziņiem".

Arhitektūras pieminekļi:

- Zantes vējdzirnavas,
- Dziru ūdensdzirnavas,
- Plāņu muiža,
- Zantes muiža.

Zantes pagasts ir ievērojams ar to, ka šeit notikuši pirmie arheoloģiskie izrakumi Latvijā. Tos noorganizēja Baltijas vācu arheologs Rihards Hausmanis, kas 1892. gadā pētīja Zantes uzkalniņu senkapus. Šeit atrada dažādas senlietas un skeletu paliekas.

Šodien var teikt, ka Zanti apdzīvojušas zemkopju un lopkopju ciltis vismaz pirms 1700 gadiem. Toreizējie iedzīvotāji bijuši balti un runājuši vidusdialekta Kurzemes izloksnē.

Venteru pilskalns tika atklāts 1868. gadā, kad to uzgāja mācītājs, Latvijas vēstures pētnieks un Krievijas Zinātņu akadēmijas korespondētājloceklis Augusts Bilenšteins. Tas atradās Amulas kreisajā krastā apmēram 300

metru no Dziru - Vānes ceļa pie "Venteru" mājām, no kā arī cēlies pilskalna nosaukums. Tas bijis uzkalns ar kapelu.¹⁷⁹

Kāda teika stāsta, ka tā visotnē atradies dziļš caurums, kura pamatu neesot bijis iespējams sataustīt pat ar visgarākajām kārtīm. A. Bilenšteins arī izgatavoja šī pilskalna māla modeli, kas tika novietots Kurzemes provinces muzejā Jelgavā.

1922. gadā pilskalnu apmeklēja pilskalnu pētnieks E. Brastiņš. Taču, nekonstatējot cilvēka darbības un mītņu slāni, viņš to novērtēja kā islaicīgu nocietinājuma vietu.¹⁸⁰

1923. gadā pierakstīta teika, ka senāk kalnā rakuši, bet visi racēji palikuši akli. Stāstīts arī, ka kalnā esošajā caurumā laista pile, kas iznākusi ārā upē. Pilskalna pakājē J. Slagers konstatēja vairākus ozola blukus, iespējams, senu tiltu atliekas. Purvā pie pilskalna agrāk atrasti arī milzīgi brieža ragi.¹⁸¹

Bijušās Pieminekļu valdes līdzstrādnieks Remtes pamatskolas skolotājs V. Videnieks 1925. gada aprīlī izdeva unikālu materiālu krājumu "Pieminekļi, vēsturiskas vietas, teikas un nostāsti no Remtes apkārtnes". Tajā atrodamas arī ziņas par Venteru pilskalnu.¹⁸²

Otrs arheoloģijas pieminekļis - **Venteru kapu kalns** - atradās māju pagalmā. A. Bilenšteins 1868. gadā izteica minējumu, ka senatnē šis kalns varētu būt bijusi kulta vieta, kas vēlāk pārvērsta kapšētā un ieguvusi nosaukumu Kapelas kalns. Skolotājs V. Videnieks 1925. gadā norādīja, ka šo kalniņu apkār-

tnē sauc par Upuru kalniņu un tajā atrodoties veci kapi.¹⁸³ Otrā pasaules kara laikā šo kalniņu krietni nopostīja. Ļaudis stāsta, ka šeit bija aprakti viduslaikos mēra epidēmijā mirušie zemnieki.¹⁸⁴

Abi šie kalni kā republikas nozīmes arheoloģijas pieminekļi atrodas valsts aizsardzībā.

Zantes muižas vējdzirnavas minētas 1892. gadā. Muižas īpašnieks A. fon Knigge pārzinājis arī dzirnavas. Par melderi strādājis Pērnavs. 1938. gadā dzirnavu īpašnieks bijis Tintes mantinieks, nomnieks - Z. Meterēs. Dzirnavas bijušas lietošanas kārtībā vēl 1957. gadā, bet 1971. gadā tās jau bija nekoptas un izdemolētas.

Zantes muiža bijis unikāls arhitektūras piemineklis. Tā muižu vēsturē ievērojama ar ļoti lielo īpašnieku skaitu un to straujo maiņu. Diemžēl viens no galvenajiem vēstures rakstiskajiem avotiem - muižas vēstuļu un dokumentu lāde - sadegusi Ziemeļu kara laikā 18. gadsimtā.

Savu nosaukumu Zante laikam gan dabūjusi no pirmās vasaļu dzimtas, kas šeit bija īpašnieki. Zantes vārdu minēja kāds 1541. gada Kandavas fogtejas krimināltiesas protokols par Kandavas zemnieku tiesāšanu. Šeit kā Zantes īpašnieks minēts Heinrihs fon Zante. Sešpadsmitā gadsimta otrajā pusē Zanti savā mantojumā pārņēma Butlars no Rīgas. 1576. un 1585. gadā viņš atlaida visus maksājumus. 1640. gadā muiža tika sadalīta Lielzantē (sākumā Veczantē) un Mazzantē (sākumā Jaunzantē). Lielzante nonāca Heinriha fon Korfa

īpašumā, kamēr Mazzante vēl līdz 1670. gadam piederēja Butlaram.

Korfu atraitne pēc 1671. gada pārdeva Lielzanti Gerhardam fon der Brinkem no Senenas, bet viņš savukārt Zanti pārdeva Francim Vilhelmam fon Pletenbergam no Donneshofas, kurš miris 1681. gadā. Viņa dēls Otto Ernsts 1696. gadā Lielzanti pārdeva Kristofam Georgam Hānam no Dzirām. Hāns to jau nākamajā gadā pārdeva Dītriham fon Brunnavam, kurš 1700. gadā muižu atkal pārdeva Fromholdam fon Sakam. Viņa laikā muižas pagalmā izcēlās ugunsgrēks un fon Saks tikko izglāba dzīvību.

Fon Saka mantojumu - muižu 1714. gadā nopirka Nikolaus fon Fitinghofs, kurš to jau 1717. gadā atdeva savam Piltenes landrātam, galvenajam padomdevējam Johanam Eberhardam fon der Brinkem.

Landrāts savukārt Lielzanti iztīrģoja 1722. gadā Gothardam fon Hellingam, kura atraitne 1730. gadā to pārdeva savam švāģera (landrāta) dēlam Filipam Ernstam fon den

Brinkem. Taču parādi piespieda arī viņu muižu atstāt, un 1738. gadā Lielzante nonāca Melhiora Ernsta fon den Brugena īpašumā, kurš muižu savukārt atstāja savam dēlam Filipam Ernstam, kurš muižu savukārt pārdeva 1752. gadā Gerhardam Ernstam fon Korfam un tas 1775. gadā - Kristofam Fridriham Firksam no Augšhaidenas - Dobeles mēram.

Firkss 1777. gadā no Ernsta Johana fon Franka ieguva arī Mazzanti, kurai no 1670. gada īpašnieki mainījušies tikpat bieži kā Lielzantei. Apvienotas abas Zantes muižas palika līdz pat 1920. gadam.

1791. gadā Zanti nopirka Firkss no grāfa Karla fon Mēdema no Remtes un Vecauces, kurš to 1793. gadā atdeva par atraitni kļuvušajai galma meistarei fon Ovsenai, dzimušai fon Nettelhorstai. Viņa mira 1803. gadā.

No viņas mantojuma Zante pārgāja vairāksolišanā Peteram fon Firksam no Behofas. Viņš nomira 1807. gadā neprecējies, un Zante atkal tika pārdota ūtrupē. Prūšu kaptei-

"Aklais loms" - retu koku mežs Jaundziru pusē. J. Vitola foto. 1996. gads. TMNM 6023.

Pirmais motocikls Zantē. Nezināma autora foto. 20. gadi. TMNM 31344.

nis Fridrihs fon Rādēns, kurš ieguva Zanti, apdzīvoja to līdz pat savai nāvei 1829. gadā. Zanti mantoja viņa meita Lida fon Rādēna, kura apprecējās ar Gideonu fon Stempelu (miris 1847. gadā) un kura dzīvoja Zantes muižā līdz pat savai nāvei 1853. gadā. Pēc tam Zante pārgāja viņas meitas Dženijas fon Stempeles īpašumā, kas salaulājās ar grāfu Karlu fon Kliserlingu no Gaikenas.

1868. gadā muižu nopirka Aleksandrs Līvens no Zentes, kurš jau 1875. gadā Zanti atstāja sava švāģera barona Teodora fon Deršau īpašumā. Deršau 1881. gadā Zantes muižu pārdeva brīvkungam Augustam Kniggem. No Knigges 1896. gadā muižu pārņēma viņa jaunākais dēls Vilhelms Knigge.

1906. gadā kā pēdējais muižu ieguva Silvio Brēdrihs no Kumālinas. Viņš muižas lielāko zemju daļu izpārdeva 44 vācu kolonistu ģimenēm. Tā daļa, kas netika pārdota, 1909. gadā pārgāja Aizupes barona Paula fon Hāna īpašumā, un 1920. gadā tāpat kā citas muižas tika atsavinātas.

No 1925. līdz pat šodienai Zantes muižā atrodas skola.

Par otru Zantes muižu - Plāņiem - ir visai maz ziņu. Ir zināms tikai, ka Plāņu muiža bijusi barona fon Knigges vasaras rezidence ar skaisti veidotu parku. Vēlāk klētīs, kur apcirkņos krājās latviešu zemnieku graudi, atradās Zantes Tautas nama telpas. Pats barons Knigge, domājams, Pirmā pasaules kara laikā aizbraucis, bet muižas zeme pēc kara sadalīta jaunsaimniecībās.

Divdesmitajos un trīsdesmitajos gados bijušajās barona klētīs - toreizējā Tautas na-

Dziru dzimavu aizsprosts. Nezināma autora foto. 1956. gads. TMNM 31367.

mā - mitinājās Saviesīgā biedrība. Tur lauksaimnieki un aizsargi pulcējās dzeršanai un kāršu spēlēšanai. Vēlāk Tautas namu pašu spēkiem uzcēla Sadraudzīgā biedrība.¹⁸⁵

Tā kā Otrais pasaules karš skāris pagastu, tajā atrodas arī karā kritušo brāļu kapi. Tie izveidoti 1945. gada augustā un tajos apglabāti 52 sarkanās armijas karavīri. 1946. gadā kapos apglabāja arī Zantes ciema izpildu komitejas priekšsēdētāju Niklāvu Rūsi, ko 22. jūnijā nošāva "mežabrāļi".¹⁸⁶ Bez šiem kapiem pagastā ir arī mirušo pagasta iedzīvotāju kapi, kas pastāvējuši jau 20. un 30. gados.

Vietvārdi

Zantes pagastā ir vairāki interesanti vietvārdi. Piemēram, "Aklais loms" - tā sauc mežu, kur bija bagātīgas ogu un sēņu vietas. Tā bijusi diezgan mitra vieta, kurā bieži vien piemeties arī vadātājs.

Mežs pie "Radziņu" mājām tiek dēvēts pēc māju nosaukuma - par "Radziņu mežu". Apkārt tam bija izvietojušās latgaļu un poļu laukstrādnieku mājas. Šīs mājas cēlušies paši ieceļotāji. Lielākās no tām

atradušās starp "Radziņu mežu" un "Uplejām".

Latgaļiem piederējušas 30 mājas: "Teņi", "Kaspari", "Kodoli", "Vanagi", "Dzintari", "Rasiņas", "Jāniši", "Dūjas", "Jaunsētas", "Vaidas", "Sauliši", "Jaukumi", "Radziši", "Videnieki", "Lazdupi", "Namiķi", "Mežmalas", "Stirnas", "Upesleja", "Bajāri", "Māras", "Lāči", "Ritumi", "Putniņi", "Virzas", "Rozītes", "Medņi", "Miglas", "Caunes", "Čiekuri". Līdz šodienai saglabājusies tikai viena no latgaļu mājām - "Dzelmes", pārējās nojauktas meliorācijas laikā.

"Pamparu" mājas agrāk sauktas par "Papurņiem", un tikai, kaut kā pārrakstot dokumentus, mājas ieguvušas jaunu nosaukumu.¹⁸⁷

Atsauces:

1. Salnais V., Maldups A. Pagastu apraksti. R., 1935., 418. lpp.
2. Zantes pagasta valdes protokoli. - Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA) 2145. fonds, 1. apr., 275. lieta, 115. lp.
3. Salnais V., Maldups A. Pagastu apraksti. R., 1935., 418. lpp.
4. Rokasgrāmata pašvaldību darbiniekiem. R., 1926., 203. lpp.
5. Zantes pagasta valdes protokoli. - LVVA 3263. fonds, 1. apr., 66. lieta, 69. lp.
6. Turpat.
7. Turpat.
8. Turpat, 74. lp.
9. Turpat, 67. lieta, 22. lp.
10. Turpat, 23. lp.
11. Turpat, 32. lp.
12. Turpat, 51. lp.
13. Turpat, 81. lp.
14. Latvijas Valsts Vēstures arhīvs (LVVA) 3263. fonds, 1. apr., 66. lieta, 11. lp.
15. LVVA 2145. fonds, 2. apr., 726. lieta, 56. lp.
16. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 66. lieta, 109. lp.
17. Turpat, 60. lieta, 28. lp.
18. Turpat, 66. lieta, 76. lp.
19. Turpat, 49. lp.
20. Turpat.
21. Turpat, 117. lp.
22. LVVA 2145. fonds, 2. apr., 726. lieta, 121. lp.
23. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 67. lieta, 88. lp.
24. Turpat, 117. lp.
25. Turpat, 75. lp.
26. Turpat, 64. lieta, 78. lp.
27. Turpat, 67. lieta, 121. lp.
28. Turpat, 102. lp.
29. Turpat, 68. lieta, 16. lp.
30. Turpat, 31. lieta, 36. lp.
31. LVVA 2145. fonds, 2. apr., 21. lieta, 120. lp.
32. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 68. lieta, 58. lp.
33. LVVA 2145. fonds, 2. apr., 21. lieta, 122. lp.
34. Tukuma zonālais Valsis arhīvs (TZVA) 187. fonds, 1. apr., 2. lieta, 11. lp.
35. Turpat.
36. LVVA 2145. fonds, 2. apr., 21. lieta, 122. lp.
37. Turpat, 22. lp.
38. Turpat, 12. lp.
39. Turpat, 9. lp.
40. TZVA 187. fonds, 1. apr., 2. lieta, 1. lp.
41. Turpat, 3. lp.
42. TZVA 346. fonds, 1. apr., 61. lieta, 10. lp.
43. TZVA 187. fonds, 1. apr., 2. lieta, 26. lp.
44. LVVA 2145. fonds, 1. apr., 275. lieta, 114., 115. lp.
45. Turpat, 127.-142. lp.
46. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 44. lieta, 10.-12. lp.
47. Salnais V., Maldups A. Pagastu apraksti. R., 1935., 419. lpp.
48. LVVA 2145. fonds, 1. apr., 275. lieta, 114., 115. lp.
49. Turpat, 66. lieta, 32. lp.
50. Turpat, 83. lieta, 9. lp.
51. Ziņas par tirdzniecības uzņēmumiem. - LVVA 2145. fonds, 2. apr., 86. lieta, 9. lp.
52. LVVA 2145. fonds, 2. apr., 86. lieta, 9. lp.
53. Turpat, 83. lieta, 9. lp.
54. Turpat.
55. Turpat, 63. lieta, 28. lp.
56. Turpat, 68. lieta, 9. lp.
57. Salnais V., Maldups A. Pagastu apraksti. R., 1935., 420. lpp.
58. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 63. lieta, 28. lp.
59. LVVA 2145. fonds, 2. apr., 86. lieta, 2. lp.
60. Turpat, 9. lp.
61. Turpat, 226. lp.
62. Turpat, 234. lp.
63. Turpat, 248. lp.
64. Turpat.
65. Zantes pagasta valdes protokoli. - LVVA 2145. fonds, 1. apr., 727. lieta, 87. lp.
66. Agrārlieta. - LVVA 3263. fonds, 1. apr., 75. lieta, 1. lp.
67. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 66. lieta, 93. lp.
68. Turpat, 108. lieta, 12. lp.
69. Turpat, 40. lp.
70. Turpat, 80. lp.
71. LVVA 2145. fonds, 1. apr., 725. lieta, 7. lp.
72. Brāķe A. Latvu enciklopēdija. R., 1935., 2775. lpp.
73. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 67. lieta, 90. lp.
74. LVVA 2145. fonds, 1. apr., 727. lieta, 145. lp.
75. Salnais V., Maldups A. Pagastu apraksti. R., 1935., 421. lpp.
76. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 36. lieta, 9. lp.
77. Salnais V., Maldups A. Pagastu apraksti. R., 1935., 421. lpp.
78. Tukuma Ziņas, 15.04.1930.
79. Tukuma Ziņas, 09.07.1925.
80. Tukuma Ziņas, 10.03.1927.
81. Tirdzniecības uzņēmumu reģistrācija Zantes pagastā. - LVVA 3263. fonds, 1. apr., 82. lieta, 34. lp.
82. Salnais V., Maldups A. Pagastu apraksti. R., 1935., 420. lpp.
83. Turpat.
84. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 63. lieta, 29. lp.
85. Turpat, 2. lp.
86. Tukuma 1929. gada Kalendārs.
87. Tukuma Ziņas, 25.07.1929., Nr. 27.
88. Jaunākā Dienas Lapa, 31.08.1911., Nr. 199.
89. Tukuma Ziņas, 15.02.1934., Nr. 7.
90. LVVA 2145. fonds, 1. apr., 727. lieta, 193. lp.
91. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 66. lieta, 32. lp.
92. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 66. lieta, 68. lp.
93. Zālis Fr. Latvijas vēsture. R., 1937., 215. lpp.
94. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 66. lieta, 69. lp.
95. LVVA 2145. fonds, 1. apr., 727. lieta, 193. lp.
96. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 66. lieta, 106. lp.
97. LVVA 2145. fonds, 1. apr., 725. lieta, 11. lp.
98. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 67. lieta, 49. lp.
99. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 66. lieta,
100. LVVA 2145. fonds, 1. apr., 725. lieta, 11. lp.
101. LVVA 2145. fonds, 1. apr., 725. lieta, 47. lp.
102. LVVA 2145. fonds, 1. apr., 725. lieta, 104. lp.
103. Turpat, 53. lp.
104. LVVA 2145. fonds, 1. apr., 727. lieta, 144. lp.
105. Turpat.
106. Turpat, 20. lp.
107. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 275. lieta, 114., 115. lp.
108. Salnais V., Maldups A. Pagastu apraksti. R., 1935., 421. lpp.
109. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 275. lieta, 115. lp.
110. TZVA 687. fonds, 1. apr., 2. lieta, 11. lp.
111. Turpat.
112. Turpat.
113. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 275. lieta, 115. lp.
114. LVVA 2145. fonds, 1. apr., 727. lieta, 140. - 193. lp.
115. Turpat.
116. Turpat, 146. lp.
117. Turpat, 725. lieta, 57. lp.
118. Turpat, 104. lp.
119. Turpat, 727. lieta, 171. lp.
120. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 67. lieta, 68. lp.
121. LVVA 2145. fonds, 1. apr., 272. lieta, 20. lp.
122. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 68. lieta, 106. lp.
123. Turpat, 12. - 25. lp.
124. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 275. lieta, 40. lp.
125. Salnais V., Maldups A. Pagastu apraksti. R., 1935., 420. lpp.
126. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 64. lieta, 22. lp.

Zantes pagasta centrs. J. Vitola foto. 1996. gads. TMNM Pgm 6016.

127. LVVA 2145. fonds, 2. apr., 21. lieta, 66. lp
 128. Salnais V., Maldups A. Pagastu apraksti. R., 1935., 420. lpp.
 129. Brāke A. Latvju enciklopēdija. R., 1935., 45. lpp.
 130. Salnais V., Maldups A. Pagastu apraksti. R., 1935., 421. lpp.
 131. TZVA 187. fonds, 1. apr., 3. lieta, 5. lp.
 132. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 66. lieta, 32. lp.
 133. Turpat, 92. lp.
 134. Salnais V., Maldups A. Pagastu apraksti. R., 1935., 421. lpp.
 135. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 99. lieta, 17. lp.
 136. LVVA 2145. fonds, 1. apr., 727. lieta, 20. lp
 137. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 66. lieta, 97. lp.
 138. LVVA 2145. fonds, 1. apr., 726. lieta, 27. lp
 139. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 67. lieta, 53. lp.
 140. LVVA 2145. fonds, 1. apr., 725. lieta, 75. lp
 141. LVVA 3263. fonds, 1. apr., 67. lieta, 38. - 41. lp.
 142. Turpat, 112. lp.
 143. Salnais V., Maldups A. Pagastu apraksti. R., 1935., 421. lpp.
 144. Jaunākā Dienas Lapa, 03.07.1913., Nr. 55.
 145. Turpat.
 146. Jaunākā Dienas Lapa, 15.06.1910., Nr. 127.
 147. Latvija, 26.05.1910., Nr. 119.
 148. Sadzīve, 02.10.1911., Nr. 94.
 149. Latvija, 26.05.1910., Nr. 119.
 150. Turpat
 151. Jaunākā Dienas Lapa, 05.06.1910., Nr. 127.
 152. Latvija, 26.05.1910., Nr. 119.
 153. Turpat.
 154. Dzīve, 12.06.1912., Nr. 131.
 155. Jaunākā Dienas Lapa, 05.06.1910., Nr. 127.
 156. Latvija, 26.05.1910., Nr. 119.
 157. Šteins V. Plāņi - nozīmīga piemiņas vieta. // Komunisma Rīts, 29.10.1986.
 158. Turpat.
 159. Turpat.
 160. Pētersone A. Agrārās reformas Tukuma apriņķī 1940. - 1945. gadā. T., 1991., 3. lpp.
 161. Turpat, 4. lpp.
 162. LVVA 7457. fonds, 1. apr., 509. lieta, 60. lp.
 163. Turpat, 11. lieta, 93. lp.
 164. TMNM Nr. 23150.
 165. TZVA 346. fonds, 1. apr., 25. lieta, 6. lp.
 166. Tukuma Ziņas, 03.07.1945., Nr. 19.
 167. TZVA 187. fonds, 1. apr., 2. lieta, 11. lp.
 168. Tukuma Ziņas, 03.07.1945., Nr. 19.
 169. TZVA 346. fonds, 1. apr., 54. lieta, 3. lp.
 170. TZVA 187. fonds, 1. apr., 2. lieta, 2. - 16. lp.
 171. TZVA 346. fonds, 1. apr., 155. lieta, 15. lp.
 172. Augstmanis Fr. Atmiņas. - TMNM Nr. 12549
 173. TZVA 337. fonds, 1. apr., 23. lieta, 2. - 24. lp.
 174. TZVA 331. fonds, 1. apr., 2. lieta, 3. lp.
 175. Turpat.
 176. TZVA 40. fonds, 1. apr., 117. a lieta, 2. - 46. lp.
 177. TZVA 40. fonds, 1. apr., 347. a lieta, 1. - 38. lp.
 178. Turpat.
 179. Radovica A. Ventera piļskalns. // Komunisma Rīts, 14.09.1985.
 180. Turpat.
 181. Turpat.
 182. Turpat.
 183. Turpat.
 184. Tukuma Ziņas, 1935. gads.
 185. Vitols V. Kurzemes katla epilogs. // Komunisma Rīts, 07.05.1985.
 186. Tukuma Ziņas, 1935. gads.
 187. Tukuma muzeja pēcekspedīcijas apkopojums par Zantes pagastu. - TMNM ZA Nr. 980/3.

Agrita Ozola

LAUKU SKOLAS LOMA KULTŪRVIDES VEIDOŠANĀ

Kopš 19. gadsimta 80. gadiem, kad katrā pagastā tika atvērta skola, ir mainījušās sabiedriski politiskās iekārtas Latvijas teritorijā, mainījies dzīvesveids, sabiedrības uzskati un vajadzības, un līdz ar to notikušas izmaiņas arī skolu sistēmā.

2000. gadā Tukuma rajonā darbojās 36 vispārējās izglītības iestādes: no tām 7 atrodas abās pilsētās un 29 laukos. Pavisam Tukuma rajonā ir 19 pašvaldības un, tā kā ir 17 pagastu pašvaldības, vairākos pagastos šobrīd ir divas vai pat trīs skolas. Līdz ar to bieži vien pagasta budžeta lielāko daļu veido izdevumi izglītībai un tikpat bieži pagasta ieņēmumi nespēj garantēt mūsdienu izglītības līmeni, kvalificētus skolotājus visos mācību priekšmetos un modernu tehnisko aprīkojumu. Arvien biežāk notiek diskusijas par skolu nepieciešamību un iespējām tās uzturēt tik lielā skaitā. Domājot par skolu tīkla optimizēšanu, kas diemžēl bieži vien saistās ar mazo skolu likvidēšanu, būtu jāapsver ne tikai skolu uzturēšanas problēmas, bet arī jānovērtē skolas devums lauku kultūrvidē un tās nepieciešamība pagastā.

1999. gadā Tukuma rajonā jau slēgtas divas skolas - Ziemeņa pamatskola un Vasku sākumskola. Reģionālās reformas kontekstā acīmredzot nāksies domāt arī par Pienavas un Lancenieku sākumsko-

lām, par Sēmes, Praviņu un citu skolu slēgšanu.

Pētījuma gaitā apkopota katras skolas vēsture laika posmā no 19. gadsimta vidus līdz mūsdienām, un rezultātā gūts priekšstats par skolu tīkla attīstību tagadējā Tukuma rajona teritorijā par katras konkrētas skolas nozīmi vietējā pašvaldībā un skolu lomu lauku kultūrvides izmaiņās vienā reģionā - Tukuma rajonā kopumā.

Pētījums balstīts uz Latvijas vēstures arhīvā, Tukuma valsts zonālajā arhīvā, Tukuma muzejā un Tukuma rajona skolās, kā arī atsevišķu privātpersonu rīcībā esošiem materiāliem: dokumentiem, skolu hronikām, albumiem, fotogrāfijām, atmiņu pierakstiem un arī priekšmetiem. Tika izmantoti arī atsevišķu skolotāju veiktie pētījumi par skolas vai pagasta vēsturi. Pētījumu apgrūtināja tas, ka laika gaitā daudzas skolas Tukuma rajonā ir likvidētas

1. Skolu tīkla attīstība

Ziņas par senāko Tukuma rajona teritorijā atvērto skolu attiecas uz 1609. gadu, kas Tukuma miestīņš lūdzis Kurzemes-Zemgales hercogam atļauju dibināt skolu, algot skolotāju no baznīcas lādes un skolai atvēlēt tukšas nabaģu nama telpas. Skolotājam noteikta 100 marku liela alga un uzdots ne tikai mācīt bērnus, bet arī palīdzēt mācītājam baznīcā ar dziedāšanu.¹⁶

Par senāko lauku muižā pastāvējušo skolu liecina fakts, ka Tukuma draudzes mācītājs Vilhelms Šteineks (1711.-1785.) guvis mācību Vilkājas muižā.¹⁶

1730. gadā lūgšanu un boksterēšanas skola pastāvējusi Kandavā. Baznīcas vizitācijā Kandavas draudzes ķesterim uzdots sekot skolas darbam un izraudzīties mācībām spējīgākos zemnieku bērnus.¹³

1775. gadā pēc hercoga Ernsta Birona aicinājuma Tukuma miesta pilsoņi ziedojuši 150 dālderus skolas ierīkošanai.¹⁶ Spriežot pēc vēlāka laika dokumentiem, tā atradusies Lielā ielā.

Diemžēl tuvāku ziņu par šīm skolām trūkst. Minētās skolas bija baznīcas skolas un mācības lielākoties tādās skolās ilga trīs - četras nedēļas, par skolotājiem strādāja ķesteri un to eksistence bija atkarīga no mācītāja un vietējā muižnieka ieinteresētības.

Aktīvāks skolu veidošanas process sākās pēc Kurzemes-Zemgales hercogistes pievienošanas Krievijai. 1802. gadā cars Aleksandrs I nodibināja Izglītības ministriju un izveidoja skolu pārraudzības sistēmu. Kurzeme ietilpa Tērbatas mācību apgabalā. Saskaņā ar 1805. gadā apstiprinātajiem Skolu noteikumiem tika izveidota trīs pakāpju skolu sistēma: draudzes skola, aprīņa skola un augstskola.¹⁵ 1806. gada 18. maijā Tukumā

dibināta otrās pakāpes skola - aprinča skola un tās paspārnē pastāvēja arī elementārskola.¹⁶

Laukos joprojām skolu nebija, toties ļoti aktīvi attīstījās mājniecība. Piemēram, Cērkstes muižas Siliņu māju saimnieks Andrejs, kurš bija labs zemnieks, būvējis liellaivas un kuģojis Baltijas jūrā, pircis arī grāmatas un gādājis par savas saimes un kaimiņu bērnu skološanu.²¹ Līdzīgi piemēri zināmi arī Džūkstes, Pūres un citos pagastos.

Liela nozīme skolu attīstībā bija 1817. gada Kurzemes zemnieku brīvlaišanas likumam, kuru izstrādāja muižnieki un kuru cārs Aleksandrs I novērtējis kā progresīvu soli. Likums deva zemniekiem personīgu brīvību un, lai arī netika apmierināta to vēlme iegūt zemi īpašumā, likums paredzēja, ka uz katrām 1000 zemnieku dvēselēm jādibina skola.⁹ Skolu dibināšanu un latviešu valodas attīstību atbalstīja Lestenes draudzes mācītājs K. F. Vatsons un Tukumā draudzes mācītājs, ķeizarskāpaprinča skolas skolotājs Dr. K. Elferfelds.¹⁶

1823. gadā Tukumā pastāvēja baznīcas skola, elementārskola un aprinča skola. Tukumā draudzē bija ap 20 saimnieču, kas mācīja apkārtējo māju bērnus lasītprasēm.¹⁶ Laukos pastāvēja vien 1818. gadā dibinātā Matkules kroņa pagasta skola.¹⁸

Skolu attīstību kavēja ne tikai pagastu ierobežotā rocība un muižnieku nevēlēšanās izglītēt zemniekus. Muižniekiem bija nepieciešami vāgari, rakstveži, dārznieki, ekonomisti, ne skolotāji. Pēc ilgstošām diskusijām 1839. gadā Irlavā atvēra Grenču, Snapju, Ir-

Slampes pamatskolas ēka. Nezināma autora foto. 30. gadi. TMNM 34091.

lavas, Degoles, Pētertāles un Abavas pagastu skolu, kur darbojās arī augstākā klase tautskolotāju sagatavošanai.¹⁵ Tā kā muižniecībai nebija tiesību atvērt augstākās mācību iestādes, par skolotāju semināru šo mācību iestādi dēvēja tikai sarunvalodā.

Semināra uzdevums bija sagatavot darbīgus un reliģiozus, morāli izturētus skolotājus zemnieku skolām. Par direktoru sāka strādāt K. Zadvovskis, kas bija studējis teoloģiju Karalaučos, slikti prata latviešu valodu, bet pretēji muižnieku interesēm centās saviem audzēkņiem dot tam laikam plašu izglītību. Pirmie audzēkņi, kuru vidū bija arī jaunekļi no Tukumā aprinča Grauzdes un Annas muižām, ieguva labu izglītību, bet tiem nebija kur strādāt, jo trūka skolu. Daudzi pirmie semināra absolventi strādāja muižās.

Tomēr pamazām tika dibinātas skolas arī pagastos. Saskaņā ar 1840. gadā izstrādāto Skolu reglamentu katrā pagastā, kur bija 500 dvēseļu, vajadzēja dibināt skolu.¹⁶ Tā kā pagasti bija nabadzīgi, 1862. gadā Tukumā draudzē

bija tikai piecas skolas (no tām trīs laukos), Kandavas draudzē - četras (no tām trīs laukos), Jaunpils draudzē - divas skolas. Skolu vajadzībām speciālas ēkas netika būvētas, tās izvietoja kādās tukšās un nelietojamās ēkās, piemēram, nabagu namos vai krogos. Tieši skolas vajadzībām uzbūvēja tikai dažas ēkas: Jaunpils skolu (1859.), Slampes (1861.), Milzkalnes (1862.) elementārskolu un ķeizarskāpaprinča skolu Tukumā (1868.).¹⁵

Pēc dzimtbūšanas atcelšanas visā Krievijā zemnieki ieguva tiesības izpirkt zemi, pagasti ieguva zināmu neatkarību no muižas un kļuva arī ekonomiski stabilāki. Līdz ar to radās iespēja dibināt un uzturēt skolas. Bija mainījusies arī sabiedrības attieksme pret skolām un skolotājiem. 1875. gadā Tukumā aprinčā bija 36 pagasta skolas un strādāja 39 skolotāji, no kuriem 29 bija beiguši Irlavas skolotāju semināru.¹⁶

Deviņpadsmitā gadsimta 80. gados skolas atvērtas jau katrā pagastā un tika būvētas arī jaunas skolas ēkas. Tām tika

izmantoti tipveida projekti. Lielākoties tās bija vienstāva ēkas ar dažām izbūvētām bēniņu telpām, kā Matkules (1879.), Lancenieku (1882), Praviņu (1882.), Pētertāles (1883.) skolām. Atsevišķos gadījumos tika būvētas monumentālas vairākstāvu ķieģeļu stila ēkas, kas apkārtējā ainavā iezīmēja īpašu akcentu, piemēram, Grenču (1881.) un Irlavas (1882.) skolas. Pavisam 80. gados tika izbūvētas astoņu skolu ēkas,³ pie tām skolotāji veidoja dārzus ar augļu kokiem un krūmiem, kas līdz tam bija raksturīgi tikai muižām.

Pirmā pasaules kara gados skolu darbība tika pārtraukta un tikai 1916. gada rudenī Tukuma pilsētā un Džūkstē sāka darboties skolas ar vācu mācību valodu un prūšu skolu mācību programmām.

Skolu sistēma tika atjaunota tikai 1919. gadā pēc Tukuma apriņķa atbrīvošanas no Bermonta armijas daļām. Pavisam darbojās 32 skolas un tajās strādāja 53 skolotāji.⁸ Tā kā lielākā daļa skolas vecuma bērnu kara gados bija palikuši bez skolas, skolēnu skaits bija ļoti liels un trūka skolu. 1921. gadā darbojās jau 42 skolas ar 73 skolotājiem. Tika uzsākta arī pāreja uz jaunajām mācību programmām un 1922. gada 1. augustā arī uz jauno ortogrāfiju.⁸ Pakāpeniski tika ieviesta divu pakāpju pamatskolas izglītība: obligāta četrklasīga un vēl papildus divklasīga izglītība. Pakāpeniski visos pagastos izveidoja vismaz vienu sešklasīgu pamatskolu. Tukuma apkārtējie pagasti līdz 1932. gadam uzturēja kopēju Tukuma apriņķa II pakāpes pamatskolu, kurā bija tikai 5. un 6. klase. 1938. gadā Tukuma apriņ-

ķī pavisam bija 48 pamatskolas, no tām 19 otrās pakāpes un 29 pirmās pakāpes pamatskolas. Tukuma pilsētā darbojās arī vidusskola un komercskola.

Starptaru periodā uzbūvētas 10 jaunas skolu ēkas, 12 skolas ierīkotas bijušo muižu kungu mājās, pārbūvētas divu skolu ēkas. Lielākā daļa no jaunbūvētajām ēkām projektētas J. Blankenburga arhitektu birojā un iekļautas Valsts kultūras pieminekļu sarakstā kā modernisma stila ēku paraugi, kā tagadējā Tukuma Raiņa 1. vidusskola, E. Birznieka-Upīša Tukuma 1. pamatskola, Kandavas K. Milenbaha vidusskola un citas.

1940. gadā apriņķī bija jau 26 otrās pakāpes un 18 pirmās pakāpes pamatskolas, divas nepilnās vidusskolas un vidusskola un komercskola.¹⁷ Nodibinoties padomju varai, mainījās gan mācību programmas, gan skolotāji. No darba tika atlaisti tie skolotāji vai skolu pārziņi, kas bija aizsargi, mazpulku vadītāji vai pretpadomju organizāciju biedri, ticības mācības skolotāji. Pēc skolu tehniskā stā-

vokļa analīzes secināts, ka vismaz septiņu skolu ēkas ir avārijas stāvoklī. Tika uzsākts remonts Engures pamatskolā un turpināts kapitālais remonts Cēres pamatskolā, kas atradās Cēres muižas kungu mājā.

Otrā pasaules kara laikā daļu skolu ēku izmantoja vācu armijas vajadzībām. 1945. gadā Tukuma apriņķī darbojās tikai 20 skolas. Kara laikā pavisam bija nodarīti zaudējumi 14 milj. rubļu apmērā. Pakāpeniski tika atjaunotas izpostītās skolas. Tukuma apriņķī pavisam bija 44 skolas. Par skolu vadītājiem varēja strādāt tikai PSKP biedri. Kā atzīmēts kārtējā Tukuma apriņķa izglītības nodaļas darba atskaitē, tikai 14 no apriņķa skolām politiskās audzināšanas darbs veikts atbilstošā līmenī.

1949. gadā tika veikta rajonizācija, likvidēts Tukuma apriņķis un izveidots Tukuma rajons ar 11 pamatskolām un 13 septiņgadīgajām skolām, trīs vidusskolām, kā arī Kandavas rajons ar septiņām pamatskolām, 14 septiņgadīgajām skolām un divām vidusskolām. Saskaņā ar principu

Kandavas Milenbaha pamatskolas ēka. R. Veinberga foto. 30. gadi. TMNM 29504.

Irlavas pamatskolas ēka. Nezināma autora foto. 30. gadi. TMNM 34091.

“Skola katrā ciemā, katrā kolhozā” tika nodibinātas arī vairākas jaunas pamatskolas. Tās izvietoja uz Sibīriju deportēto vecsaimnieku mājās: kā Līgu, Rūmenes, Lazdu ciema pamatskolas.⁵

Sakarā ar lielu krievvalodīgo iedzīvotāju skaitu pieaugumu vairākās skolās tika izveidotas krievu plūsmas klases un Tukumā 1953. gadā atklāta jaunuzbūvētā krievu vidusskola. Tā lielā mērā kļuva par jaunās padomju skolas simbolu. Tā ir tipveida staļinisma arhitektūras tradīcijās būvēta celtnē. Savukārt skolotāju kolektīvs tika veidots no Krievijas vai citām savienotajām republikām atbraukušajiem speciālistiem un akcentēja politisko un internacionālo audzināšanu, kas pārējās skolās bieži vien nebija vajadzīgajā līmenī. 1950. gadā, sagaidot Lielā Oktobra sociālistiskās revolūcijas gadadienu, atklāta jaunā Lapmežciema pamatskolas ēka.⁶

1959. gadā Tukuma un Kandavas rajoni tika apvienoti un izveidots tagadējais Tukuma rajons ar divām pilsētām un 20 ciemiem. 1963. gadā tika vēl pievienots Džūkstes

ciems. Tobrīd Tukuma rajonā pavisam bija 49 vispārējās izglītības iestādes: 17 pamatskolas, 20 astoņgadīgās skolas, astoņas vidusskolas, viena internātvīdusskola, divas vakara maiņu vidusskolas un viena neklātienes vidusskola.⁴

Līdz 1978. gadam tika likvidētas visas 17 pamatskolas un līdz 1980. gadam - arī divas astoņgadīgās skolas: Apšuciema un Ozolnieku. Vienlaikus tika būvētas modernas un lielas skolas Slampē (Zemgales vidusskola), Engurē, Džūkstē, Tukumā un Kandavā.

Skolu likvidācijas process bija saistīts ar PSRS realizēto politiku “No viensētām uz ciematiem”, kā arī uz 60. gadu otrajā pusē sākto pāreju uz jaunajām mācību programmām. Skolēni ieguva iespēju mācīties lielākās, modernākās skolās ar labāku mācību un sporta bāzi utml. Lielākā skolā ir iespējams arī piesaistīt kvalificētus speciālistus. Tomēr nav pētīts tas, kā skolas likvidācija ietekmēja lauku kultūrvīdi. Piemēram, 70. gados Tukuma rajonā par perspektīviem atzīti 30 lauku ciemati, to vidū arī Jaunsāti, Kaive, Ap-

šuciems un Viesatas. Visās šajās vietās laikā no 1959. līdz 1980. gadam tika likvidētas skolas.⁴

Piemēram, Kaivē 1970. gadā vēl bija 130 iedzīvotāju. 1975. gadā - tikai 65 iedzīvotāji.⁷ Iedzīvotāju skaita samazināšanās svarīgākie cēloņi bija Tukuma MRS kantora pārcelšana uz Tukumu un pēc tam likvidēšana, kā arī Lazdu ciema pamatskolas slēgšana. Tika slēgti arī klubi Kaivē un Vilksalas muižā, kā arī bibliotēka. Līdzīgi procesi notikuši arī Bērzcīemā, Līgciemā, Rūmenē un citur. Skolu likvidēšanas process bija, no vienas puses, atkarīgs no skolēnu skaita samazināšanās, savukārt, likvidējot skolu, zuda iespēja skolot bērņus māju tuvumā.

Atmodas laikā sākās diskusijas par mazo skolu atjaunošanu un rezultātā, sākot ar 1993. gadu, atjaunota Apšuciema pamatskola, Milzkalnes, Lancenieku, Pienavas un Vasku pamatskolas.⁴ Tomēr vienlaikus ar skolu nodošanu vietējo pašvaldību ziņā radušās arī problēmas ar finansējumu. Līdz 2000. gadam jau slēgta Zelmeņa pamatskola un Vasku sākumskola.

2. Skolotāja ieguldījums pagasta sabiedriskajā dzīvē

Skolotāji, kuri strādāja 17. un 18. gadsimta skolā, lielkoties bija baznīcas ķesteri un viņu uzdevums bija saviem skolēniem iemācīt lasītprasmi, lai tie spētu sekot baznīcas ceremonijām un būtu paklausīgi savu kungu kalpi. Pirmie izglītotie skolotāji sāka strādāt Tukuma ķeizariskajā apriņķa skolā. Tie bija vācu vai krievu tautības ļaudis. Mācības notika vācu valodā, pēc 1875. gada Skolu nolikuma - krievu valodā. Pagasta vai ele-

Irlau Seminar
Irlavas seminārs

Irlavas skolotāju semināra ēka. Pastkarte. Ap 1918. gadu. TMNM 599.

mentārskolu beigušajiem audzēkņiem tika radīta iespēja apgūt ne tikai šīs valodas, bet arī šo tautu kultūras. Tā kā sabiedrībā valdīja pārvācošanas tendences, arī daudzi latvieši centās runāt tikai vācu valodā, vāciskot savus vārdus un uzvārdus. Divdesmitā gadsimta sākuma adresu grāmatās var izsekot šīm izmaiņām. Piemēram, Viesīgās biedrības aktīvis, uzņēmējs, Tukuma apriņķa skolas absolvents Jānis Eihenbergš 1899. gadā vēl bijis Johans Eihenbergš, savukārt Jānis Deičš bijis Ivans Deičš, Ernests Volšmits bijis Ernests Ozoliņš. Kā lasām Tukuma Viesīgās biedrības vēsturē, šie cilvēki latviešu valodu lietoja lielākoties tikai biedrības sanāksmēs.

Liela nozīme ne tikai lauku skolu attīstībā, bet arī lauku kultūrvides veidošanā bijusi Irlavas skolotāju semināram. Pateicoties direktoram K. Zadvovskim, semināristi ne tikai labi pārvaldīja vācu valodu un bija ieguvuši labas zināšanas teorētiskajos priekšmetos, apguvuši tā laika pedagogijas atziņas un prata tās pielietot praksē, tie orientējās arī sabiedriskajās norisēs, bija ieguvuši

darba iemaņas. Viņi bija radināti izmantot semināra bibliotēku, kur tika pasūtīti arī laikraksti latviešu valodā. Pēc semināra beigšanas skolotāji paši veidoja savas bibliotēkas, pasūtīja laikrakstus un ne tikai sniedza mācību programmās paredzētās zināšanas saviem audzēkņiem, bet arī veicināja apkārtējo zemnieku interesi par pasaulē notiekošo, par modernākajām lauksaimniecības metodēm un citām lietām. Līdz šim semināra vāciskā

gaisotne tikusi kritizēta un, salīdzinājumā ar Cimzes semināru Valkā, Irlavas seminārs uzskatīts par visai konservatīvu. Tā tas arī bijis, tomēr jāatzīst, ka, neskatoties uz semināra direktora piekāpšanos Kurzemes bruņniecības prasībām ierobežot mācību programmas apjomu un vairāk nodarbināt audzēkņus lauku darbos, seminārā topošajiem skolotājiem tika ne tikai iedotas zināšanas, bet arī vēlme turpināt literatūras studijas pēc skolas beigšanas, sekot jaunākajām atziņām zinātņu nozarēs un arī lauksaimniecībā. Nav noliedzams arī fakts, ka semināra absolventi iesaistījās nacionālās atmodas kustībā un nacionālās kultūras veidošanā Latvijā un vietējos pagastos. Semināru absolvējis Džūkstes-Lancenīku skolas skolotājs, folklorists Ansis Lerhs-Puškaitis, literāts Ludis Bērziņš, Irlavas semināra pedagogs, ērgelnieks un Pirmo Vispārējo Dziesmu svētku virsdiriģents Jānis Bētiņš, mūziķis Ernests Vigners, Zemītes skolas skolotājs un publicists Jānis Špišs un citi

Tukuma pilsētas pamatskolas pārziņa J. Baltacara izvadīšana pensijā. 1. rindā Jekabs Baltacars ar dzīvesbiedri, 2. rindā no kreisās skolotāji: Ķīkeris, Ūdre, Liepiņa, Meiris, Āronietis, Mauzīte, Cera. Nezināma autora foto. 1926. gads. TMNM 7328.

Latvijā pazīstami sabiedriski un kultūras darbinieki.¹⁵

Jau 1875. gadā no 39 Tukumā aprīņķi strādājošiem skolotājiem 29 bija beiguši semināru.³ Tā kā viņi bija lielākoties vienīgie izglītotie cilvēki pagastā un turklāt ar noteiktiem ienākumiem, viņiem bija iespēja abonēt laikrakstus un pirkt grāmatas. Viņi arī rosināja veidot vietējās bibliotēkas. Viņi parasti palīdzēja arī rakstīt lūgumrakstus valsts instancēm un prata atbildēt uz zemniekus interesējošiem jautājumiem.

Pagasta sabiedrība šos skolotājus atzina un augstu vērtēja. Laika gaitā arī garīdznieku un muižnieku attieksme pret skolotājiem mainījās. Tie respektēja skolotāju autoritāti vietējā sabiedrībā. Skolotāji prata ērģeļu spēli un parasti vēl kādu instrumentu, kas noderēja baznīcas ceremonijās. Skolotāji bija Tukumā Viesīgās biedrības

dibinātāji, biedrību dibinātāji pagastos, bieži vien tie publicējās vietējos laikrakstos un arī lielākos izdevumos, aktīvi iesaistījās pasaku, teiku un tautas dziesmu vākšanā. Skolotāji bieži vien arī organizēja pirmās teātra izrādes. Nereti tie iesaistījās arī politiskajā dzīvē. Piemēram, Tukumā pilsētas skolas skolotājs Andrejs Zvaigzne kopš 1899. gada vairākkārt ievēlēts pilsētas domē un panāca pilsētas elementārskolas dibināšanu. Savukārt šīs skolas pārzinis Jēkabs Baltcars dibināja Viesīgās biedrības kori, kurš piedalījies vairākos Dziesmu svētkos.¹⁶

Skolotāji aktīvi iesaistījās arī 1905.-1907. gada revolūcijas notikumos. Par piedalīšanos mītiņos no darba tika atlaists Irlavas skolas skolotājs J. Vitiņš, par vietējo zemnieku musināšanu - Grenču skolas skolotājs J. Veitholds, par dalību bru-

notās sacelšanās notikumos - Zemītes skolotājs A. Kauss, - Kandavas skolotājs J. Freimanis. Viņš apsūdzēts un tiesāts arī par skolotāju konferenču organizēšanu un nostāšanos pret ticības mācības pasniegšanu skolā. Visi nosauktie ir bijušie semināristi.

Pēc Pirmā pasaules kara daudzi skolotāji iesaistījās vietējo pašvaldību darbā. Piemēram, Kandavas pagastā valdē ievēlēts Kandavas pagastskolas skolotājs P. Kalniņš. Lai netraucētu skolas darbu, skolotājiem tika aizliegts strādāt pašvaldībās. Par skolotāju aktīvo sabiedrisko darbību liecina daudzi piemēri. Cēres pamatskolas pārzinis R. Actiņš bija 1937. gadā dibinātās Cēres lauksaimniecības biedrības valdes priekšsēdētājs, 1938. gadā dibinātās Cēres lopkopības pārraudzības biedrības revīzijas komisijas loceklis. Skolotājs J. Auzenbahs 1940. gadā ievēlēts par

Lamiņu pamatskolas audzēkņi Mežu dienās pie Dzirciema baznīcas. Nezināma autora foto. 1937. gads. TMNM 29956.

Rūmenes pamatskolas audzēkņi Rūmenes muižā. Nezināma autora foto. 1958. gads. TMNM 3058/3.

Cēres lauksaimniecības biedrības priekšnieku. Viņš arī izgudrojis un pagasta zemniekiem demonstrējis ierīci lapu griešanai, maisu turētāju un citas ierīces lauku darbu atvieglošanai.

Padomju okupācijas laikā skolotāju darba galvenais uzdevums gan skolā, gan ārpus tās bija politiskās audzināšanas darbs. Kā uzsvērts 1947. gada skolotāju konferencē, "padomju skolotājam jāaudzina cilvēki, kuri tautas un sabiedrības intereses tur pirmajā vietā". Pirmajos pēckara gados skolotājiem bija jāveic lektoru, aģitatoru pienākumi, jāstrādā vēlēšanu komisijās, jāvada aģitbrigādes un politpulciņi, jāizplata valsts aizņēmuma obligācijas. Dažkārt tiem tika uzdots strādāt arī kolhozu kantoros, lai palīdzētu rēķinvežiem veikt grāmatvedības uzskaiti. Piecdesmito gadu beigās, kad kolhozi un ciemu padomes nostabilizējās un tajās strādāja izglītoti cilvēki, skolotāju darba apjoms nedaudz samazinājās. Tomēr joprojām tie veica lektoru un māksliniecišķās paš-

darbības pulciņu vadītāju pienākumus.

Tukuma rajonā visi koku diriģenti bijuši skolotāji. Jāpiemin Tautas skolotāja, Triszvaigžņu ordeņa kavaliers R. Valdmane, Tukuma Raiņa 1. vidusskolas skolotāja L. Silava, Tukuma bērnu mūzikas skolas ilggadējs direktors Z. Zvagulis, Pūres pamatskolas skolotāja V. Dreimane un citi.

3. Skolotāju ieguldījums lauku ainavas veidošanā

Otra būtiska joma, kurā darbojušies skolotāji, ir lauksaimniecība. To ieguldījums lauku ainavas kā kultūrvides vizuālā tēla veidošanā un kopšanā līdz šim nav novērtēts. Arī šī procesa aizsākumā liela nozīme bijusi Irlavas skolotāju semināram. 1875. gada 25. aprīlī Krievijas ķeizars parakstīja jauno semināra nolikumu, kas apstiprināja jaunās mācību programmas, kurās arvien lielāka uzmanība tika pievērsta lauksaimniecībai, dārzkopībai un biškopībai.¹⁵ Semināristi daļu dienas strādāja semināra dārzā vai bišu

dravā un teorētiskās zināšanas apguva arī praksē. Pēc semināra beigšanas tie savās skolās parasti pielietoja apgūtās zināšanas un prasmes.

Arī pagastu pašvaldības bija ieinteresētas šo skolotāju zināšanu pielietojumā. Parasti skolotājam tika noteikta alga naudā, bieži vien tika dota arī labība un siens skolotāja lopiem un zeme bezmaksas lietošanai. Dažkārt tika izvirzīti vēl kādi papildus noteikumi. Piemēram, Cērkstes pagasts 1890. gadā noslēgtajā līgumā ar skolotāju Andreju Bergmani papildus citiem nosacījumiem uzdevis skolotājam līdz 1891. gada rudenim, tātad viena gada laikā, par saviem līdzekļiem iestādīt augļu dārzu un nākotnē to labi kopt. Deviņpadsmitā gadsimta beigās gandrīz pie katras skolas bija iekopts dārzs. Džūkstes pagastā skolotājam Ē. Veinbergam skolas dārzā bijuši 170 augļu koki un vairāk nekā 100 ogu krūmi. Vēl 20. gadsimta 20. gados pagastu pašvaldību līgumos ar skolotājiem tika atrunāti zemes apstrādāšanas noteikumi. Slampes pamatskolas skolotājam F. Hohfeldam pagasts maksāja 500 rubļu lielu algu, bez maksas iznomāja zemi, stalli un dzīvokli skolas namā, bet noteica, ka katru rudenī skolotājam ir jāiesēj trīs pūrvietas rudzu ar pagasta sēklu un, aizejot darbā citur, sējums jāatstāj pēcnācējam.

Nepašaubāmi, dārza kopšana bija ne tikai skolotāja vaļasprieks, bet arī papildus ienākumu avots. Divdesmitā gadsimta 20. gados Praviņu pamatskolas pārzinis Jūlijs Kalniņš nomāja 9 ha pagasta zemes un nodarbojās ar dārzkopību un sakņkopību, audzējot stādus, augļus un

ogas tirgum. Talsu-Tukuma pamatskolu inspektors J. Zālamans pat aizrādījis skolotājam, lai šī blakus nodarbe ne-traucētu skolas darbam.²

Skolotāji sniedza zināšanas arī saviem skolēniem un rīkoja pasākumus pagasta zemiņiem. Piemēram, Cēres pagastskolas skolotājs O. Grundmanis svētdienās rīkoja biškopības kursus.

Divdesmitajos gados pamatskolu mācību programmās tika uzsvērti skolēnu praktisko nodarbību nepieciešamība. 1925. gadā aptuveni viena trešdaļa priekšmetu veicināja praktisko darbību. Pie skolām tika ierīkoti izmēģinājumu lauciņi un parasti arī kokaudzētavas. Skolēni tika apmācīti koku acošanā, potēšanā, vainagu veidošanā un tamlīdzīgās lietās. 1921. gadā Tukuma apriņķa skolās tika veikta vecāku aptauja par skolas darbību un nepieciešamajiem mācību priekšmetiem. Vairumā gadījumu vecāki izteica vēlmi, lai bērni apgūtu dārzkopību un biškopību. Šis zināšanas lieti nodevēja ikvienam, īpaši tiem skolēniem, kas nevarēja turpināt mācības un kuriem bija jāpalieliek lauku saimniecībās. Pūres pamatskola bija viena no pirmajām Tukuma apriņķī, kur tika ierīkots izmēģinājumu lauciņš. Skolas dārzs bija iekopts jau 19. gadsimta beigās. Skolotājs J. Rozentāls šo darbu turpināja. Viņš arī ieviesa tradīciju absolventiem dāvināt ābeles stādu, lai to iestādītu pie mājas un tiktu veidoti augļu dārzi. Daudzās apkārtnes mājās vēl atrodamas šīs vecās ābeles.

Tās skolas, kas tika izvietotas bijušo muižu kungu namos, turpināja kopt muižu dārzus. Trīsdesmitajos gados

Tukuma 2. (krievu) vidusskolas ēka. Nezināma autora foto. Ap 1960. gadu. TMNM 4445.

tika akcentēts skaistā princips un tika veidoti parki un apstādījumi pie skolām. Moderni apstādījumi tolaik izveidoti pie jaunuzbūvētajām skolām Tumē,¹⁹ Praviņās, Kandavā, Tukumā un citur. Skolēni iesaistījās arī Mežu dienās, stādīja bērzu birzis, alejas gar ceļiem. Dažkārt koki tika stādīti par godu kādam notikumam. Pie Tukuma vidusskolas ēkas skolēni kopā ar Valsts prezidentu K. Ulmani 1935. gadā iestādīja ozoliņu. Jāpieņem arī fakts, ka kara gados pēc skolotājas L. Braucējas iniciatīvas pie Smārdes skolas tika iestādīti kociņi 1941. gadā uz Sibīriju deportēto bērnu piemiņai.

Piecdesmitajos gados skolu izmēģinājumu lauciņos bija obligāti jāveic eksperimenti un jāstāda kukurūza, jāaudzē koksagāzns un citas eksotiskas kultūras. Tā kā kolhozos trūka tehnikas un arī darbaspēka, skolēniem bija jāuzņemas šefība par noteiktiem laukiem, siltumnīcām un gan brīvlaikā, gan arī mācību gada laikā tur jāstrādā. Piemēram, Lestenes septiņgadīgajā

skolā 1953./54. mācību gadā iestādīja kartupeļus kvadrātlīdzdās 6 ha platībā, kukurūzu 0,2 ha platībā un 800 ogulājus. Līdzīgi uzdevumi tika doti arī citām skolām, un rezultāti iespaidoja sociālistiskās sacensības vērtējumu.

1966./67. mācību gadā sākās pāreja uz jaunajām mācību programmām un, no vienas puses, tika modernizēts mācību saturs un uzsākta sistematiska zinātņu pamatu mācīšana ar 4. klasi, no otras puses - ieviesti profesionālās apmācības kursi. Tukuma 2. vidusskolā varēja apgūt šoferu vai mašīnrakstītājas arodu, Kandavas internātvidusskolā - lauksaimniecības mehānizatora vai dārzkopja-biškopja specialitāti. Šeit bija arī sava palīgsaimniecība ar septiņām slaucamām govīm, jaunlopiem, sivēnmātēm, divām siltumnīcām. Skolas dārzniecība ne tikai nodrošināja skolas ēdnīcu, bet deva arī ienākumus skolai. Līdzīgi darbojās arī Matkules skolas palīgsaimniecība.¹⁸ Laikā, kad skolas iespējas bija visai ierobežotas, skolotāju zināšanas

un entuziasms nodrošināja skolas izaugsmi un arī vietējā pagasta attīstības iespējas.

Savukārt Engures vidusskolā kopš 1976. gada varēja apgūt 2. klases matroža un zivju apstrādātājas profesiju. Šobrīd profesionālā apmācība skolās vairs netiek veikta. Vienīgi Engurē notikusi tālāka attīstība un no profesionālās apmācības kursa izaugusi jūrskola.

Nobeigums

Pētījuma rezultātā ir apzināta lielākā daļa Tukuma rajona teritorijā pastāvējušo vispārējās izglītības iestāžu. Pilnīga informācija ir tikai, sākot ar 1897. gadu un par pagastu skolām. Diemžēl dažkārt par baznīcu un muižu skolām informācija ir visai nepilnīga.

Šī pētījuma rezultātā ir apzināti arhīva materiāli par Tukuma baznīcas skolu 18. gadsimtā, kas apliecina, ka skola ir eksistējusi kopš 17. gadsimta, pārtraukusi darbību mēra laikā, atjaunojusi darbību un pastāvējusi līdz Pirmajam pasaules karam.

Skolu attīstība iedalāma vairākos periodos.

Septiņpadsmitajā un astoņpadsmitajā gadsimtā ir pastāvējušas baznīcas skolas Tukuma un Kandavas miestos, kā arī privāta apmācība atsevišķās muižās un mājniecība atsevišķās zemnieku mājās.

Pirmās valsts finansētas skolas - apriņķa skola un elementārskola - atvērta 1806. gadā Tukumā. Vairāki šīs skolas absolventi ir strādājuši par skolotājiem lauku skolās. Skolu tīkla attīstība laukos bijusi atkarīga no valsts izglītības politikas un no pašvaldības iespējām skolu atvērt un uzturēt, kā arī no vietējo mācītāju un muižnieku ieinteresētības.

Deviņpadsmitā gadsimta beigās katrā apriņķa pagastā bijusi pagastskola.

Skolu attīstībā liela nozīme bijusi Irlavas skolotāju semināram kā izglītības un kultūras centram un kā lauksaimniecības modernizācijas veicinātājam. Šī perioda skolas sniedza saviem audzēkņiem gan teorētiskās zināšanas programmas ietvaros, gan arī praktiskā darba iemaņas un modernās lauksaimniecības metodes. Skolotāji šajā laikā posmā sāka veidot skolu dārzus, izglītoja pagasta zemniekus un organizēja pagasta sabiedrisko dzīvi. Skola kļuva par pagasta kultūras centru. Jaunuzceltie nami un dārzi ienesa arī jaunas, līdz tam nebijušas iezīmes lauku ainavā.

Veidojoties neatkarīgai Latvijas valstij, veidojās arī jauna skolu sistēma. Tika radītas iespējas visiem lauku bērniem apmeklēt skolu un iegūt četrtklasīgu izglītību, kā arī turpināt mācības otrās pakāpes skolās. Šai laikā līdz ar moderno dzīvesveidu un pasaul-

les uzskatu skolās ieviesti arī modernie tehnikas līdzekļi un veidoti dekoratīvi apstādījumi un parki. Tiek uzsākta aleju un birztalu veidošana skautumam un ne tikai praktiskai vajadzībai. Īpaša gaisotne veidojās skolās, kuras izvietotas bijušajās muižās, kas līdz tam zemniekiem nebija pieejamas.

Padomju okupācijas periodā skola tikusi politizēta un arī skolotāji kalpoja par ideoloģiskās audzināšanas instrumentiem. Skolēni tika iesaistīti praktiskos darbos ne tikai skolas izmēģinājumu laucīnā, bet arī vietējā kolhozā. No vienas puses, mācību process bieži vien tika traucēts un nepietika laika priekšmetu apguvei, no otras puses - skolēni iepazīna jaunas eksperimentālas metodes un ieguva arī zināšanas lauksaimniecībā. Jānorāda, ka skolēni iepazīna arī skaudro dzīves realitāti.

Kopš 20. gadsimta 70. gadiem skolās praktisko darbību veicinošo priekšmetu skaits ir samazinājies un mā-

Apšuciema astoņgadīgās skolas ēka. Nezināma autora foto. 1976. gads. TMNM 9098.

cību programmas orientētas uz zinātņu pamatu apguvi. Lai kompensētu atrautību no dzīves, skolēniem vidusskolās tika dota iespēja apgūt arī kādu lauksaimniecībā nepieciešamu profesiju.

Līdz mūsdienām skolas pakāpeniski atteikušās no pagasta (ciema) kultūras dzīves organizatora lomas, jo šo funkciju pilnībā pārņēmuši kultūras nami un bibliotēkas. Arī zemnieku izglītošanas funkciju ir pārņēmušas citas institūcijas. Pēc mazo skolu likvidācijas un skolu modernizācijas mainījusies arī skolas nozīme pagasta kultūrvi-

dē. Mūsdienu skola akcentē personības izaugsmes virzību un harmoniskas vides veidošanu skolā, ne tik daudz pagasta mērogā.

Literatūras saraksts

Arhīvu un Tukuma muzeja materiāli

1. Latvijas Valsts Vēstures arhīvs 628. fonds, 1. apraksts, 1. lieta.
2. LVVA 6642. fonds, 1. apraksts, 226. lieta.
3. Centrālais Valsts vēstures arhīvs Pēterburgā 91. fonds, 3. apraksts, 486. lieta.
4. Tukuma zonālais valsts arhīvs 38. fonds. Vēsturiskā izziņa.
5. TZVA 128. fonds, 1. apraksts, 7. lieta.
6. TZVA 128. fonds, 1. apraksts, 185. lieta.
7. 10. piecgades rādītāji Tukuma rajonā. 1988.
8. Tukuma apriņķa skolu valdes lieta. - TMNM Nr. 7852.

9. Kurzemes zemnieku brīvlaišanas likumi. Mītava, 1818.

Literatūra

10. Rokasgrāmata pašvaldību darbiniekiem. Leta, Rīga, 1926.
11. Skola padomju Latvijā. A. Buiļa red. Zinātne, Rīga, 1977.
12. Vičs A. Latvijas skolu vēsture, 2. grāmata. Rīga, 1940.
13. Virbulis A. Tukuma draudze un baznīca. Rīga, 1937.

Nepublicētie materiāli

14. Goldmane S. Sociālistiskie pārkārtojumi Tukuma apriņķa skolās. 1940.-1941. Diplomdarbs. LVU, 1979.
15. Matkules pamatskolas arhīva materiāli.
16. Tumes skolas hronika. 1920. - 1944. V. Sējas kolekcija.
17. Sarakste ar Prēdeli. R, 1996. - 1999.
18. Zubovas E. privātā kolekcija.

Ināra Znotiņa

LIECĪBAS PAR SKRODERA AMATU UN APGĒRBU VĒSTURI TUKUMA MUZEJA KRĀJUMĀ

SKRODERA AMATS

"Beidzot māte arī pielaidās: tā kā tā skroderis jāsaucot, pēdējais kamzolis jau pavisam nodriskāts, elkoņi izdirāti, arī lielajiem jāšujot. Pasaukšot Virmulī, tas esot čaklāks šuvējs.

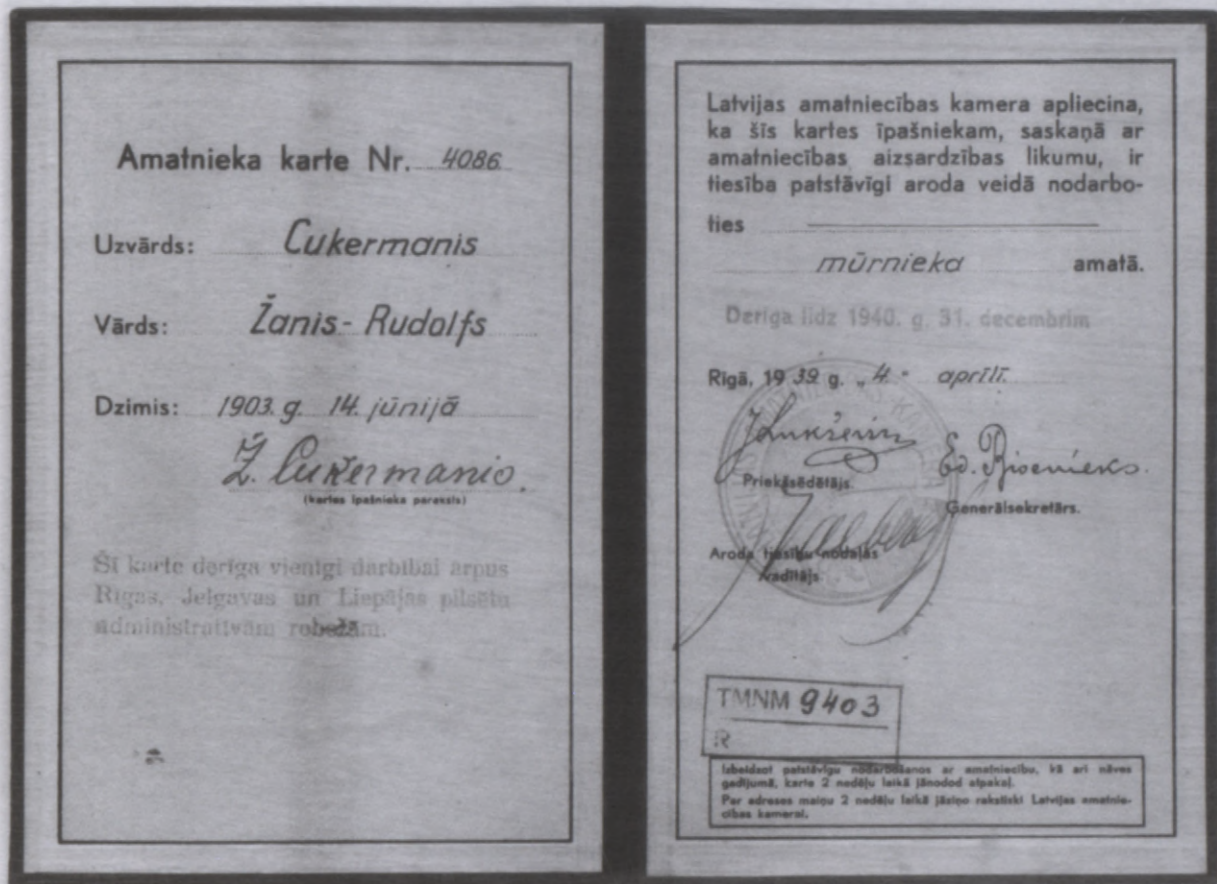
Atnāca Virmulis, mazs, mazs vīriņš ar kumpumu mugurā un šķērēm un pletizeri rokā. Atnesa māte no klēts pelēko pusvadmalas baķi un lika mani pie mēra.

"Jūs, skroder, viņam labi uzlaižat, augošs bērns," māte pieteica.

Kaulējos vēl, lai bikses nešuj ar borsti un šeldumu, bet kā lielajiem - priekšā pogājamas un ar vesti, bet māte uz to nebija piedabājama.

Virmulis noāva kurpes, uzsedās uz galda, un līdz vakaram jau bija gatavas bikses un pa pusei arī kamzolis. Svētrīt varēju iet uz kāzām jaunajās drēbēs. Bikiņas bi-

ja iznākušas tādas pašiņas, tikai drusku pāri ceļiem. Bet Virmulis paskaidroja, ka tādas jau esot šelduma bikses. Manas vecās gan vēl tagad bija līdz auklu sienamām vietām. Bet par to kamzolis bija padevies paprāvāks: piedurknes bija plaukstas platumā jāatloka, tā kā gaišā kreklu drēbes odere izskatījās kā baltas aproces. Arī garums bija gandrīz līdz ceļiem, tikai drusciņ īsāks par bikiņām. Par platumu neesot ko skumt, tur varot pogas pāršūt viens

Amatsnieka karte, izdota mūrniekam Žanim Rudolfam Cukermanim 1939.gads., TMNM 9403.

Septītās kategorijas
gada

RŪPNIECĪBAS ZĪME
tūkstoš deviņi simti divdesmit *šestam*
gašam.

Derīga līdz 1926 g. 31. decembrim.

Maksā 1 latu.

Apriņķa nod. *7* latu.
Pilsētas nod. *7* latu.

N^o *688*

Uzņēmuma nosaukums
Dabmīko

Ipašnieka vārds, uzvārds un tāva vārds:
Kristaps Krūmiņš - Talsos.

Kur uzņēmums atrodas:
Talsos, Tukuma iel. A/4

Zīmi izsniegusi: **LATVIJAS**
TALSU NOD. *J. Jauratz* 1926 g.

Zīmogs: Zīmogs

Paraksti: *Kristaps Krūmiņš*
[Signature]

Izvilksim no notekumiem sk. otrā pusē.

Rūpniecības zīme, izsniegta Kristapam Krūmiņam Talsos, 1926. gads. TMNM 3877.

Skrodera amata apgūšana Džūkstes pagastā pie skroderienes Emilijas Zēvaldes: no kreisās Emilija Zēvalde, Olga Alstere (prec. Zēvalde), Emma Ezerniece. 20. gs. 20. gadi. Nezināma autora foto. TMNM 28598.

un divi. Māte gan ieminējās, lai vēl nepāršujot, varbūt viss kamzols labāk derēšot Dāvim.

Atsauca Dāvi, bet tas, pārgalvis, atteicās to ir mugurā vilkt, man šūts, man jāvalkā-jot."

Tā par skrodera darbu savā grāmatā "Pastariņa dienasgrā-mata" rakstīja Ē. Birznieks-Upītis.¹

Skrodera darbs kā viens no amatnieku darba veidiem ir atspoguļots arī Tukuma muzeja ekspozīcijā "Latvietis un viņa kungs".

Skrodera amats kā atsevišķa nozare latviešu etnogrāfijā ir maz pētīta. Arī mūsu muzejā nav daudz informācijas par skroderiem Tukumā un apriņķī. Apzināti skroderi ir meklēti komplekso ekspedīciju laikā 20. gadsimta 90. gados, bet vairumam ar skrodera darbu saistītiem priekšmetiem ir gadījuma raksturs.

Par savām skrodera gaitām Jaunsātos ekspedīcijas laikā 1991. gadā stāstīja Ansis Dan-

ga, kurš jau toreiz bija cienījamā vecumā (dzimis 1908. gada 14. janvārī). Skrodera amatu viņš bija mācījies pie drēbnieka Kadaša Tukumā, Lielā ielā 7, bet meistars pats nekādu dokumentu nedrīkstēja dot. To varēja dabūt tikai Amatniecības kamerā Rīgā, par ko turklāt bija jāmaksā zināma naudas summa. Ilgu laiku A. Danga strādāja Rīgā, bet pēc nelaimes gadījuma atnāca atpakaļ uz Tukuma apriņķi, nopirka savu šujmašīnu un sāka šūt Jaunsātu muižā.

Viņš nebija vienīgais skroderis šai apvidū, jo mācītājmuižā strādāja vēl divi brāļi Bērziņi.²

Pēc padomju varas nodibināšanās 1940. gadā skroderim kā individuālā darba veicējam uzlika nodokli - 12 tūkstošus rubļu. Tā kā tādu summu A. Danga nomaksāt nevarēja, vajadzēja sākt strādāt lauksaimniecības arteli.³

Tukuma muzeja krājumā nav Latvijas Amatniecības kameras izdotas amatnieka kar-

tes skroderim, taču ir citiem amatniekiem izdotās apliecības.⁴ Turklāt drēbniekam bija jāizņem arī Rūpniecības zīme. Kā piemērs tai mūsu krājumā ir apskatāma Kristapam Krūmiņam Talsos 1926. gadā izdota Septītās kategorijas gada Rūpniecības zīme.⁵

Džūkstes pagastā pie vietējās meistarienes Emilijas Zēvaldes gadu šūt mācījās Olga Astere (precējusies Zēvalde). Meistarei bija vairākas mācekles, parasti - divas vai trīs. Šūties nāca vietējās saimnieces, draudzenes, paziņas. Bieži vien skroderienei maksāja graudā. Ar Olgu Zēvaldi muzejnieki iepazīs Džūkstes ekspedīcijas laikā, pierakstot atmiņu stāstījumu un iegūstot fotogrāfijas.⁶

Izrādās, ka skroderi ir bijuši arī mūsu novadnieka Jēkaba Jansona-Saivas, kurš nāk no Pūres pagasta "Birzniekiem", vecāki. Viņi klejojuši no vienas vietas uz otru, šūdami apkaimes iedzīvotājiem.

Labs skroderis bija Ferdinands Rozentāls, kurš dzīvoja un strādāja Irlavas muižā. Viņš dzimis 1875. gadā Grenču pagastā un priekš tā laika bija izglītots cilvēks, interesējās par kultūru, literatūru, zināja daudzas teikas un pasakas. Savas dzīves laikā viņš ticis ar daudziem izciliem novadniekiem: Jāni Bētiņu, Ati Ķeniņu u.c. Iespējams, ka arī šuvis viņiem.⁷ Interesanti, ka katru sašūto apģērba gabalu viņš ir ierakstījis speciālā uzskaites grāmatā, kuru vedis 23 gadu garumā no 1893. līdz 1915. gadam. Tur ir rūpīgi ierakstīti gan māju nosaukumi, gan uzvārdi, gan padarītais darbs un saņemtā summa. Pašlaik šī uzskaites grāmata ir nonākusi Tukuma muzeja krājumā.⁸

Skrodera Ferdinanda Rozentāla dēla Kārļa kāzas ar Katrīnu Krastiņu. 1. rindā 4. no kreisās sēž F. Rozentāls, 5. A. Rozentāle, 8. P. Krastiņa. 1938. gads. Nezināma autora foto. TMNM 31706.

DARBA RĪKI

Skrodera galvenais amata rīks ir šujmašīna. Jāsaka gan, ka līdz pat 19. gadsimta 60. gadiem skroderi šuva apģērbu ar rokām, jo šujmašīna vēl nebija izgudrota. Tukuma muzeja krājumā ir trīs šujmašīnas. Diemžēl neviena no tām nav darba kārtībā. Divas šujmašīnas ir kājminamās, bet firmas gan ir maz pazīstamas - "Nanmaschinen Fabrik Karlsruhe-Hains & NEU"⁹ un "Actien-Gesellschaft Berlin"¹⁰ no Vācijas. Pēdējās firmas šujmašīna ir iegādāta vēl pirms Pirmā pasaules kara un muzejā nonākusi no Matkules ciema. Trešā šujmašīna ir firmas "FRISTER-ROSSMAN"¹¹ ar rokas piedziņu, pirka pēc

Pirmā pasaules kara. Muzejā tā nokļuvusi 1981. gadā. To dāvinājis Kaives mežniecības meža meistars Imants Mazbergs.

No vēstures zināms, ka pirmo šujmašīnu pasaulē izgudroja Tomass Seints, kurš 1790. gadā ieguva patentu. Šī šujmašīna bija paredzēta galvenokārt ādas šūšanai, tomēr tā netika dzīvē izmantota un izgudrotājam no tās nebija nekāda labuma.¹²

Pagāja ilgs laiks. Arvien vairāk un vairāk radās nepieciešamība pēc ātrāk un kvalitatīvāk izgatavota apģērba, sevišķi pēc uniformām. Un tikai pēc 40 gadiem - 1830. gadā franču drēbnieks Bartolo-

mejs Timonjē pieteica patentu savai pirmajai ķēdišu dūrienu šujmašīnai, kas bija darbināma ar pedāli un izdarīja vairāk nekā 200 dūrienu minūtē. Līdz 1841. gadam B. Timonjē bija attīstījis savu pirmo šujmašīnu tik tālu, ka ar to varēja šūt, un ierīkoja savu fabriku apģērbu šūšanai. Bet satracinātie skroderi jutās apdraudēti un nodedzināja Timonjē fabriku. Savukārt Timonjē sāka visu no gala, un 1848. gadā darbu atsāka arī viņa apģērbu fabrika. Taču nepagāja ne ilgs laiks, kad to piemeklēja iepriekšējās liktenis. Lai spētu atjaunot fabriku trešo reizi, Timonjē jutās pārāk sagrauts un mira lielā nabadzībā 1857. gadā.

Devītais gads. 1901.

		Ipaši mācītāji		un mānītiņi	
		7 rub. 20 kop.		7 rub. 20 kop.	
Mai	6 d				
"	6	Rosemniekos	Janis Gulbis	1	30
"	6	"	Mixel Kāne Lejas Krausē	—	40
"	13	Kūpniekos	Krišs Glafer	6	—
"	14	"	Kūpniekam	—	80
"	19	Lejas Krausē	Kāne	5	—
"	26	"	Mixel Mahrten Kāne	4	60
"	30	Mūttrauphos	Ans Bahris	2	20
"	31	"	Lapa	1	25
"	31	"	Krausis	—	15
		Summa		28	90
Juni	2	Rosemniekos	Kalnin Krolavas Leishis	—	90
"	4	"	Freiman Alāis	2	50
"	6	"	Grīnsteins Pīpšas	1	30
"	6	"	Kvains Kalolauos	2	50
"	7	"	Krausē Meshimigēlos	2	40
"	8	"	Lingenberg Tūms Lejos	—	80
"	9	"	Lapa Mūttrautos	—	20
"	9	"	Vilhman Rosemniekos	—	15
"	9	"	Prūža Vēlaunos	—	90
"	11	Moska Pūjēlos	Ans Kānes Kīpšhos	2	—
"	16	"	Fahns Šimperman	4	10
"	23	"	Frits Šimperman	6	50
"	28	"	Kinnopski	3	45
"	30	Rosemniekos	Frīdrihs Vērsahē	2	20
				31	50
Juli	2	Rosemniekos	Prasins Bīrshu suomal.	—	25

"Singer" šujmašīnu sabiedrības rīkote bezmaksas izšūšanas un piegriešanas kursi 20. gs. 30. gadi. Nezināma autora foto. TMNM 30344.

Gandrīz vienlaikus ar B. Timonjē Francijā 1833. gadā otrā pasaules malā - Ņujorkā arī Valters Hents izgatavoja pirmo šujmašīnas modeli. Taču Hentam tā arī neizdevās iegūt patentu.

1845. gadā Elijs Houss konstruēja Henta šujmašīnas uzlabotu modeli, bet viņa šujmašīna nespēja pēc katra dūriena pārbīdīt audumu. Vēlāk spējīgais un talantīgais mehāniķis Izaks Merits Zingers izmantoja viņa šujmašīnas labās īpašības un novērsa tās trūkumus, un pārsteigtajai amerikāņu publikai savu šujmašīnu nodemonstrēja 1851. gadā.

Zingers savu izgudrojumu drosmīgi piedāvāja mājasmātēm, bet 1856. gadā viņa kompanjonam ienāca prātā geniāla un neticama ideja: pārdot šujmašīnu uz nomaksu. Tai laikā tās pilnā maksa bija 50

dolāru, bet to savā īpašumā varēja iegūt, pirmo reizi iemaksājot piecus dolārus un turpmāk maksājot trīs dolārus katru mēnesi līdz pilnai izmaksai. Tā kā katra sevi cenoša amerikāņu mājasmāte gribēja iegūt īpašumā šo jaunizgudrojumu, šujmašīnas ce-

na kāpa līdz pat 100 dolāriem. Zingera izgudrotā šujmašīna ātri guva piekrišanu pircēju vidū. No Amerikas tā atceļoja uz Eiropu, un arī šeit Zingers ierīkoja vienu fabriku pēc otras.¹³

"Zinger" šujmašīna turpināja savu uzvaras gājieni un bija

Šuvēja Eizēnija Baumanē pie šujmašīnas "Pfaff". 20. gs. 20.-30. gadi. Nezināma autora foto. TMNM 30298/3.

I. Vitolas vecāku kāzas Dobeļē, 1930. gads. F. Kalniņa foto. TMNM 16739.

viena no pazīstamākajām un populārākajām šujmašīnām Latvijā 20. gadsimta 20. un 30. gados. Tai laikā ļoti populāri bija arī "Zinger" firmas riko tie kursi. Taču bez "Zinger" firmas šujmašīnām Latvijā bija pazīstamas arī "Imperial", "Grover zu Bacer", "Howe", "Humbolt", "Titania", "Pfaff" un citas.

Bez šujmašīnas skroderim bija nepieciešama arī olekts mērīšanai. Tukuma muzeja krājumā ir gan pavisam vienkāršas olekts, gan arī greznas, pat rotātas ar zilonkaulu. Vecākās olekts ir divas. Vienai no tām ir gravējums "1876",¹⁴ un tā ir 81 cm gara un nākusi no Matkules. Otrā ir datējama ar 19. un 20. gadsimta miju.¹⁵ Tā ir 82,5 cm gara un nākusi no Praviņām. Citas olekts nav tik vecas. Tās darinātas vai nu 20. gadsimta sākumā, vai 20. un 30. gados. Visvairāk olekts muzeja krājumā ir no Vānes puses - kopskaitā trīs.¹⁶

Latvijā olekts senāk bija izplatīts garuma mērs, kas bija atvasināts no cilvēka rokas stilba garuma (50 - 65 cm).¹⁷ Tukuma muzeja kolekcijā gan neviena olekts nav tik īsa, jo tās ir 81 cm līdz 90 cm garas.¹⁸

APĢĒRBI UN TO MODE

Apskatot muzeja šūto apģērbu kolekciju, t.i., blūzes, kleitas, mēteļus, mēs nevaram izsekot līdz modes tendencēm pagājušajā gadsimtā, jo apģērbi muzeja krājumā ir ienākuši, nevis vācot tos ar nodomu izsekot līdz modei, bet dēļ cilvēka personības, kam tērps piederējis, vai notikuma, kam šis tērps bijis domāts. Piemēram, muzeja krājumā ir blūze, kas Otrā pasaules kara beigās ir izgatavota no izpletņu lēcēju grupas biedru uzdāvināta auduma gabala.¹⁹ Tikai viena blūze muzeja krājumā ir datējama ar 20. gadsimta sākumu. Tā ir balta mežģiņu blūze ar īsām piedurknēm.²⁰ Pārējās četras blūzes, kas glabājas muzejā, ir 20. gadsimta 70. un 80. gadu darinājumi.²¹

Nezināmas sievietes. 19./20. gs. mija. TMNM 5326.

Nezināma sieviete. 20. gs. sākums. TMNM 29677/1.

No Tukuma muzeja krājumā esošajām kleitām īpaši vērtīga ir kāzu kleita,²² kas darināta 20. gadsimta 30. gados un ir nākusi no Irlavas pagasta. Kleita ir darināta no zīda. Tā ir ar iešūtām piedurknēm, divdaļīga, lejasdaļā ar volānu, midi garuma. Muzeja krājumā ir arī fotogrāfija, kurā redzama šīs kleitas valkātāja kāzu

Nezināms vīrietis. A. Erdmaņa foto Tukumā. 20. gs. sākums. TMNM Pgm 1196.

Vilis Ķite ar pirmo divriteni Latvijā pie Pūres. 20. gs. sākums. TMNM 10905.

dienā.²³ Pārējās muzeja krājuma kleitas ir lielākoties 20. gadsimta 70. un 80. gadu ražojums.²⁴

Tērpus un modi 20. gadsimtā vislabāk var apskatīt Tukumā muzeja krājuma bagātajā fotogrāfiju kolekcijā, kuru aplūkojot, var izsekot modes tendencēm visa gadsimta garumā.

Divdesmitā gadsimta sākumā vēl turpinājās iepriekšējā gadsimta mode. Ap 1902. gadu dāmām modē nāca jauna veida korsetes, kas pazudināja vēdera un gurnu līnijas, toties dāmu padarīja taisnu un slaidu. Slaidais viduklis vēl tika izcelts ar platu jostu. Tērpi vēl arvien bija gari un nosedza dāmu kājas tā, ka redzami bija tikai kurpju purngali. Blūzes daļai bija raksturīgas iešūtas kuplas piedurknes. Priekšdaļa bieži vien bija nošūta ar sikām šuvītēm un parasti ar stāvapakli. Tērpu papildināja platas cepures, ko rotāja lentas un spalvas. Viesību tērpi bija bagātīgi rotāti ar mežģinēm, krokojumiem,

nošuvēm. Tērpu papildināja pieskaņoti apavi un rotaslietas.

Ikdienas un darba apģērbi bija vienkārši: blūze, svārki, īsa virsjaka vai garāks mētelis, bet galvā neliela cepure. Ziemas virsapģērbam raksturīgas lielas apkakles, pelerīnes. Tērpu kopumā papildināja mufe.

Arī vīriešu modē 20. gadsimta sākumā nekas īpaši nemainījās. Par vīriešu modes noteicēju bija kļuvusi Anglija. Angļu izveidotais apģērba modelis bija ērts, krāsā un piegrieztņē neuzkrītošs. Nelielu dažādību ienesa vestes un kaklasaites. Pašausta auduma šūtos svārkus nomainīja pilsētas fabrikā ražota materiāla šūtie uzvalki.

Dažus gadus pirms Pirmā pasaules kara vīriešu apģērbu ietekmēja sports. Savukārt Pirmā pasaules kara laikā zināmas pārmaiņas ienesa karavīru uniformu veids un krāsa.

E. Mucenika tēvs ar krustdēlu Ernestu, 20. gs. sākums. TMNM 16701.

Vera Žagare 20. gs. 20. gadi. TMNM 28676.

Bērnu apģērbam uzmanību sāka veltīt tikai 19. gadsimta otrajā pusē, kad bērniem sāka radīt apģērbu, kas atbilda viņa ķermeņa izmēriem. Zēnu bikses parasti bija līdz potītēm, bet 19. gadsimta 60. gados bija arī īsas un pusgaras. Tad liela nozīme bija zeķēm un kurpēm. Ap 1870. gadu modē nāca matrožu formas apkakles veids. Šī matrožu formas apkakle vēl saglabājās 20. gadsimta 20. gados.

Meiteņu apģērbs bija krāšņāks un bagātāks. To vairāk ietekmēja modes tendences. Svārku daļa bija kupla, zem tiem bija redzami vai nu volāniem rotāti bikšu gali, vai apakšsvārki. Vēsākā laikā meiteņu plecus sedza pelerīne, bet ap kaklu lika biezu šalli. Gan vasarā, gan ziemā meiteņu, tāpat kā sieviešu, galvas sedza cepures.

Divdesmitā gadsimta 20. gados ļaužu dzīve stabilizējās. Cilvēki steidzās priecāties un atgūt kara laikā zaudēto. Modē nāca čarlstons un arī kriet-

Johanna Lonfelde svētku tērpā. Ž. Berga foto. 20. gs. 20. gadu beigas. TMNM 31888.

ni išākas kleitas. Sieviete vairs apģērbā nejutās ierobežota. Tērpus darināja ne tikai no vilnas, lina un kokvilnas, bet ķīmiķi bija radījuši acetātzīdu. Laika posmā no Pirmā pasaules kara līdz 1928. gadam kleitas šūšanai nepieciešamais

Divas sievietes ziemas apģērbā. 20. gs. sākums. O.P. Lessina foto. Tukums-Kemerī. TMNM Pm 1130.

auduma gabals samazinājās par 11 metriem.²⁵

Trīsdesmitajos gados tērpu izgatavošanā parādījās arvien jauni audumu veidi un šodien jau nedaudz aizmirsti nosaukumi: krepdešīns, krepsatēns, džersepa, vilnas marokēns, kreptomēns utt. Katrā 20. gadsimta 20. un 30. gadu populārā žurnāla "Atpūta" numurā vesela lappuse bija veltīta modei. Kādā "Atpūtas" numurā ir šāds apraksts: "Jāņa maizes krāsas krepa dienas apģērbs. Piedurknes no rozā krāsas krepa rosille." Vai arī šāds: "Tumši zils baltiņiem punktiem marokēna kostīms ar baltu blūzīti ir visiem gadījumiem elegants un neapnikstošs ģērbs."²⁶

Daudzās fotogrāfijās pie ziemas apģērba redzams tāds aksesuārs kā mufe. Tukuma muzeja krājumā ir četras mufes.²⁷ To forma ir vienāda: cauruļveida ar oderi. Skaista mufe²⁸ ir piederējusi ilggadējai teātra spēlētājai Lizei Kopmanei. Tā ir no melna plīša ar ādas apdari, iekšpusē - drēbe. To darinājusi pati L. Kopmane 1915. vai 1916. gadā Roslavā, Krievijā.

Mufes kā apģērba sastāvdaļa bija lietošanā ilgi. Tās vēl valkāja pēc Otrā pasaules kara, bet vēlāk mode kļuva praktiskāka un vēlākās paaudzes vairs mufi nepazist.

Četrdesmito gadu sākums saistās ar Otro pasaules karu. Cilvēkus māca citas rūpes, tāpēc visā Eiropas modes pasaulē vērojams neliels apstākums. Modē vērojami lietišķi kostīmi. Par modes centru pirmo reizi kļūst Amerika.

Arī pie mums mode kļuva piezemētāka un praktiskāka. Cilvēkiem vairāk bija jādoma par izdzīvošanu. Apģērbi vai-

Lilija Kronberga. 20. gs. 50. gadu sākums. TMNM 19491.

rāk apliecināja katra cilvēka personīgo izdomu kā atsvaidzināt tērpu, nekā ar materiālajām iespējām. Bieži vien tērpi bija sakombinēti no diviem vai pat vairākiem audumiem, bet kopumā izskatījās labi.

Piecdesmitajos gados lielais pieticības laiks jau bija pagājis. Sievietes kā vienmēr gribēja izskatīties elegantas un modernas. Modē bija kuplas kleitas, izceļot sievietes vidukli. Piecdesmito gadu otrajā pusē mode kļuva vēl praktiskāka, un parādījās trapeceveida kleitas, kurām audumu vajadzēja vēl mazāk. Vien skolniecēm gan svētkos, gan ikdienā bija jāvalkā forma ar priekšautu.

Sešdesmito gadu sākumā bērnišķīgums modē bija sniedzis galējo robežu - bija radies mini. Mini valkāja visas sievietes, neskatoties ne uz saviem gadiem, ne auguma īpatnībām. Par mini bija pat sacerētas dziesmas. Visā sadzīvē bija ienākusi ķīmija, un arī audumu pasaulē parādījās jauni nosaukumi: neilons, kaprons u.c. Virieši citi-

gi valkāja neilona kreklus, lai gan tie bija neveselīgi, bet meitenes savus izlaiduma tērpus noteikti gribēja no kaprona.

Septiņdesmitajos gados sākās mini-midi-maksi karš modes pasaulē. Līdzās superisajām kleitiņām modē nāca arī midi svārki, kas tobrīd šķita neparasti un it kā neērti bija tajos staigāt. Līdzās pastāvēja gan vienkrāsainas, gan raibas garās kleitas. Tādas īpaši vilka dažādās svētku reizēs: pilngadībās, izlaidumos, kāzās. Septiņdesmito gadu otrajā pusē ievērojamu vietu ieņēma krimplēns un citi sintētiskie audumi, kā arī dažādi trikotāžas audumi. Tie bija neburzīgi un viegli šujami, tāpat - arī praktiski.

Astoņdesmitajos gados modelētāji atdeva sievietēm viņu figūras, iespilējot tās pieguļošās, elastīgās trikotāžas kleitās. Ar gadiem mode kļuva arvien praktiskāka. Cilvēki gribēja apģērbus, kas būtu

viegli kopjami un gludināmi. Vēl arvien modē bija neburzīgi un praktiskie trikotāžas un sintētiskas audumi. Svētku reizēs neiztrūkstošas bija garās kleitas.

Deviņdesmitie gadi ievērojami ar savu dažādību un visatļautību. Mugurā varēja vilkt visu, sākot no mazas - kabatas lakatiņa lieluma - vakarkleitas un beidzot ar "humpalu" veikalos iegādātām lietām. Daudziem padomju režimā augušajiem cilvēkiem bija jāsāk mācīties ģērbšanās ābece patiesības, jo daudzās pieņemšanas, operas pirmizrādes un citi pasākumi prasīja atmet lietišķo stilu un atcerēties, ka pasaulē dāmām ir vakarkleitas, bet kungiem bez klasiskā uzvalka arī smokingi un frakas.

APĢĒRBS UN SPOGULIS

Kad uzvilkt jauns tērps, katrs vēlas gan sevi, gan tērpu aplūkot spogulī. Tukuma muzeja krājumā pavisam ir pieci spoguļi. Vislielākais un

skaistākais ir 2000. gadā iegādātais spogulis²⁹ Durbes pilij. Tas izgatavots 19. gadsimta beigās, iespējams, Vācijā, un sastāv no divām daļām - pamatnes un spoguļrāmja ar stiklojumu.

Otrs stāvspogulis,³⁰ izgatavots 20. gadsimta 20. gados, gaida savu kārtu uz restaurāciju, jo pēdējie īpašnieki skāpīti un rāmi nokrāsojuši ar eļļas krāsu. Tāpat restaurāciju gaida arī pārējie spoguļi.³¹

Spoguļi cilvēce pazīst jau sen. Zināms, ka spoguļi cilvēki lietojuši jau 3. g. t. pirms Kristus. Spoguļa brīnumainā īpašība sniegt paša cilvēka attēlu mulsināja mūsu senčus. Viņi uzskatīja, ka spogulis atsedz cilvēka dvēseli, un, ja tā pēkšņi izdomā pārcelties uz spoguļi un vairs neatgriezties atpakaļ pie cilvēka, var rasties visādas nelaimes. Tāpēc no seniem laikiem ir saglabājis ticējums pagriezt spoguļi otrādi vai apsegt to, ja nāve piemeklējusi kādu tuvinieku.

Pilngadības svētku dalībnieki Tukumā. 1975. gads. TMNM 8727.

Vēsmas un Raita Leitīņu kāzas Kandavas kultūras namā. 1980. gada 30. jūnijā.
TMNM 33664/5.

Tāpat cilvēka gultai nevajadzētu būt novietotai pret spoguļi. Ir arī ticējums, ka sasists spogulis nes nelaimi.

Pirmos spoguļus izgatavoja no bronzas un sudraba. Bagātņieki spoguļus darināja no zelta un platīna. Stikla spoguļi parādījās mūsu ēras 1. gadsimtā, un sākumā tie bija nelieli.

Sabrūkot varenajai Romas impērijai, uz ilgu laiku Eiropā pazuda arī spoguļi. Atkal tie parādījās tikai 13. gadsimtā, kad Venēcijā atrada paņēmienu, kā izpūst stiklu kopā ar dzīvsudrabu. Arī šo spoguļu izmēri bija nelieli. Bet lokšņveida stikls pirmo reizi parādījās Francijā un tikai 17. gadsimtā. Pēc tam, kad Pēteris I izdeva pavēli izveidot spoguļu rūpnīcas Kijevā, spoguļus sāka ražot arī Krievijā.

Astoņpadsmitajā gadsimtā - baroka un klasicisma stila laikmetā - spoguļi ieguva neiedomājami plašu pielietojumu, jo ar tiem gan noklāja piļu sienas, gan izmantoja kamīnu apdarei. Deviņpadsmitajā gadsimtā spoguļo modes vilnis jau nedaudz mazinājās, bet 20. gadsimtā spo-

guļi gandrīz pilnīgi zaudēja savu dekoratīvo nozīmi. Tos noformēja atbilstoši sadzīves vajadzībām.

Skroderu apzināšanā vēl ir daudz darba, jo šādā virzienā vēl neviens nav pētījis. Gandrīz visi ar skrodera darbu saistītie priekšmeti muzeja krājumā ir ienākuši citā saistībā. Šis ir tikai neliels ieskatš skrodera darbā un modes lapusēs 20. gadsimtā.

Izmantotā literatūra un avoti:

1. Bīrznieks-Upītis E. Pastariņa dienasgrāmata. R., Zvaigzne, 1984., 68. - 69. lpp. - TMNM B-UM Nr. 1071.
2. Danga A. Atmiņas. Ekspedīcija Jaunsātu pagastā, 2. daļa. 1991., 98. lp. - TMNM ZA Nr. 686.
3. Turpat.
4. TMNM Nr. 9403. Amatnieka karte, izdota Žanim Cakermanim, mūrniekam, 1939.g. 4. aprīlī.
5. TMNM Nr. 3877. Rūpniecības zīme, 7. kategorijas, izdota drēbniekam Krūmiņam. 1926.g.
6. Zēvalde O. Atmiņas. Ekspedīcija Džūkstes pagastā, 4. daļa. 1994., 93. - 94. lp. - TMNM ZA Nr. 942/4.
7. Liepiņa M. Atmiņas par vectēvu Ferdinandu Rozentālu. - TMNM Nr. 35750.
8. TMNM Nr. 31704. Uzskaites grāmata skroderim F. Rozentālam. 1893.-1914. gads.
9. TMNM Nr. 3999. Šujmašīna, vācu. Firmas "Actien Gesellschaft Berlin" Raž. 20. gs. sāk.
10. TMNM Nr. 7087. Šujmašīna kājminamā. "Nanmaschinen Fabrik Karlsruhe-Hains@Neu".
11. TMNM Nr. 12125. Šujmašīna. "Fristen-Rossman" ar rokas piedziņu, pirms 1 pas. kara.
12. "Kur, kas, kad". 1. sējums. R., Rija, 1994., 265. lpp.
13. M. B. Šujmašīna. // Diena, 28.10.1994.
14. TMNM Nr. 20768. Olekts auduma mērišanai, 1876.g., Matkules pag.
15. TMNM Nr. 375. Olekts, 19./20.gs. 20.-30.g., Vāne.
16. TMNM Nr. 4278., 4005., 4009. Olekts, 19./20.gs. 20.-30.g., Vāne.
17. Latviešu konversācijas vārdnīca, 15. sējums. R., 1937., 29766 sleja.
18. TMNM Nr. 14349., 375., 20768., Olekts: 11369-ar profilētu kātu, galā caurums ar ādas cilpiņu. 20. gs. sāk., iegūta no F. Apses Sēmes c., 3597- ar iedezzinātu monogrammu, nodevusi I. Grinberga no Zentenes, 4278., 4005., 7096-tumši dzeltena ar īpašuma zīmi (SS), nodevusi I. Niedre, 4009.
19. TMNM Nr. 1637. Blūze, piederējusi L. Velcei, izgat. no izpletu auduma 1944./45.g.
20. TMNM Nr. 12778. Blūze mežģiņu, 20. gs. sāk., pied. L. Vecmežai.
21. TMNM Nr. 29622-blūze ar isām piedurknēm, pied. A. Rumbēnai, 19243-blūze ar isām piedurknēm, piederējusi Z. Šveici, 23687-blūze ar iešūtām piedurknēm, iegūta no A. Petersones, 26955-blūze ar isām piedurknēm, iegūta no A. Rumbēnas. Blūzes, 20.gs. 70.-80.g.
22. TMNM Nr. 16641. Kāzu kleita, piederējusi I. Vitolas mātei, 20.gs. 30.g.
23. TMNM Nr. 16739. Fotografija, I. Vitolas māte kāzu dienā. 20. gs. 30.g.
24. TMNM Nr. 29271-kleita ar isām piedurknēm, piederējusi I. Znotiņai, 20.gs. 80. g., 29272-kleita ar garām piedurknēm, piederējusi I. Znotiņai, 20.gs. 80. g., 29273-kleita ar 3/4 piedurknēm, piederējusi I. Znotiņai, 20.gs. 80. g., 29451-vakarkleita ar isām piedurknēm, piederējusi N. Smuškovai 1980. g., 29497-kleita ar isām piedurknēm, piederējusi I. Znotiņai, 1984. g., 29621-kleita ar isām piedurknēm, piederējusi A. Rumbēnai, 20.gs. 70. g.
25. Purmale I. Kleitas atgriešanās. // Diena, 05.08.1994.
26. Atpūta. 29.05.1936., Nr. 604.
27. TMNM Nr. 14904-melna samta mufe, iegūta no I. Hercmanes, 20546-melna mufe ar kažokādu, iegūta no V. Galvenieces, 27115-brūna mufe ar rāvējslēdzi, iegūta no I. Ozoliņas, 6460.
28. TMNM Nr. 6460. Mufe-uzrocis, piederējusi L. Kopmanei, ap 1915./16.g.
29. TMNM Nr. 35461. Stāvspogulis, izgat. 19.gs. beigās.
30. TMNM Nr. 15448. Stāvspogulis, iegūts no B. Riekstiņas Tumes pag.
31. TMNM Nr. Pgm 3501-Spogulis ovāls, piederējis V. Feldmanei, 20.gs. sāk., Pgm 33984-kumodes spogulis četrstūra rāmi, nodevis P. Čimurs, Pgm 35080-spoguļa galdiņš ar spoguļi, iegūts no I. Konrādes.

Par autoriem

Taira Haļpina

Tukuma mākslinieku grupas veidošanas iniciatore un "dvēselīte". Strādājusi par krājuma glabātāju Valsts mākslas muzejā, aizsākusi Voldemāra Matveja daiļrades pētniecību. Tukuma muzeja brīvprātīgā darbiniece.

Agrita Ozola

Tukuma muzeja direktore. Vadījusi komplekso ekspedīciju Tumes pagastā, pētījusi Pūres, Smārdes, Tumes pagasta un Tukuma pilsētas vēsturi. Kopš 1998. gada strādā pie Tukuma rajona kultūrvides izpēti. Ieguvusi zinātņu maģistra grādu vides zinātnēs.

Loāna Šulca

Tukuma muzeja galvenā speciāliste kultūrvēstures jautājumos. Vadījusi kompleksās ekspedīcijas Lestenes un Zantes pagastos, kultūrvides dokumentēšanas ekspedīcijas Engures un Lapmežciema, Zentenes pagasta un Kandavas novadā. Pētījusi šo pagastu vēsturi. Ieguvusi vēstures maģistra grādu.

Ināra Runkovska

Tukuma muzeja galvenā krājuma glabātāja, veido mākslas kolekciju un mainīgo mākslas ekspozīciju. Gatavo mākslas katalogu "Latvijas glezniecības zelta fonds Tukuma muzejā", Etnogrāfijas ekspozīcijas "Latvietis un viņa kungs" māksliniece.

Ināra Znotiņa

Tukuma muzeja galvenās krājuma glabātājas vietniece. Veidojusi etnogrāfisko ekspozīciju "Latvietis un viņa kungs" un vairākas vēsturiskas izstādes. Vadījusi kompleksās ekspedīcijas Irlavas un Jaunsātu pagastos, pēta šo pagastu vēsturi.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0302052975

98-6
L 917